

AIDAI

1954
NR. 8

TURINYS

Pusl.

KŪRYBOS PASAULYJE

LITERATŪRA

KNYGOS IR ŽURNALAI

MENAS

VISUOMENINIS GYVENIMAS

ILIUSTRACIJOS

OCTOBER, 1954

AIDAI-ECHOES, cultural magazine, published monthly, except July and August, by the Franciscan Fathers, Kennebunk Port, Maine. Subscription $6.00, single copy 60c. Entered as second class matter at the post office at Kennebunk Port, Maine, February 7, 1950, under the act of March 3, 1879. Additional entry at Brooklyn, N. Y.



AIDAI

MĖNESINIS KULTŪROS ŽURNALAS

1954 METAI SPALIO MĖNUO Nr. 8 (74)

ATEITININKAI LIETUVIŲ TAUTOS EGZISTENCINĖJE KOVOJE

SIMAS SUŽIEDĖLIS

Ateitininkų kongresai* nėra paprasti ir eiliniai suvažiavimai. Dar Nepriklausomybės laikais, nuo 1920 metų, kai sąlygos susirinkti ir posėdžiauti buvo žymiai lengvesnės, ateitininkų kongresai tebuvo šaukiami kas penkti metai; jie ateitininkų ugdymosi programą ir visuomeninės veiklos darbą skirstė tarpsniais, kiekvienam nužiūrėdami specialų uždavinį. Jei karo viesulai ir okupacijos Lietuvos nebūtų užkliudę, kitais metais ateitininkai būtų rinkęsi į aštuntąjį kongresą ir minėję 45 metų savo organizacijos sukaktį. Deja, šiemet tebuvo galima susirinkti į penktąjį kongresą nesavo gimtoje žemėje ir praėjus 15 metų nuo antrojo Didžiojo karo ir raudonųjų bazių įsiveržimo į Lietuvą.

Lietuva iš mažųjų valstybių buvo pirmoji bolševikų užplūsta, o ateitininkai buvo vieni tarp pirmųjų to šėlsmo aukų. Aš negalėčiau kitaip jų pavadinti, kaip *kraujo liudijimu* už Dievą ir savąją tautą. Ir visa lietuvių tauta, daugiausia nukentėjusi ir tebekenčianti, yra stipriai to kruvinojo liudijimo paženklinta. "Baisi ir didi yra tauta, — pastebi vienoje paskaitoje ateitininkam J. Brazaitis, — už kurią net *kūdikiai* savo gyvybę aukoja, nes jų, nekaltųjų, auka, kaip aname Čiurlionio paveiksle, baltu dūmu ir šaukiančia tyla turi nesukliudomai pakilti iki pat Viešpaties veido".[1] Mes giliai tikime, kad Viešpats leisis atmaldaujamas tų nekaltųjų aukų ir kančią pakeis pergalės džiaugsmu, bet mes taip pat gerai žinome, kad iš žmonių reikalaujama ir aiškiai apsispręsti už Dievą.

Ateitininkų pastangos visada buvo nukreiptos į tai, kad lietuvių tautos ryšys su Dievu ne tiktai nenutrūktų, bet dar stiprėtų ir ją keltų. Mūsų organizacijos šūkis trumpai tai išreiškia žodžiais: *visa atnaujinti Kristuje, tarnaujant Dievui ir Tėvynei.* Bet tėviškos žemės šiandien nebejaučiame po kojomis, o Dievas iš lietuvių tautos širdies plėšiamas su visu įsiutimu. Jei tėvynės sunkią dalią visi lietuviai vienodai atjaučia ir skausmingai išgyvena, tai lietuvių tautos nudievinimas nevisiem sudaro rūpesčio, nors kiekviena tauta su Dievu yra taip sujungta, kaip žmogaus kūnas su siela. Kūno negalią, tiesa, dažnai aktualiau pajaučiame negu dvasios, ir Dievo kartais mažiau pasiilgstama negu savo tautos, tačiau sužalojus tautos dvasią, jei tauta yra dar nedidelė ir neperdaug biologiškai gaji, ji gali jau nebeatsitiesti net ir laisvę atgavus. K. Pakštas dar 1938 m., kalbėdamas Kaune katalikų studijų dienose, nuogąstavo, kad lietuvių tauta stovi prieš titanišką kovą, kuri gali mus pražudyti, jei mūsų nepalaikys nemirtingoji gyvoji dvasia.[2] Ta *titaniška kova* dabar yra apėmusi visą lietuvių tautą gimtoje jos žemėje ir už jos sienų. Ji griauna pačius esminius mūsų tautos *egzistencijos pagrindus,* ir tik pasitikėjimas Dievu dar mus guodžia, kad tai nėra lemiamoji ir paskutinė lietuvių tautai valanda, kad gyvąją nemirtingąją dvasią ji dar išlaikys. — Bet kas yra tie tautos egzistencijos arba jos būties pagrindai ir kaip jie lietuvių tautoje griaunami?

* Skaityta V. Ateitininkų Kongrese Chicagoje 1954 m. rugsėjo mėn. 5 d.

Esminiu kiekvienos būties pagrindu yra pats jos Kūrėjas. *Niekas negali egzistuoti ar būti, nesilaikydamas Dievo, nors jo ir nepripažintų.* Žmogui yra duota laisvė savo Kūrėjo nepripažinti ir dėtis, tartum jis pats būtų savo būties atrama. Bet tokiu atveju jis prisiima ir visas pasėkas. "Žmogus be Dievo, — pastebi St. Šalkauskis, — jei tik padaro visas išvadas iš savo neigimo, neišvengiamai turi pulti žemiau gyvulio".[3] Tai reiškia, kad jisai iškrinta net iš gamtinės Dievo tvarkos, kurios laikosi neprotingi gyviai, ir eina į savo susinaikinimą. Tuo pačiu keliu eina nuo Dievo nutrūkusios tautos ir valstybės, nors jos, it anas sugyvulėjęs žmogus, dar kurį laiką egzistuoja. Pirmas tos žūties ženklas, kaip nurodo vokiečių teologas Karl Adams, yra tai, kad "žmogus, atitrūkęs nuo savo dvasinio centro (t. y. Dievo), pameta bendruomeninį ryšį".[4] Dvasiniu saitu bendruomenė jau nesimezga — ji krinka it gyvulių banda. Tokia pakrikusi žmonių bendruomenė gali būti palaikoma tik išviršinės jėgos, kaip dabar yra Sovietų Sąjungoje, kur kiekvienas žmogus gyvena savo uždarą gyvenimą. Bet fizinė jėga, kokia galinga ji bebūtų, istorijos tėkmėje praskysta ir dingsta kartu su prievartine bendruomene. Jei tautos daugumoje nebeišlieka ana nemirtingoji gyvoji dvasia ir neatgimsta, tauta žūna.

Štai į kokią grėsmę stato mūsų tautą ateistinė bolševikų pasaulėžiūra, kuri nežmoniškomis priemonėmis brukama pavergtiesiems. Jei prievarta ir iššaukia atoveikį, kuris tegali būti uždaras ir dėl to mums gerai nežinomas, tai vistiek lieka pagrindas nuogąstauti, kad lietuvių tauta, kiek dar liks jos gyvos, nebūtų sugyvulinta, nes ir doriniu atžvilgiu ji smukdoma. Mums tenka skaitytis su faktu, kad ryšys su Dievu ir krikščioniškąja morale, ypač jaunosios kartos, bus stipriai apardytas. Net ir ta lietuvių jaunuomenės dalis, kuri nuo bolševikinės pasaulėžiūros ginasi savo dvasios tvirtumu, — tokio jaunimo, neabejojame, yra, — neturi reikiamų sąlygų savo krikščioniškajai pasaulėžiūrai stiprinti ir gilinti: nėra tinkamos literatūros, organizacijų, vadovų ir normalaus religinio auklėjimo. Griaunamoji ateistinė pasaulėžiūra, prieš kurią ateitininkai išėjo dar caro laikais ir kuri buvo ne kas kita, kaip bolševizmo užuomazga, dabar yra apsėdusi visą pavergtąją mūsų tautą.

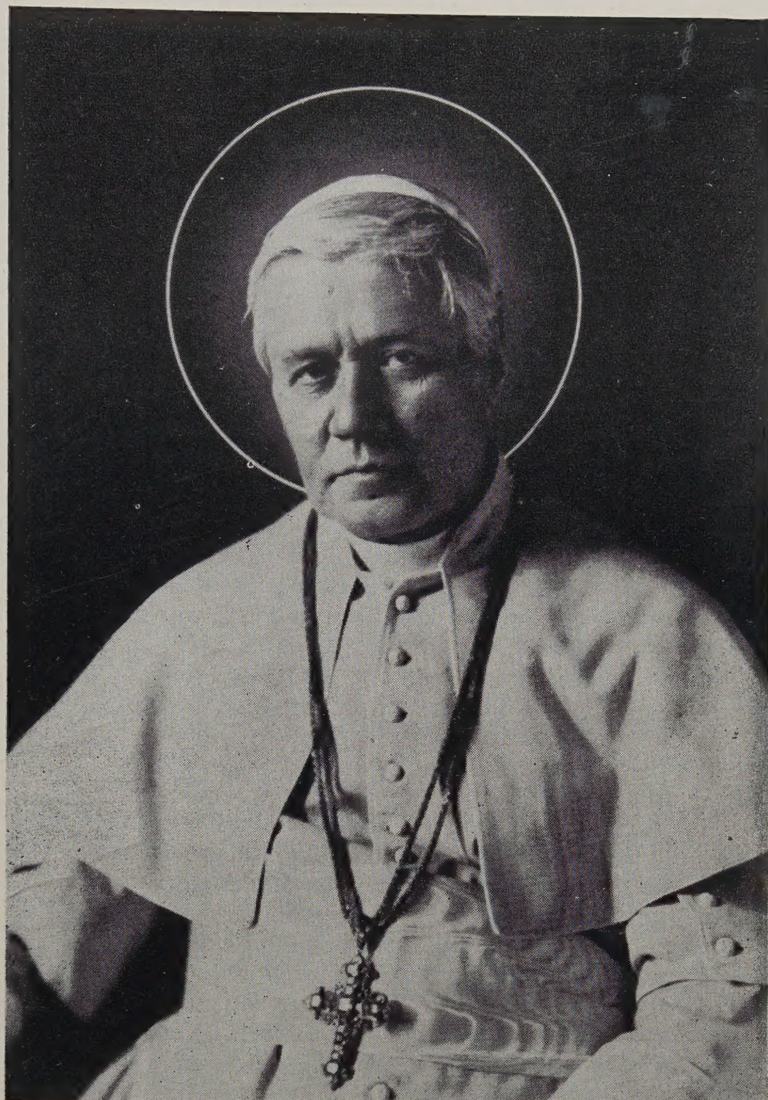
Griaunami ir kiti lietuvių tautos egzistencijos pagrindai, kaip gimtoji žemė, individuali tautinė kūryba, laisvė nevaržomam gyventi ir veikti. Visa tai lietuviams anoje pusėje yra atimta. Nereikia ir aiškinti, kokie čia daromi mūsų tautai nuostoliai. Norėčiau atkreipti dėmesį tik į du dalykus, kurie užkliudo ir tuos, kuriem nestigo ryžties ir buvo galimybė pabėgti ir prisiglausti svetur: *tai mūsų tautos išblaškymas ir svetimos kultūros smelkimasis.* Netekus savo žemės, nors ir sukolchozintos, ir pasidavus svetimos kultūros poveikiui, tauta žūna, jeigu savo nepriklausomybės neatgauna. Mes turime didelę viltį, kad laisvė bus atgauta, bet turime ir nuogą faktą, kad aštrios iltys laiko, kurį tenka pralaukti vergijoje ir tremtyje, giliai į lietuvių tautą smenga ir kruvinai ją kremta.

Taigi lietuvių tauta yra *sunkioje egzistencinėje kovoje.* Vienu metu ji puolama keliais frontais: religiniame — ateistinės bolševikų pasaulėžiūros, politiniame — rusų okupacijos ir komunistinės diktatūros, tautiniame — agresyvios svetimos kultūros, vitaliniame — tautos žudymo ir išblaškymo. Tai yra *visuotinė kova* net trejopu atžvilgiu: viena, ji apima visas gyvenimo sritis; antra, ji paliečia visą lietuvių tautą tėvynėje ir už jos sienų; trečia, ji reikalauja visų mūsų pastangų tautos gyvybei ginti. "Tautinė gyvybė, anot J. Girniaus, yra daugiau negu politinė laisvė".[5] Politine laisve nebus kam naudotis, jeigu tauta bus kitų numarinta savo žemėje, o mūsų pačių išmarinta emigracijoje. Todėl visuotinė kova dėl mūsų tautos egzistencijos įpareigoja mus labai svarbiam uždaviniui, kol Lietuvos laisvė bus atgauta, būtent: *sutelkti visas savo jėgas tautos gyvybei išsaugoti.* Visuotinė grumtis reikalauja ir visuotinės jėgų įvaržos. Ateitininkai, besiremią pasaulėžiūra, kuri apima visas gyvenimo bei veikimo sritis, geriausiai paruošiami ir skatinami reikštis visuose tos titaniškos kovos frontuose. Klausimas tegali būti, kas šiuo metu konkrečiai darytina, saugojant savo tautos gyvastį ir kovojant dėl politinės jos laisvės.

*

Jei Lietuva būtų netekusi tik politinės laisvės, daugumos mūsų čia nebūtų: būtume namie, nors ir sunkioje okupanto letenoje, kaip pirmojo Didžiojo karo metu ar pastarojo karo vokiečių okupacijos dienomis. Tuo metu nedaug kas iš Lietuvos pasitraukė, nors jau vokiečių nacių karas nebuvo grynai politinis, bet turėjo ir *ideologinį charakterį.* Bolševikų vedama agresija yra ištisai ideologija pamušta. Toks jau yra istorijos vyksmas, kad karai darosi baisūs ne vien masiniai žudančiais ginklais, bet ir žudančia ideologija. *Ideologinio pobūdžio karas visada yra žiauresnis už grynai politinį arba net imperialistinį;* jis naikina visus pavergtuosius, kurie yra kitokio nusistatymo, ir dėl to daugumas stengiasi bėgti net į nežinomąjį likimą, kaip ir mes darėm.

Bet tai reiškia, kad mūsų laikais tenka kovoti su priešu ne vien atominiu, bet ir ideologi-



ŠV. PIJUS X

paskelbęs šūkį "Viską atnaujinti Kristuje"

niu ginklu. Kokiomis priemonėmis kas yra puolamas, tokiomis privalo ir atsikirsti, kitaip jis pralaimės. Jei šiandien to kas nesupranta arba dedasi nesuprantąs ir nori dar su bolševizmu sugyventi, ješko vadinamosios koegzistencijos, tai slysta baisios kovos paviršiumi ir reikia prsibijoti, jog gali būti pritrenktas nelaukto smūgio, nors ir jaustųsi kariškai stiprus. Tarp dviejų pasaulėžiūrų, kurios skiriasi kaip būtis ir nebūtis, negali būti jokio sugyvenimo arba koegzistencijos net ir politinėje formoje. Tai yra žaismas pavojingomis iliuzijomis.

Vadinasi, dabartinėje ideologinėje kovoje, kuri vedama net ginklu, reikia ideologiškai stiprių kovotojų. Štai koks svarbus uždavinys iškyla prieš mus, kai mes susimąstę sėdime tarsi Babilonijos upių pakrantėse, kaip kitados ištremtieji žydai, ir grąžome rankas dėl savo tautos likimo. Ne tiek reikia rankas grąžyti, kiek ideologiškai stiprėti. Ateitininkam tai buvo nuolat pabrėžiama, bet šiuo metu reikia tai ypatingai užakcentuoti. *Krikščioniškoji ideologija yra į mūsų rankas įduotas ginklas, ir vargas mums, jei mes laikysime jį tiktai pablizgintoje makštyje.*

Antras reikalavimas, kad būtume ideologiškai stiprūs, statomas mums pačios pavergtosios lietuvių tautos, kurioje komunizmas savo griaunamąjį darbą varo su didžiausia įstanga. Kai bolševizmas kada atlyš, mūsų tautoje liks giliai įrėžtų opų ir randų, kurių išlyginti nebus jau taip paprasta ir lengva. Jei caro laikų nihilistinis raugas, įsismelkęs į lietuviškąją šviesuomenę, neiškvimpa ligi šiolei, net po skaudžių bolševizmo pamokų, kokiu stebuklu galės būti lengvai išveista bezbožnikų dvasia, kuri dabar daug

plačiau ir giliau įsunkiama į visą lietuvių tautą? Juk yra žinia, kad atsigręžti į prarastąjį Dievą yra sunkiau negu surasti dar nepažintąjį. Po bolševizmo griuvėsių kas supažindins jaunąją lietuvių kartą su tauria katalikiškąja doktrina, kas įkvėps pasitikėjimo kilti ir siekti amžinosios tiesos, gėrio ir grožio — tų augštųjų idealų, dabar uždangstomų komunizmo stabų? Reikės žmonių, kurie tuos idealus būtų *išnešioję savo širdyje, išlaikę savo gyvenime, švytėtų jais savo darbe ir pavyzdy.* Lietuvių tautai tokių žmonių reikės daugiau, negu jų Dievo Apvaizda bus palikusi gimtajame krašte arba susigrąžinusi iš kančių Sibire.

Ateitininkams čia vėl tenka pareiga būti tais žmonėmis, tarsi Dievo žiburiais, kad paskui imtųsi sklaidyti tėvynėje pritvenktas tamsumas. Bet Dievo švyturiu gali būti tik tas ateitininkas, kuris be priekaišto savo ideologijoje yra stiprus. Ideologiškai stiprėdami mes pasiekiame kelių uždavinių: *tobuliname ir grūdiname savo charakterį, įsijungiame į ideologinę kovą už Lietuvos laisvę, ruošiamės religiniam Lietuvos atgimimui.* Tuo būdu egzistencinėje lietuvių tautos kovoje dalyvauja kiekvienas ateitininkas, net ir visai jaunų metų, kai jis auga ir bręsta katalikiškoje pasaulėžiūroje.

Bet reikia turėti taip pat galvoje, kad šiuo metu dauguma ateitininkų gyvena krašte, kuris lydo ne tiktai įvairias tautas, bet ir įvairias konfesijas: jas mala ir vienodina, formuodamas žmonių masę, į kurią stipriai įsispaudžia *nukrikščionėjusio žmogaus žymė.* Kasdieniam gyvenime dažnai to nepastebime, nes labai daug krikščionių neišsiskiria iš bendros masės. Ateitininkai privalo išsiskirti, nes jie savo gyvenime ir darbe vadovaujasi *kitais principais,* kaip yra pabrėžęs Pr. Dovydaitis pirmajame ateitininkam savo rašiny "Trys pamatiniai klausimai" arba principai.[6] Tie kiti principai reikalauja visada ir visur būti giliai religingu ir sąmoningu kataliku. Ateitininkai jį vadina pilnutinės asmenybės žmogumi. Tokių mums daugiausia reikia ir reikės kovoje už Lietuvos laisvę, nes ir politinė kova dėl tos laisvės priklauso ne vien nuo tarptautinės padėties bei diplomatinių veiksmų, bet ir nuo stiprių asmenybių.

Šiame krašte, antra vertus, be prastos aplinkos yra ir gerų progų stebėti kilnius krikščioniško gyvenimo pavyzdžius; galima rasti geros ir plačios religiniais klausimais literatūros, kurios nė Lietuvoje nebuvo; dalyvauti diskusijose ir paskaitose, kurių pasitaiko labai gerų; pabūti uždarose rekolekcijose; susipažinti su amerikiečių katalikiškąja akcija, jų karitatyvine veikla, religine praktika ir k. Čia būtų visa eilė svarstytinų priemonių, kaip ugdytis katalikiškoje dvasioje ir apaštalauti savo aplinkoje, bet tai nuvestų mane į specialią temą ir atitolintų nuo pagrindinės minties: atskleisti tuos momentus, kurie yra reikšmingi mūsų kovai už savo tautos egzistenciją.

Antras toks momentas yra susijęs su ateitininkų tautiškumo principu.

*

Istorijos vyksmas, kuris žiaurina karus, kartu lenkia tautas į pasaulinę bendruomenę. Tai matome iš Jungtinių Tautų pastangų. Bet žmogiškosios prigimties amžinas ilgesys susilieti į vieną Dievo vaikų šeimą negali būti patenkintas tautų sulydymo. Katalikų Bažnyčia čia rodo kitą kelią: ji visas tautas jungia ne viena kalba, bet viena tiesa, kaip tai buvo parodyta ir Sekminių stebukle. Tik čia yra tikrasis pagrindas *taikiai pasaulinei bendruomenei, į kurią kiekviena tauta įeina su sava kalba ir sava tautine kūryba.* Kas mojasi tai naikinti, žudo pačią tautą, nes tai yra jos žemiškos būties atramos.

Lietuviai šiandien yra sunkiose grumtynėse taip pat už tuos tautinius savo egzistencijos pamatus. Pavergtajame krašte jie puolami komunistinio internacionalo ir rusinimo, o už Lietuvos sienų silpninami kitų tautų poveikio. Mums yra didelis pavojus, ypač jaunajai kartai, atitolti nuo savo tautos ir tvirtai nesuaugti su jokia kita. O toks sutarptautėjęs žmogus, *žmogus kosmopolitas,* labai dažnai nesiremia jokiomis tradicijomis ir jokia morale.

Šiuo gi metu mums reikia labai tvirtos moralės ir sąmoningų lietuvių. Juo turėtų būti kiekvienas lietuvis, kurį likimas išnešė svetur ne tam, kad jis dingtų kitiem, bet kovotų už savo tautą. Jei to nesiektume, *"būtų nusikaltimas ir mūsų tremtininkiškajai misijai",* kaip yra įspėjęs prel. M. Krupavičius "Ateityje" jos 40 metų sukakties proga.[7] Tų žodžių negalima praleisti negirdomis, nes jie atsilieps pačios tautos priekaištu: palikote ne vien gimtąją žemę, bet viešame tautų kelyje pametėte ir mane, suklupę prieš svetimus dievus.

Šiame krašte gundančiu svetimu dievu yra medžiaginis gerbūvis, pasiekiamas lengviau negu kur kitur. Amerika kitus traukia ir sulygina savo praktinėmis idėjomis, savo realizmu, kuris sugundo kiekvieną, kam pristinga idealistinio nusistatymo ir aiškaus supratimo, jog tuo būdu jis nepasitarnauja nei pačiai Amerikai. Patogaus gyvenimo kerėsiai suvilioja ir užliuliuoja, it sirenų balsai Odisėjui begrįžtant namo. Savo draugus jis turėjęs pririšti prie laivo stiebų, kad tie neisigeistų kopti viliokių mergaičių salon, sužavėti saldžios jų dainos, ir ten nepaliktų savo

griaučių svetimai žemei tręšti. Kuo ateitininkai turėtų save pririšti svetimų įtakų skalaujamame laive?

Kai nėra normalaus ryšio su gimtuoju kraštu, o aplinka supa svetima dvasia, telieka atsiremti *į šeimą, į organizacijas, lietuviškąsias parapijas, studijas ir mokyklas.* Ateitininkai apsilenktų su savo principais, jei savo šeimas nulietuvintų, nepakankamai pasiremtų organizacijomis ir parapijomis, nepalaikytų mūsų spaudos ir apskritai kultūrinio darbo, apleistų asmenines lituanistines studijas ir nesistengtų organizuoti bent šeštadieninių mokyklų. Visos tos priemonės lietuvybei palaikyti ir žadinti gerai žinomos ir plačiau neaiškintinos, kaip ir pareiga dalyvauti tautinėse šventėse, remti kiekvieną lietuviškąjį darbą, įsijausti į kitų lietuvių ir pačios tėvynės kančias ir talkinti Lietuvos laisvinimo veiksniam. Esamomis sąlygomis darbas nėra lengvas, bet neišvengiamas, reikalaująs iš kiekvieno ateitininko asmeninės iniciatyvos, aukos, ryžties ir ištvermės.

Šiame tautiniame kovos bare susiduriame ir su dviem *kraštutinėm nuotaikom:* vieniems atrodo, kad šiuo metu niekas kitas, be savo tautos, mums neturi rūpėti; antrieji, atsistoję prieš sunkenybes, krinta į neviltį ir abejingai į visa pamoja ranka. Jei pirmas nusistatymas yra klaida, tai antras — dvasinė menkystė ir nusikaltimas.

Siauro ir aklo tautiškumo klaidas yra aiškiai išdėstęs St. Šalkauskis "Ateitininkų ideologijoje" ir savo knygoje "Lietuvių tauta ir jos ugdymas".[8] Galima būtų tik priminti amerikiečio Th. Mertono žodžius: "garbinti save, tai garbinti nieką".[9] Įsižiūrėjus tiktai į save, tik į savą tautą, yra pavojus patriotiškai pratuščiažodžiauti ir grįžti namo, laisvės dienų sulaukus, su nieku rankose — su atvėsusia širdimi, jeigu ji nebus sušildyta universalių krikščioniškųjų idėjų. Jos yra bendros visiems žmonėms ir visoms tautoms. *Tauta yra tiktai forma susemti bendram žmogiškam ir dieviškam turiniui.* Turime daryti visa, kad tas brangus ir istorijoje nebepakartojamas tautos indas nebūtų į skeveldras sudaužytas, nes nebus kuo semti, bet turime taip pat rūpintis, kad jis nebūtų lėkštaus patriotizmo tiktai iš viršaus pablizgintas. Ateitininkai tą problemą idealiai išsprendžia, kai jie *tautybę ir religiją sujungia.* Bet toje jungtyje glūdi kiekvieno ateitininko moralinė pareiga, pasirėmus sava tauta, kilti į augštesnį krikščioniškos kultūros laipsnį.

Čia mes prieiname tretįjį momentą mūsų kovoje dėl savo tautos būties ir jos laisvės.

*

Nereikia, rodos, aiškinti, kad augšta kultūra, suaugusi su tautos charakteriu, sudaro jai stipresnę egzistencijos atramą už fizinę jėgą. Mažosios tautos tik savo augšta ir originalia kultūra tegali prasikišti pro kitus ir išsilaikyti didesniųjų kaimynų rate. St. Šalkauskis tai vadino "kultūriniu apsiginklavimu", pabrėždamas gyvą reikalą *savintis visa gera, kas randama pas kitas tautas, ir jungti su tuo, kas yra gero savo tautoje.* Jei toks uždavinys buvo statomas Nepriklausomajai Lietuvai, tai dabar, nepriklausomybės netekus, jis pasidaro mums keleriopai aktualesnis.

Lietuva dabar niokojama barbariškos kultūros ir stipriai veikiama rusiškos dvasios, kurios ji nebuvo dar visai atsikračiusi nė laisva būdama. Tiesa, vakarietiškos kultūros persvara darėsi kaskart žymesnė; bet taip pat vienašališka, daugiau germaniškoji. Sava lietuviška kultūra dar nebuvome kitų tautų tarpe šviesiau sužibę, išskyrus liaudinę kūrybą, aną spindinčią trobelę ant dviejų karaliūnų delno Čiurlionio paveiksle. Nė dabar tremtyje, kokios geros nuomonės apie save bebūtume, be savo liaudies dainų ir šokių, neturime kuo labai pasigirti. Neturėjome Lietuvoje nė stipraus, tradicinio šviesuomenės sluogsnio, kuris dar tik brendo jaunoje valstybėje; veikliau reiškėsi tiktai atskiros inteligentinės pajėgos, šiuo metu ištaškytos ir išblaškytos, sunaikintos Rusijos plotuose bei kančiose ir baigiamos naikinti laisvojo pasaulio fabrikuose. Aš nenoriu čia sakyti, kad yra kraštutinė nelaimė inteligentui prarasti savo profesiją ir duonėliauti fabrike, išnešus dar sveiką galvą, bet pačiai tautai yra padaryti neapskaitomi nuostoliai.

Čia mes atsistojame prieš rimtą problemą — *išsiugdyti naujos šviesuomenės,* išlavintos ir kultūringos, tikrai vakarietinės, bet ir stipriai lietuviškos, kad pareitų namo ne su svetimais dievais, surankiotais iš visų pašvaisčių, bet su tuo, kas kitur tikrai yra gera, kas Lietuvai būtų tinkama ir neapseinama. Juk teks vėl pradėti iš pradžios, gal nuo tolimesnės praeities negu 1925 metų, kai į ateitininkus buvo kreiptasi: "mes be reikalo labai daug sugaišime, jei nesugebėsime pasinaudoti kitų tautų kultūriniais laimėjimais".[10] Po 30 metų tie žodžiai, sakytumei, mums naujai rašyti, nes *niekada nebuvo tokių palankių sąlygų ir tokiai daugumai ateitininkų ir apskritai lietuvių pažinti įvairius kraštus ir savintis jų kultūrinius laimėjimus.*

Ateitininkai savo intelektualiniam brendimui turi skirti ypatingą dėmesį, nes jie suburia tuos, kurie mokosi ir ruošiasi dirbti inteligentinį darbą. Kas stoja į ateitininkų eiles, tuo pačiu įsipareigoja dirbti mūsų tautos kultūrinei pažangai. Tai yra kiekvieno inteligento pareiga. Kai kartais prikišama, kad inteligentai, susidur-

dami su svetima kultūra, greičiau jai pasiduoda ir nutausta, tai jie sumaišomi su pusinteligenčiais, kurie iš tikrųjų sugeba greitai prisitaikyti ir suplokštėti. Žymus prancūzų mintytojas E. Hello apie tokius žmones teisingai yra pasakęs: "visa, kas ištinka tuščią žmogų, didina jo tuštumą". Svetima kultūra tariamąjį inteligentą greičiau ištuština, negu praturtina.

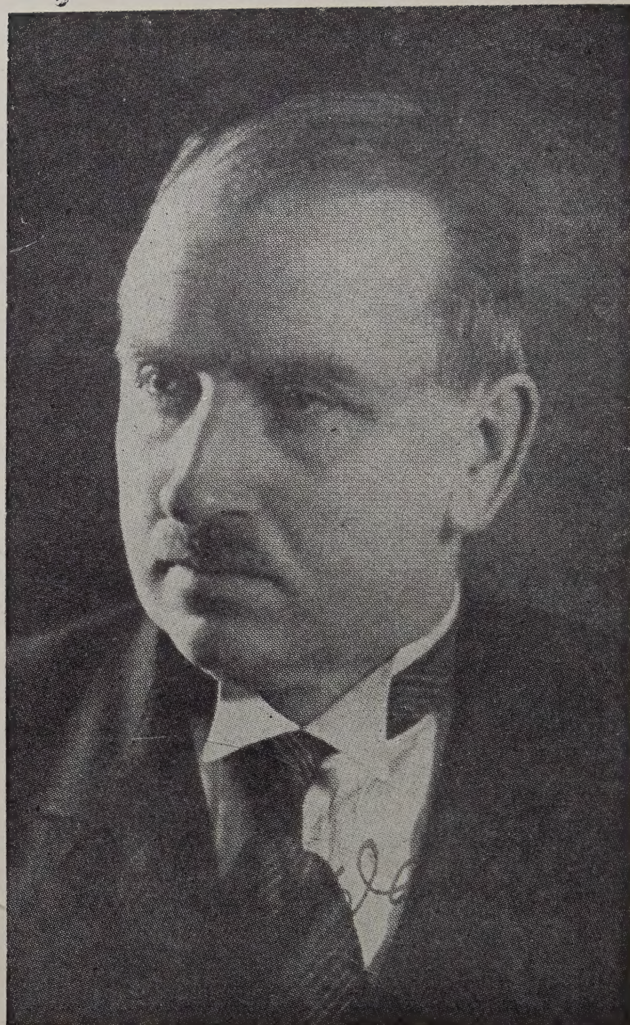
Ateitininkai savo būreliuose turėtų gerai išstudijuoti *tikro inteligento savybes ir jo pareigas savo tautai.* Čia paaiškėtų, kad jis privalo rūpintis ir skatinti tautoje kultūrinę pažangą, gilinti jos tautinį sąmoningumą, palaikyti jėgų pusiausvyrą visuomenėje, ginti asmeninę laisvę ir savarankišką dvasią, vadovauti visuomeniniam darbui. Inteligentai dažnai yra tautos šaukiami palikti savo tinklus bei žvejones ir eiti ten, kur yra patys degamieji momento reikalai.

Pereikime dabar prie paskutiniųjų mūsų svarstomųjų momentų: visuomeninės veiklos, šeimos ir pačios organizacijos.

*

Inteligentas yra pašauktas dalintis su kitais savo dvasios turtais, kuriuos yra sutelkęs savo asmenyje. Jis turi geriau už kitus suprasti, kad kiekviena idėja prašosi būti skleidžiama, nes kitaip ji miršta. Šviesuomenė nėra tam, kad idėjas marintų, bet kad jas gimdytų ir skleistų žmonėse. Jeigu inteligentas, šviesuolis, yra tikrai išsiugdęs taurią ir brandžią asmenybę, jis savaime yra verčiamas veikti, nes iš dvasios apstumo prašneka lūpos ir sujuda rankos.

Ateitininkai moksleiviai ir studentai, mūsų bręstantieji šviesuoliai, ir sendraugiai — jau subrendusieji gerai žino, jog *katalikiškumo ir visuomeniškumo principai juos skatina ir reikalauja veikti.* Prie tų dviejų principų prisideda dar tas motyvas, kad šiuo metu reikia įtemptai kovoti dėl Lietuvos laisvės ir lietuvybės išlaikymo. Lietuvių tautos nelaimė yra per didelė, kad galima būtų pateisinti didesnį ar mažesnį mūsų pasyvumą. Šiandien bet kurio ateitininko ir apskritai lietuvio šviesuolio tūnojimas savo kertėje yra lygus dezertyro elgsenai mūšio įkarštyje. Niekas nesako, kad sąlygos, kaip ir fronte, yra lengvos, nes turime susidaryti atramą naujose gyvenimo aplinkybėse, bet jos nepalyginti geresnės už palikusiųjų tėvynėje. Ten nėra jokių pastovesnių įsikūrimo galimybių ir jokio tikrumo dėl rytojaus, o vis dėlto žmonės gyvena, kovoja, kenčia ir toje savo sukauptoje kančioje parodo daug tvirtos valios, kantros ir savitvardos. Čia gi nesuvaldoma savo traukos kiek galima patogiau įsikurti ir kiek tik įmanoma saugiau ateitį užsitikrinti. Niekas nepeikia tų suprantamų siekimų, tačiau kai jiems viskas aukojama, reikia jau kalbėti apie *oportunistinį nusiteikimą niekam kitam nesiaukoti.* Šiuo atveju nejaučiama pareigos veikti, nors dar pripažįstamas reikalas laikytis katalikiškojo nusistatymo ir savo tautos. Aš negalėčiau pasakyti, kuo tasai katalikiškumas ir tautiškumas pasireiškia, jeigu atsisakoma ryšio su platesniąja visuomene — vieniem padėti dirbti katalikiškąjį ir lietuviškąjį darbą, kitiems padėti rasti kelią į Dievą. O tai yra dar *katalikiškosios akcijos reikalas,* tos akcijos, kuri siekia viešąjį gyvenimą sukrikščioninti arba atnaujinti Kristuje, ką ateitininkai laiko savo vyriausiu siekimu. Be veiksmo ir ryšio su kitais to negalima pasiekti.



Prof. Pranas Dovydaitis

Tuo tarpu Amerikoje, kur ateitininkų daugiausia susitelkė, yra progos *pasisavinti gero visuomenės veikėjo teigiamas ir būtinas savybes.* Juk čia, kaip gerai pastebime, vertinamas žmo-



Prof. Stasys Šalkauskis

gaus veiklus ir savarankus, veržlus ir darbus. Tai yra atvirkštus tipas rytietiškam, daugiau pasyvios dvasios tipui. To pasyvumo lietuvių tautos būde yra geras saikas, o jis dar padidės po bolševikų diktatūros, nes ji užmuša bet kokią iniciatyvą. Lazdos smūgiai mūsų tautą bus taip nuplakę, kad ji jausis išsisēmusi ir links į atilsį, be to, šleikštėdamos bendro darbo, taip apkartusio kolchozinėje bendruomenėje. Lietuvai reikēs žmonių veiklių, dinamiškų, veržlios ir laisvos dvasios, kad įkvēptų ryžties veikti, noro nepavaromam dirbti, jėgų viską iš naujo atkurti. Ateitininkai privalo turēti prieš akis tą savo misiją, pratindamiesi jau dabar veikti ir savintis gerąsias veiklaus vakariečio žmogaus savybes; tiktai jas reikia labiau sudvasinti.

Mat, kiekvienas visuomeninis darbas vienu savo šonu yra *pavojingas ir alsinąs:* jis žmogų išblaško, išsemia, kartais padaro iš jo automatą, žmogų tik mechaniškai judrų, tačiau be gyvos dvasios. Prancūzų vienuolis trapistas D. Chautard yra įspėjęs veikliuosius visuomeninkus *neprarasti savo vidinio gyvenimo,* nes galima prarasti net patį Dievą, Jo reikalais besirūpinant".[11]

Šis pavojus ypač grasus *politikams,* kuriems reikia augštos moralēs ir tvirtų krikščioniškųjų principų, kad jie politinēs kovos metodų ir priemonių nebūtų išlenkti iš Dievo įstatymų saiko. Ir mes, vyresnieji ateitininkai, politiniame darbe susikryžiuojame ir kartais visa širdimi įsmengame į ginčus opiais valstybiniais klausimais, kurių teigiamai išspręsti nē neįmanoma, kol nēra savos nepriklausomos valstybēs ir tvirtesnēs atramos grynai politiniam darbui.

Lietuvos laisvinimo reikalų ir rūpesčių aš nelaikau grynai politiniu darbu; tai yra visų lietuvių kova už savo tautos gyvastį, kas kokių politinių įsitikinimų bebūtų. Taip pat aš nenoriu skatinti ir nesidomējimo politiniais klausimais, kuriuos tai pat apima ateitininkų ugdymosi ir veiklos programa. Šioms studijoms reikētų net daugiau dēmesio skirti negu ligi šiol. Aš turiu galvoje tiktai įvyniotą politinēje veikloje *pavojų,* kai tos pačios pasaulēžiūros žmonēs dažniau varsto duris savo slaptų ir uždarų posēdžių negu butą savo artimo, prieš kurį kažką turi. Ar nereikētų to būtino ir naudingo politinio darbo, kurį katalikai taip pat skiria Dievo garbei, pirma padēti ant Viešpaties altoriaus kaip auką, ir tik tada eiti į pasitarimą. *Subrendusiam ateitininkui paliekama laisvē pasirinkti tą politinę programą, kuri jam patinka, ir savo asmenine atsakomybe veikti, tačiau jam statomas reikalavimas, kad nei privačiame nei viešame gyvenime neapsilenktų su Dievu ir sava tauta.* Principas yra aiškus — tenka tiktai jo laikytis.

Ligšiol mes daug dēmesio skyrēme patiems principams ir jų studijoms, gerai žinodami, kad kiekvienas veiksmas atsiremia į principą. Dabar mums reikia daugiau galvoti ir rūpintis, kaip *savo principus geriau įgyvendinti atitinkamomis priemonēmis ir metodais.* Kiti čia mus yra aplenkę, jei norite, ir komunistai, kurie gerai žino, kaip prieiti prie žmogaus, jo rūpesčių, psichologijos, laiko dvasios ir vietos aplinkybių. Tegu ir priešas, jis moko mūsų studijas papildyti praktiškais klausimais: kaip su krikščioniškąja pasaulēžiūra geriau prieiti prie žmogaus, jį paveikti ir įskatinti daugiau dirbti ir aukotis Dievui ir Tēvynei. Smulkiau to nenagrinējant, tenka tiktai pabrēžti, kad stipriausiai kitus veikia gerai organizuotas visuomeninis darbas ir iš jo atšvintąs paties veikējo pavyzdys. Tai yra "langas, tariant Th. Mertono žodžiais, pro kurį į pasaulį žiūri Dievas".[12] Kas nori būti tuo patrauk-

liu langu, dažniau turi varstyti bažnyčios duris, susitelkti savo viduje, stiprėti savo šeimoje ir įsidegti artimo meile savo organizacijoje.

*

Šeima sudaro pagrindą kiekvienai organizacijai. Ji yra tvirčiausiu pamatu ir kiekvienai tautai bei valstybei. Kas siekia tautą žudyti, kaip bolševikai daro su lietuvių tauta, šeimas drasko, tvirkina ir svetimu krauju atmiešia. Nemanau, jog reikėtų aiškinti, kad tokios pat priemonės, naudojamos tremtyje laisvai ir sąmoningai, lietuvių tautos gyvybei kerta mirtiną smūgį. Lietuva nelaukia tų vyrų ir moterų, kurių sulaužyta ištikimybė svetimoje žemėje turėtų susitikti su palikusiųjų ar ištremtųjų ašaromis ir krauju Lietuvoje. Tasai skaudulys mūsų visuomenėje daug mažiau tvarstomas negu politinės nesantaikos opos.

Čia mes turime dar vieną ir labai apleistą barą kovos už tautos gyvastį. Ateitininkams yra pareiga šiuo klausimu griežtai pasisakyti. Jie turi tvirtus šeimai principus, paremtus sakramentu, ir jų negali pakeisti jokia laiko dvasia, mada ar pašlijusios civilizacijos divorsinė revoliucija, tikriau sakant, savižudybė. Tasai vėžys graužėsi po mūsų tautos pamatais dar Nepriklausomybės laikais, o čia yra pateisinamas žmogaus geismams pritaikytu įstatymu. Nuo šeimos jis nuplėšia liturginį sakramento rūbą, ją padaro skurdeive, elgeta, vagiše, išvaroma uždrausto vaisiaus raškyti. Tokie įstatymai ir papročiai negalioje nė vienam ateitininkui. *Iš Ateitininkų Federacijos jie automatiškai išjungia kievieną, nuėjusį su kitu vyru ar kita žmona.*

Ateitininkai taip pat reikalauja iš jaunuomenės, kad į šeimą ji ateitų skaisčios širdies ir tvirtos valios, pasiryžusi savo meilės žodį ir ištikimybę išlaikyti visuose gyvenimo sunkumuose, nors ir tektų kupranugariui lįsti pro adatos skylutę. Kito kelio katalikams nėra, bet yra priemonių nuo pat jaunų dienų ugdytis šeimyniniam gyvenimui. Tie klausimai ateitininkų būreliuose dar nepakankamai studijuojami.

Tuo tarpu dabarties civilizacijoje daug kas uždangstoma nekalta skraiste, kurią vokiečių jėzuitas Karl Rahner vadina *"situacijos etika ir nuodėmės mistika"*.[13] Nuodėmė slepiama po ūkanomis, sutelktomis klausimo ženklu, nežinia kas ji yra, po ta šėtoniška mistika, kad žmogus nesuvoktų ribos tarp gero ir pikto, apsiprastų su nuodėmės tvanu, kuris plūsta per madas, papročius, pramogas, tariamąjį mokslą, literatūrą, meną ir k. Ateitininkai privalo būti labai jautrios sąžinės ir budrūs, kad toje prisitaikymo prie situacijos etikoje, *tame pikto almėjime*, neprarastų savo nugarkaulio. Jisai labai stipriai lenkiamas, o kitų akys į mus įbestos ir akylai stebi, kiek atsilaikysime ir pasirodysime esą žmonės kitokių principų.

Katalikams visada buvo ir bus prikišama tai, ko kiti patys nesilaiko, lyg būtų jaučiama, jog ir jie iš teisingo kelio yra išklypę. Bet kas rodo kitiems gerą kelią, kas juo eina organizuotomis gretomis, tam bus daugiau priekaištaujama, ir visai pagrįstai, jei to kelio skelbėjas pats laikysis tik savo žodžiu, o ne savo gyvenimu ir veiksmu. Čia rusų filosofas N. Berdiajevas yra teisingai apie visus krikščionis ir jų priešus pasakęs: *"Krikščionybė yra meilės religija, bet apie ją žmonės sprendžia iš krikščionių neapykantos"*. Ir apie ateitininkus yra sprendžiama iš jų nesantaikos ir silpnybių, o ne iš ideologijos, kuriai tik tiek tegali prikišti, kad ji yra per tobula ir per kilni.

Stengdamiesi visada ir visur būti tobulesni, vieno priekaišto nesistenkime atremti, priekaišto, kad esąs per didelis atstumas tarp mūsų siekiamojo tikslo ir gyvenimo tikrovės, kitais žodžiais tariant, *tarp mūsų ryžties siekti tobulos krikščioniškos tvarkos žemėje ir žemiškosios mūsų prigimties netobulumo*. Siekti idealios visuomeninės santvarkos, pasiremiant dar šv. Pijaus X žodžiais, kad "visiems žmonėms Kristus būtų viskas", yra tam tikra prasme kraštutinybė konkrečiose gyvenimo sąlygose. Ji veda taip toli, kad žemę suglaudžia su dangumi. Nieko nuostabaus, kad tokie maksimalūs ateitininkų siekimai kartais palaikomi palubės lempomis, kurių neprisilyti mažo vaiko ranka, kol tėvas jo nepakylėja. Tai, kas ateitininkus kelia ar turi kelti, kaip ir kiekvieno krikščionio pastangas kopti į Taboro kalno augštumą, yra tame kalne atsimainęs Kristus. Tiktai Kristaus mokslu tegalima į augštesnį tobulumo laipsnį pakylėti ir patį žmogų ir jo tautą.

*

Susirūpinę savo tautos likimu ir ryždamies sutelkti visas savo jėgas jos gyvybei išsaugoti, nemanome, kad to būtų galima pasiekti vieno tik žmogaus pastangomis. Jas norime pavesti Dievui ir prašyti, kad Jis paremtų lietuvių tautos rezistencinę kovą, kuri iš mūsų reikalauja: *tvirto ideologinio nusistatymo, gryno lietuviško charakterio, gilaus intelektualinio išsilavinimo, idealistinio nusiteikimo aukotis, gyvo tikėjimo ir pagaliau pasitikėjimo, kad pergalė turi būti mūsų pusėje.*

Kas ir kaip vėliau asmeniškai apsispręstų, grįžti ar nebegrįžti, ateitininkų organizacija, Lietuvoje gimusi ir ten viena savo dalimi kovojanti, turi rodyti sugrįžties kelią į Rūpintojėlį, parimusį liūdnose Lietuvos pakelėse. Ten Jisai tikrai budi ties mūsų tautos likimu, nors kryžiai

ir išvartalioti. Kai juos išlaikysime savo gyvenime ir darbe, jie išliks ir lietuvių tautoje, dėl kurios kovojame ir aukojamės, kad ji būtų laisva, šviesi ir Dievui meili tauta.

[1] **Prof. J. Brazaitis.** Kai tėvynė yra tremtinio mintyse. "Ateitis" 1948, Nr. 7, 6 pusl.

[2] **K. V. C. Studijų dienos.** Židinys 1938.

[3] **St. Šalkauskis.** Ideologiniai dabarties krizių pagrindai ir katalikiškoji pasaulėžiūra. Židinys 1936, Nr. 3, 214 pusl.

[4] Židinys, 1936, Nr. 3, 259 pusl.

[5] **J. Girnius.** Tautiniai mūsų uždaviniai tremtyje. Wuerzburg, 1947, 8 pusl.

[6] "Ateitis" 1911, Nr. 1.

[7] **Prel. M. Krupavičius.** Lietuvos laisvė, lietuvybė ir ateitininkai. "Ateitis" 1950, Nr. 2, 34 pusl.

[8] **St. Šalkauskis.** Lietuvių tauta ir jos ugdymas. Kaunas 1933.

[9] **Th. Merton,** Seeds of Contemplation. Norfolk 1949, 23 pusl.

[10] **St. Šalkauskis.** Ateitininkų ideologija, II laida, Putnam 1954.

[11] **Dom. J. B. Chautard, O. C. R.** Pasisekimo paslaptis. Vertimas iš prancūzų k. Kaunas 1938, 16 p.

[12] **Th. Merton,** Ibid. 50 pusl.

[13] **K. Rahner S. J.** Situationsethik und Suendemystik. Stimmen der Zeit. Feb. 1950, 330-342 pusl.



J. Mackevičius — Kaprio saloj

LIETUVIŠKOJI ARCHITEKTŪRA

V. K. JONYNAS

Užmiršome, kad architektūra tai nėra mokėjimas išvesti akmens ar medžio sienų, apdengti sienos stogu ir . . . prisodinti visą mišką kaminų, reikalingų ir nereikalingų. Ne, architektūra — tai . . . į tuos akmenis ar medžio knygas įrašyti kilniausių savo sielos jausmų, mokėti sužavėti žmogų.

Paulius Galaunė.

Lietuvių tauta yra savita ne tik liaudies dainomis, pasakomis, audiniais, skulptūra, tapyba ir grafika, bet taip pat ir sava architektūra. Jei Nepriklausomybės metais visos lietuvių tautos kūrybinės apraiškos susilaukė pasekėjų iš savo srities išmokslintų kūrėjų, tai mūsų architektūra buvo negailestingai pamiršta. Nesidomėjimas savos architektūros problemomis sudarė įspūdį, lyg jos iš viso nebūtų. Vienas kitas būdingas medinis pastatas, gausybė medinių bažnyčių, varpinių ir kryžių architektams neatrodė pakankamai vertingi architektūros objektai, iš dalies dėl to, kad šie buvo mediniai. Savos liaudies architektūros nestudijavę ir nepažinę, negalėjome joje matyti savitos ir originalios architektūrinių meno formų kalbos. Neprileista, kad paprasta liaudis ir statybos meistrai šimtmečiais kaišė sava kūryba Lietuvos žemę vertingais architektūros kūriniais. Suprantama, kad toks abejingumas buvo žalingas tolimesnei lietuviškos architektūros raidai.

Sunku nusakyti, kokios aplinkybės kliudė lietuviui architektui savą architektūrą palaikyti gyvą sava kūryba. Greičiausiai tai nebuvo viena kuri priežastis, bet visa jų grandinė. Nemažos įtakos šiam reikalui galėjo turėti ir lietuvių tautos priešai, sąmoningai teigdami, kad lietuviškos architektūros iš viso niekad nebuvo. Antra vertus, mūsų vyresnioji karta, kuri, svetimų įtakų veikiama, žvalgėsi po svetimus vandenis, gėrėjosi svetimų laimėjimais, mokėsi svetimuose kraštuose, todėl, namuosna grįžę, nekreipė dėmesio į savas vertybes. Šiuo neapdairumu senoji architektų karta jau buvo nutraukusi ryšį su natūralia lietuviškosios architektūros tėkmė.

Iš kitos pusės tačiau pasilieka faktas, kad lietuvių tauta kūrė nepaprastas meno vertybes visose kitose meno šakose. Kodėl gi jos architektūrinė kūryba turėtų būti menkavertė, arba jos iš viso nebūtų? Pasilikę gyvi šios kūrybos paminklai — bažnyčios, varpinės, klėtys, gyvenamieji namai, sinagogos, kryžiai, ribų stulpai bei vartai — liudija, kad tokia tezė yra klaidinga. Todėl savo tautos palikto architektūrinio lobio neįvertinimas lietuvių tautos dvasinio nepriklausomumo srityje išlaužė sunkiai beužpildomą spragą.

Tiesa, ne visi buvo vienodai abejingi lietuviškosios architektūros vertei, grožiui ir savumui. Betgi pranašų čia buvo negausu. Iš lietuvių, kurie susidomėjo liaudies architektūra, pirmoje eilėje tenka pažymėti dailininką Jaroševičių su jo kryžių albumu, išleistu 1912 metais. Jame surinkta medžiaga liečia išimtinai kryžius ir jų architektūrą, tačiau ji pakankamai dokumentaliai pateikta, todėl net šiandien palieka pats autentiškiausias ir turtingiausias šios rūšies šaltinis. Svarus įnašas yra atliktas ir dail. Adomo Varno su jo kryžių albumu. Jame A. Varnas fotografijos būdu yra užfiksavęs būdinguosius Lietuvos kryžius, ir taip šie stebuklingi meno kūriniai buvo apsaugoti nuo bepėdsakinio žuvimo. Šiuodu albumai, deja, liečią tik liaudies kryžių architektūrą, šiandien yra vienintelė autentiška nemirtingosios lietuvių liaudies architektūros medžiaga. Šios mūsų meno šakos nepraėjo nepastebėjęs ir M. K. Čiurlionis, tas lietuviškosios dvasios genijus. Keliuose jo piešiniuose yra studijuota lietuviški kryžiai ir liaudies architektūros ornamentai. Tai parodo, kad Čiurlionio kūrybos savumas bei originalumas neapsiėjo be gilių lietuvių liaudies meno studijų.

Apie lietuvių liaudies meną išsamią studiją yra parašęs prof. P. Galaunė knygoje "Lietuvių liaudies menas". Čia autorius, be kitų meno šakų, plačiai nagrinėja lietuvių liaudies architektūros savumus ir jų ryšį su kitų tautų liaudies architektūra. Pagaliau tremtyje 1948 m. T. Vizgirdos išleistojo knygoje "Lithuanian Folk Art" prof. Jurgis Baltrušaitis taip pat paliečia liaudies architektūrą.

Apie lietuviškosios architektūros stogų pobūdį išsamią studiją yra parengęs dr. Jurgis Gimbutas, buvęs Vytauto Didžiojo Universiteto Kaune asistentas. Šį jo darbą, "Das Dach des

litauisches Bauernhauses", 1948 m. išleido Technikos Augštoji Mokykla Stuttgarte. Tai ar tik ne pirmoji auka iš lietuvio inžinieriaus, sudėta lietuviškosios architektūros garbei. Deja, reikėjo laukti net 30 metų, kad lietuvis inžinierius atkreiptų dėmesį į savo tautos architektūros savumus ir juos iškeltų mokslo šviesoje.

Daug laimingesnio likimo susilaukė lietuvių prūsų liaudies architektūra. Vokiečių mokslininkai ją aptarė įvairiuose leidiniuose ir paskleidė pasauliui. Šis faktas mums reikšmingas tuo, jog ateityje mokslu reikės atsikariauti ir įrodyti, kad senoji prūsų architektūra yra ne kas kita, kaip lietuvių liaudies meno tikroji sesuo.

Lietuviškoji architektūra Nepriklausomybę atgavus

Suminėtos nepalankios pažiūros sukūrė ir nepalankias sąlygas savai architektūrai prasiskleisti. Bendra ano pokario tendencija ir moderniosios architektūros mestas funkcionalizmo bei racionalizmo šūkis klestėjo naujai atsikūrusioje valstybėje kaip būtinybė, kurią diktavo kišenė ir statybinė logika. Jei mes dar nebuvome priėję prie standartizuotų namų planų, durų, lengų ir sienų, tai ne vieno iš inžinierių architektų šie standartai buvo laikomi išsvajotu idealu, keliant "lietuviškąją" ūkio gerovę. Net dabar nelengva įtikinti, kad ir standartizuotos formos *gali ir turi turėti savų tradicijų* ir pobūdžio, tuo nenusikalstant statybinei logikai ir kitiems ekonominiams laiko reikalavimams. Tikrumoje maža Nepriklausomybės meto mūsų inžinierių architektų saujelė buvo taip apversta darbu, kad apie kūrybą neturėjo laiko pagalvoti. Svetimose mokyklose įbrukti receptai ir internacionalinis šablonas lengvai užtikrino darbą. Namai dygo vienas už kitą panašesni į tuos, kurie buvo statomi Vokietijoje, Italijoje ar Prancūzijoje. Vienu šuoliu pasiekėme Vakarų Europos architektūrinę kultūros pažangą. Pastaroji, deja, daugiausia buvo tik skolinti svetimi marškiniai. Šią tendenciją galime suprasti tik kaip to meto siaučiančios funkcionalizmo ir racionalizmo epidemijos išdavą, kuriai nebuvo asmenybių atsispirti.

Noriu patikslinti, kad lietuviškąja architektūra laikau tą, kuri tęsė mūsų protėvių sukurtos architektūros tradicijas. Nesiimu spręsti ir vertinti puošnių ir brangių pastatų, atsiradusių po karo Lietuvoje. Jie buvo statomi pagal seniai žinomus svetimus kurpalius, su savo amato pažinimu, bet be jokios kūrybos ar individualumo. Čia turiu galvoje Lietuvos Banko ir Teisingumo Rūmus Kaune bei eilę geležinkelio stočių. Būtų galima suminėti kai kuriuos ir moderniosios architektūros pastatus, neišskiriant ligoninių, bažnyčių ir mokyklų, kurie teturi savyje tik sąžiningas svetimų pamėgdžiojimo pastangas. Iš pastarųjų reiktų išskirti prof. Dubeneckio ir prof. Vyt. Žemkalnio pastatus, kurie nors buvo sukurti moderniosios architektūros dvasioje, bet daugiau saviti ir kūrybingi.

Iš Rusijos grįžęs architektas Dubeneckis jau 1919 m. padarė Karmėlavai medinės bažnyčios projektą (žiūr. iliustr.), kurio proga Paulius Galaunė "Dainavoje" (1920 m.) duoda įdomios medžiagos ne tik apie patį bažnyčios projektą ir jo autorių, bet ir apie ano laiko (o tai buvo prieš 34 metus!) savosios architektūros problemą. Jau straipsnio įžangoje autorius konstatavo: "Pas mus . . . apie architektūrą, kaip dailės šaką, nič nieko nekalba, neprojektuoja ateičiai, gal net nežino to žodžio, dailės prasmėje". Toliau P. Galaunė, peržvelgdamas paskesnės architektūros veidą Lietuvoj, su apgailestavimu pareiškia: "Yra gyvenamų namų sienos, kazarmių, bažnyčių, bet architektūros ten nėra. Yra kai kur naujausios rūšies šlykščiausio vokiečių moderno pamėgdžiojimų ornamentikos durų ir langų linijose ir daugybė "gotikos" bažnyčių, kaip grybų po lietaus išaugusių XIX amžiaus gale. Bet veltui tose baidyklėse ieškotume architektūros. Ir saugok mus, Viešpatie, nuo tų "modernų", "gotikų", su kuriais, jei kultūriniai bręsime, turėsime kuo žiauriausiai kovoti". ("Dainava", 106 p.).

Šie P. Galaunės žodžiai ir šiandien nenustojo savo aktualumo. *Daug kas nuo 1920 metų pasikeitė, net savo krašto nustojome, tačiau nemaža tokių "architektūrinių nesąmonių", gražiais vardais pakrikštiję, mes savomis rankomis ir pinigais tebestatome išeivijoje.*

V. Dubeneckio suprojektuota ir pastatyta Karmėlavos bažnyčia, lietuviškosios architektūros istorijoje, berods, bus pirmasis paminklas, kai akademinio išsilavinimo žmogus panaudojo stilistines lietuvių liaudies architektūros savybes, duodamas mokslu ir logika pagrįstą naują architektūrinį kūrinį, kuris savo išvaizda ir formomis yra ne kas kita, kaip tolimesnė ir tobulesnė savosios architektūros tąsa. P. Galaunė, atsiliepdamas apie šį Dubeneckio darbą, rašė: "Kas myli Lietuvą, kas norėtų visuose Lietuvos gyvenimo reiškiniuose matyti ką nors savo, tas nemaža ras Karmėlavos bažnyčios projekte. Ar jis pažiūrės į bokštus ar bendrą architektoniką ar pagražinimus, jei jis yra susigyvenęs su Lietuvos daile, ras nemaža dalelių, kurios jam judins tas pačias sielos stygas, kurias judina senukas kryžius, kur nors stebuklu užsilikusi pasvirusi medinė varpinė". Po šio pirmo prof. Dubeneckio lietuviškosios architektūros kūrinio, Nepriklausomybę atgavus, gerokai vėliau Kaune, Mickevičiaus gatvėje, dar buvo pastatytas vienas na-



RUMŠIŠKIO BAŽNYČIA

mas, kuris reiškė tik gerus norus. Ant namo sienų iš lauko buvo neskoningiausiai reljefu uždėti padidinti juostų ornamentai. Suprantama, kad architektūros savumai neglūdi išlaukinių sienų nukabinėjimuos juostų ornamentais, ir todėl šios pastangos galėjo tik daugiau pakenkti, o ne patį reikalą išjudinti.

Nors savos lietuviškos architektūros bare Nepriklausomybės metais dėl daugelio suminėtų ir nesuminėtų priežasčių mes maža tesukūrėme, tačiau daug nudirbta kitose meno šakose, ir todėl pats klausimas nebuvo miręs. Nemažą vaidmenį savo dvasinės nepriklausomybės atkūrimo srityje suvaidino M. K. Čiurlionio Galerija ir Vytauto D. Kultūros Muziejus Kaune. Šioms įstaigoms vadovavo jau minėtasai prof. P. Galaunė. Jo pastangomis, straipsniais ir parodomis krašte bei užsieniuose, buvo iškelta didžioji lietuvių liaudies meno turtų vertė. Lietuvos surengtos liaudies meno parodos Italijoje, Švedijoje ir Paryžiuje čia turėjo lemiamos reikšmės. Šių Europos kultūros ir meno centrų spaudos atsiliepimai ir augštas lietuvių liaudies meno vertinimas ir iškėlimas ne vienam tik "klasinį" meną bevertinusiam buvo nelauktas smūgis. *Lietuvių liaudies meno — su jo audiniais, keramika, kryžiais, skulptūra (kuri daugiausia yra religinio pobūdžio), namų apyvokos daiktais ir mezginiais — nelauktas pripažinimas buvo kartu apskritai lietuvių tautos savitumo pripažinimas.*

Jei Švietimo ministerija neretai pamiršdavo kultūrinius reikalus, tai Žemės Ūkio ministerija dėjo pastangų šią skriaudą išlyginti. Žemės Ūkio rūmai organizavo ir rinko liaudies meną, pervežė į Kauną, parodos aikštę, keletą būdingų Lietuvai ūkio pastatų, padargų ir kitų dirbinių. Rodė pastangų įsteigti tėviškės muziejų, leido sodžiaus meno žurnalą, nemaža rėmė "Marginių" bendrovės įsisteigimą ir inž. arch. V. Švipo vadovybėje projektavo sumoderninti sodžius pastatus, kad jie neprarastų savo architektūrinio charakterio. Ši Žemės Ūkio ministerijos veikla su daugybe surengtų sodžiaus meno parodų krašte liaudies meno idėją supopuliarino ir nepriklausomą lietuvio dvasią palaikė gyvą tolimesnei savai kūrybai.

Visų šių pastangų dėka Lietuva pradėjo atsipalaiduoti nuo svetimų kultūrų jungo ir žengti savos lietuviškos kultūros tęstinumo linkme.



TAURAGNŲ BAŽNYČIA

Pagaliau tik 1940 m. naujai perorganizuctas Taikomosios Dailės Institutas Kaune savo architektūros skyriaus programą grindė lietuviškosios architektūros studijomis. Daug prisidėjo ir privati dailininko Jono Prapuolenio iniciatyva. Būdamas kartu stalius, jis kūrė nepaprastai gražių, naujoviškų ir praktiškų baldų, išeidamas iš lietuvių liaudies meno stilistinių bruožų.

Nekyla abejonių, kad dar vienas antras nepriklausomybės dešimtmetis — ir mūsų architektūra būtų atgimusi, nutiesdama ne pėdsakus, bet ištisus tiltus į savo praeitį.

Šiam teigimui jau turėjome Lietuvoje nemaža faktų. Buvo numatyta statyti Telšių miesto kapuose koplyčia. Konkurso keliu pirmoji premija buvo pripažinta Jonui Virakui, tik bebaigiančiam studijas Taikomosios Dailės Institute Kaune. Projektas buvo sukurtas iš lietuviškos klėties architektūrinių pradų.

1942 m. buvo nusistatyta Šiaulių mieste įkurti nauja parapija, kurios steigimu Kauno arkivyskupas J. Skvireckas pavedė rūpintis kun. P. Dzegoraičiui, dabar gyvenančiam Toledo, O.

Šios bažnyčios projektą sukūrė arch. Jonas Ladyga (žiūr. iliustr.), o kun. P. Dzegoraičio sukviestas inžinierių posėdis projektui pritarė rasdamas, kad "pastarasis galima įvykdyti ir mūro statyboje".

Kaip iš bažnyčios projekto galima spręsti, ji sukurta taip pat iš būdingųjų lietuvių liaudies architektūros pradų, tačiau pritaikyta vietos ir techniškiems medžiagos reikalavimams.

Pabrėžtina, kad kun. P. Dzegoraitis pats dėjo pastangų į bažnyčią įnešti savo lietuviškos architektūros, o jos viduje norėjo sutalpinti kiek galima daugiau savo tautos praeities. Jo paties žodžiais tariant: "Bažnyčia buvo numatyta statyti mūrinė, tik iš lietuviškos medžiagos, su aukso-gintaro altoriumi . . .

"Projekte nėra, bet aš labai norėjau ir architektas buvo sutikęs, kad bokštą jungtų su koplyčia, iš kairinio šono, septynios arkados, reiškiančios septynis šimtus metų, kai mes krikščionys, atžymint. . . to laikotarpio asmenybėmis, pvz. Mindaugu, Vytautu ir t. t. Požemyje turėjo būti trys kriptos, simbolinės, tautos kankiniams, jos karžygiams ir asmenybėms — tai priemonė prieš nutautėjimą" (Cituota iš laiško).

Karo metas ir vėliau

Šis laikotarpis namų statybą sunaikino, o pačios architektūros problemą pakreipė studijų linkme.

Į laisvę ištrūkę lietuviai išėjo gerą savęs pažinimo mokyklą.



Archit. Dubeneckis — Karmėlavos bažnyčios projektas (1919 m.).

Niekas neabejojo, kad lietuviški spektakliai, koncertai ar pasirodymai galimi tik savu tautiniu apdaru ir savo lietuviška daina. Nediskutavome, kad Vokietijos kapinėse statomas lietuviui kryžius gali būti tik lietuviškas. Taip jau 1946 m. Hanau kapuose išdygo lietuviškas kryžius, o vėliau Augsburge, Freiburge ir daugelyje kitų lietuvių gyventų vietovių. Šie kryžiai vokiškų įstaigų mielai buvo leidžiami statyti, nes jie kartu buvo jų kapų ir miestų papuošimas. Natūralu buvo savas bažnyčias ir altorius tremtyje puošti lietuvišku audiniu, juosta, paveikslu ar kryžiumi.

Iš tolimos distancijos atsigręžę į savąją žemę, mūsų inžinieriai bei architektai, kurių daugumas jau buvo savosios mokyklos auklėtiniai, geriau įžvelgė savos architektūros prasmę. Todėl darosi suprantama, kad Liet. Inžinierių ir Architektų D-ja tremtyje pati skelbia konkursą lietuviško gyvenamojo namo projektui paruošti. Faktas, kad šiame konkurse dalyvauja apie 45 asmenys, parodo, kad susidomėjimas keliamu reikalu buvo didelis. Pirmoji premija skiriama projektui (arch. J. Mulokas), kuriame daugiausia buvo įnešta būdingųjų savosios architektūros bruožų.

Nemaža lietuviškų kryžių jau yra atsiradę ir Amerikoje. Daugiau ir daugiau lietuvis kūrėjas pradeda reikštis šiame krašte, jį papuošdamas ir praturtindamas naujomis kūrybinėmis vertybėmis. Suprantama, kad didesniems architektūros kūriniams atsirasti reikalinga dviejų būtinų sąlygų: lietuvio kūrėjo ir kultūringo bei sąmoningo lietuvio užsakytojo. Jei lietuvių kūrėjų dabar Amerikoje nestinga, tai lietuvio užsakytojo suradimas yra daug sunkesnė problema. Nesunku įtikinti vieną antrą lietuvišką parapiją ar privatų asmenį, kad lietuviškas kryžius šventoriuje gali būti tik puikus ir prasmingas papuošimas bažnyčiai, parapijai ar kraštui. Tačiau pastatyti bažnyčią, net su altoriais lietuviškosios architektūros stiliuje arba jo interpretacijoje, darosi sunkiai įgyvendinamas dalykas. Sunkumas atsiranda ne tik iš užsakytojo, bet ir iš kai kurių architektų arba kūrėjų, kurie šio lietuviškumo nebuvo studijavę ir supratę. Neturėdami liaudies architektūros pavyzdžių, leidinių ir specialių studijų, nededame pastangų jų susirasti, o linkstam verčiau svetimiems bezdžioniauti, negu kurti savas vertybes.

Įdomu, jog svetimtaučiai architektai ar dekoratoriai lengviau įtikina lietuvius, kad lietuvių liaudies menas pasekti nėra blogybė arba "dypukų" prasimanymas. Tiesa, svetimiems daug sunkiau nujausti lietuviškosios dvasios ir charakterio plonybes, tačiau svetimų nebijojimas naudotis lietuvių liaudies meno turtais turėtų būti ne vienam gražus ir įspėjantis pavyzdys. Šių pavyzdžių neprivalėtų pamiršti ne tik užsakytojai, bet pirmoje eilėje lietuviai kūrėjai.

Šios rūšies ryškus pavyzdys yra Šv. Kazimiero lietuvių parapija Los Angeles mieste. Klebonas savo bažnytėlės projektą užsakė padaryti vienam svetimtaučiui architektui. Šis buvo tiek kultūringas ir sąžiningas, kad pasidomėjo apie lietuvių tautos architektūrą ir meną. Pagal savo išgales, jis to meno tiek į bažnytėlę įvedė, kad pastaroji, anot vysk. V. Brizgio, "savo originalumu dabar turi daugiau lankytojų nei garsioji Švenčiausiojo Sakramento parapinė bažnyčia Hollywoode".

Nemažiau įdomus faktas įvyko ir su seserimis kazimierietėmis Čikagoje. Jos savo koplytėlės vitražus užsakė vienam vokiečiui. Pastarasis, kaip ir Los Angeles architektas, pasidomėjo, ar jos neturi kokių nors lietuviško meno pavyzdžių. Seserims parodžius savo turimus liaudies meno audinius, šis vokietis dekoratorius audinius pasiskolino ir pagal juos padarė vitra-

žus. Tiesa, vitražai savo spalvomis daugiau vokiški nei lietuviški, bet juose įvesta ornamentika rodo gerus vokiečio dekoratoriaus norus prakalbėti jam svetima lietuviška liaudies ornamento kalba. *Šie faktai turėtų badyti akis ne tik užsakytojams, bet nemažiau ir tiems lietuviams architektams bei dekoratoriams, kurie ir toliau tarnauja suinternacionalėjusiam meno dievui, neturinčiam nieko bendro su mūsų neišsigimusios tautos menu.*

Nauji žingsniai

Kaip iš straipsnio aiškėja, lietuviškosios architektūros problema laikas nuo laiko buvo nušviesta atskirų retų pragiedrulių, tačiau pilnumoje šis klausimas dar neįdienojęs. Malonu jau nors tai, kad jaunesnėje lietuvių architektų kartoje jis randa daugiau ir daugiau susidomėjimo.

Jau kuris laikas mūsų spauda informuoja visuomenę apie Marquette Parke Čikagoje lietuvių statomą bažnyčią (žiūr. foto iliustr.). Jos autorius yra inž. arch. Jonas Mulokas, kuris jau Lietuvoje pasireiškė. Jo projektais buvo pastatyta bažnyčių bei koplyčių Berčiūnuose, Židikuose, Jadupėje ir kitur. Amerikoje, be eilės kryžių, jau 1952 m. Kennebunk Porte Tėvai Pranciškonai J. Muloko projektu pastatė Liurdą (žiūr. Aidai Nr. 9 1953 m.). Pastarojo siluetą architektas sukūrė artimą lietuviškų pastatų siluetui, o jo viršūnę užbaigė lietuviškiems kryžiams gimininga koplytėle. Šis Liurdas savo originalumu atkreipė amerikiečių dėmesį. Jie ne tik rodė jį per televiziją, bet Kennebunk Porte miestas jį išleido spalvotu atviruku drauge su kitomis šio krašto įžymybėmis. Nenuostabu, kad Dubeneckio, J. Ladygos ir J. Muloko bažnyčių



Archit. J. Ladyga — Šiaulių miesto šv. Dvasios parap. bažnyčios projektas (1942 m.).



Archit. J. Mulokas — čikagoj Marijos Gimimo parap. statomos bažnyčios projektas.

projektai susikalba lietuviškosios architektūros kalba, nes juos riša bendri įkvėpimo šaltiniai.

Tiesa, stilistiniu atžvilgiu jie yra kiek skirtingi, kaip turi laiko bei vietos skirtumų pati mūsų liaudies architektūra. Jei Dubeneckio projektas yra artimiausias mūsų buvusioms medinėms bažnyčioms, tai šias stilistines savybes nemaža nulėmė ir pati medžiaga — medis. J. Ladygos projektas nuo medžio architektūros nutolsta, bet stilistinėmis savybėmis išlieka ištikimas liaudies architektūrai. Pagrįstai ir drąsiai J. Ladyga panaudoja bažnyčios frontone keturias profiliškai niuansuotas keturkampes kolonas, kurios taip būdingos senajai Rumšiškių bažnyčiai (žiūr. P. Galaunės "Lietuvių liaudies menas") ir iš dalies mūsų klėtims. Šone pastatytas bažnyčios bokštas nubaigiamas koplytstulpių junginiu, kuris turi aiškų ryšį su mūsų kryžiais.

J. Muloko Marquette Parko bažnyčios projektas stilistiškai skirtingas nuo pirmųjų dviejų. Jei Ladygos projekte jaučiama šaltesnė klasinės architektūros įtaka, tai J. Mulokas šį klasicizmą sušildo, įvesdamas lenktas linijas, kurios patį projektą daugiau glaudžia prie barokinio pasaulio. Neturėta tikslo ir nėra reikalo kopijuoti tarptautinį žinomą baroką, bet negalima teigti, kad mūsų liaudies architektūroje šis stilius ne-

būtų turėjęs atgarsio ir nebuvo senovės lietuvių individualiai painterpretuotas. Šį tolimą baroko aidą J. Mulokas įaudė į savo bažnyčios architektūrą, patį kūrinį išaugindamas iš mūsų liaudies pastatų formų. Todėl nesunku atsekti Marquette Parko bažnyčios architektūroje giminingumo su Šaukėnų šventoriaus vartais, Varputėnų ir Degučių senosiomis varpinėmis ir lietuviškųjų stogų užbaigimais. Pagaliau stogų kryžiavonių susikirtime ir bokštų užbaigimams yra panaudotos tipingos mūsų kryžių viršūnės, suprastintos ir pritaikytos mūro ir akmens medžiagoms. Bažnyčios išorė paprasta ir modernizuota, o jos savitas lietuviškumas daugiau dvelkia iš architektūrinės visumos, nei iš jos išorinių detalių. Mūsų liaudies menas ypatingai yra iškalbus savo ornamentikoje, todėl architektas neatsisakė šių detalių su saiku įvesti. Suprantama, kad išsamus šios bažnyčios aprašymas bei vertinimas bus įmanomas, ją pastačius ir galutinai įrengus. Yra pagrindo tikėti, kad jei architektui pasiseks įgyvendinti užsibrėžtus architektūrinius sumanymus ir visą bažnyčią nuo jos išorės iki visų vidaus detalių išlaikyti stilistinėje vienumoje, tai ji turėtų būti pirmoji Amerikoje lietuviškos architektūros tradicijų kelyje.

Dar reikia pastebėti, kad prie bažnyčios meninių darbų kviečiami dirbti išimtinai lietuviai dailininkai.

J. Mulokas jau baigia parengti projektą ir East St. Louis lietuvių bažnyčiai. Tikėkime, kad joje architektas, ne mažiau kaip čikagiškėje, turės galimumų išryškinti lietuviškosios architektūros veidą.

Baigiant būtų netikslu užmerkti akis prieš Tėvų Pranciškonų Toronte statomos bažnyčios projektą, kuris, kiek iš spaudoje pasirodžiusių nuotraukų galima spręsti, yra kreipiamas lietuviškosios architektūros linkme.

Šiuo straipsniu norėjau atkreipti dėmesį į mūsų lietuviškosios architektūros problemą ir palikimą, kuris, mano giliu įsitikinimu, yra didelis ir brangus mūsų tautos dvasinis turtas, kaip ir visa didinga mūsų tautos praeitis. Mūsų šventa pareiga šį didįjį tautos palikimą ne tik saugoti, bet iš tos praeities sau semtis stiprybės ateities darbams, kad lietuvis su lietuviu susikalbėtų ne tik sava kalba, bet ir dvasia. Šios lietuviškos dvasios sargyboje lietuvis išstovės taip ilgai, kaip ilgai jis gaivinsis tuo stebuklinguoju savos tautos dvasinių vertybių šaltiniu.



St. Kudokas — Toronto lietuvių Prisikėlimo parapijos bažnyčios ir kitų pastatų projektas.

LEONARDAS ANDRIEKUS



S A U L Ē L Y D I S

Gerai išsimatuokim pėdomis šešėlį
Ir jo pažinti laikui bus gana.
Nėra anksti, kai rudenys paliauja šėlę,
Nėra anksti, kai tampa saulė balzgana.

Tuojau, tuojau žinosim, kelios pėdos
Bėra iki ateinančios nakties ribų,
Tuojau pradės kančioj saulėlydis virpėti,
Ir mariose nugrimzdęs varpas atsibus.

A N G E L A S

Sunku tau būtų šiąnakt nusileisti
Žemyn su tokia didele našta.
Nėra žvaigždžių, ir šiaurėje pašvaistė
Pradingo, lyg užgijusi žaizda.

Dėl tavo nuovargio esu aš kaltas —
Tu mano skausmą, mano liūdesį neši.
Sustingo saulės bokštų kilnios maldos
Kažkur nežinomų kalnų plyšy.

Jei erdvėje našta sparnus palaužtų,
Tą didį sopulį kentėtume abu.
Bet ar galėtum bepakilt į augštį
Iš mano žemės užkeiktų daubų?

V A K A R

Vakar, einant pro gelstantį lauką,
Netikėtai pakvipo medus,
Ir atrodė, kad gyslomis plaukia
Saldžios sultys žiedų.

Nežinau, ar tai buvo ramunė,
Ar glicinija Kaprio salos,
Tik jaučiau, jog ne vienas klajūnas
Į namus pavėluos.

Kam skubėti, jei niekas nelaukia
Vakarais prie tuščių avilių —
Dar negrįžo bitelė iš lauko,
Dar nėra taip vėlu.

Dar nėra taip vėlu, kad nespėčiau —
Kad nespėčiau susemt atsargiai —
To bičių iškeliavusio spiečiaus,
Kai žydėjo rugiai.

P I L N A T I S

Išvystam pilnatį po kojom
Ir priblokšti netenkam žado —
Jos danguje visad jieškojom,
O vandenų gelmėj atradom.

Ji daug skaidresnė, čia panirus,
Nei ten, kai pasislėpus švietė.
Gali matyt upely žvyrą,
Vandens lelijos sunkų žiedą.

Ir nežinai dabar, kas kaltas,
Kad viskas žemėj atsimainė —
Girdi nakties graudingą maldą,
Girdi žvaigždžių galingą dainą.

Iš parengto spaudai rinkinio
ATVIROS MARIOS

REVOLIUCIJA MOKSLO PAŽIŪROSE

J. C. RUGIS

Paryžiuje, Sorbonoje, 1947 metų rudenį labai iškilmingai buvo paminėtos dešimtmečio sukaktuvės nuo mirties lordo Rutherfordo, genialaus mokslininko teoretiko ir eksperimentatoriaus, atomo branduolio fizikos ir chemijos kūrėjo. Vienas iš kalbėtojų pareiškė, kad tos didelės mokslų revoliucijos, kurioje dalyvavo lordas Rutherfordas, socialinės pasėkos yra milžiniškos, o sukeltas sąmyšis yra toks, kad žmogaus mintis reikalauja tikrai didžiulių pastangų prisitaikant. Dvidešimto amžiaus mokslų revoliucija savo triumfo žygyje iškėlė daug problemų, kurios, atrodo, dažnai viršija mokslo galybę, ir šiais laikais mokslininkai daugumoje yra toli nuo to optimizmo ir pasitikėjimo, kuris charakterizavo kiek ankstyvesnį laikotarpį. Minčių ir pažiūrų sąmyšis dar atrodo nepasibaigęs, ir jo galas taip pat atrodo nelengvai ir negreitai pasiekiamas, jei apskritai yra pasiekiamas daugelio klausimų išsprendimas.

Dar devynioliktame amžiuje Victor Cousin savo "Filosofijos Istorijoje" rašė, kad laiko bėgyje filosofija pereina tam tikrą pažiūrų ciklą, kurį jis manė esant visų amžių ir visų tautų ar kultūrų filosofijose; pasak jo, tam tikrais protarpiais kartojasi: idealizmas, materializmas, skepticizmas ir misticizmas. Moksluose tokių ciklų, rodosi, niekas nepretendavo jieškoti. Šitoje žmogaus minties srityje greičiau jieškota evoliucijos dėsnių. Tame pačiame devynioliktame amžiuje Auguste Comte paskelbė savo žinomą trijų etapų dėsnį. Jis tvirtino, kad mokslas, tiksliau, kiekviena mokslo šaka, turi savo evoliucijoje pereiti tris etapus: fetišizmo, dabar dažniau vadinamo animizmu, metafizikos ir pagaliau — pozityvizmo. Pasiremdamas tuo savo evoliucijos dėsniu, jis net mėgino nustatyti mokslų hierarchiją, laikydamas kai kuriuos mokslus senesniais, logiškesniais, plačiau pritaikomais, kaip kad kiti. Toje savo klasifikacijoje pirmą vietą jis atidavė matematikai.

Bet atrodo, kad mokslo raidoje ir jo pažiūrų kitėjime negalime surasti ne tik ciklų pasireiškimo, periodinių grįžimų prie seno, bet sunku sutikti ir su mokslo vystymosi, evoliucijos keliu. Jei mes pvz. dabar girdime, kad atominė teorija buvo jau skelbiama penktame amž. prieš Kristų Graikijoje (Leucipo ir Demokrito), tai tenka pabrėžti, kad jų atomizmas buvo paremtas visai skirtingais išvedžiojimais negu tie, kuriais remiasi modernioji, eksperimentalinė-matematinė atomų teorija. Leucipo ir Demokrito teorija buvo ne kokia filosofinė spekuliacija, ne kokis Deus ex machina. Buvo tai ilgų stebėjimų ir samprotavimų išvada, panašiai kaip dvidešimt amžių vėliau Leibnico išvedžiojimai apie medžiagą ir energiją, kurie pasitvirtino reliatyvumo teorijoje. Be abejo, buvo tai žmogaus genialios minties šuoliai į tiesos pažinimą, bet aišku, kad negalima Rutherfordo laikyti Demokrito pasekėju, o Leibnico — Einsteino pirmataku.

Mokslo istorijoje užtinkame tokių perversmų, kurie mokslo raidai teikia revoliucinių žymių. Tokių revoliucijų mokslas pergyveno gan daug dar ir prieš mūsų laikus. Prisiminkime pvz. Newtono perversmą moksle, arba revoliucinius atradimus Lavoisier, sukūrusio chemijos mokslą vietoj alchemijos. Mokslo raidoje ryškiai pastebima rolė mokslo milžinų, kurie savo darbais parodo naujus horizontus ir suteikia sekančioms kartoms galimybę gilinti gamtos ir visatos pažinimą, einant jų nustatytomis gairėmis arčiau prie tiesos.

Didysis matematikas Henri Poincaré yra išsireiškęs, kad mokslo nustatyti faktai dar nesudaro mokslo, panašiai kaip kad krūva akmenų nėra dar namas, kurį galima būtų iš jų pastatyti. Mokslininkai iš surinktų faktų stato tą mokslo namą, nuolatos jį plėsdami ir tobulindami. Laikui bėgant ir mokslo pastatui augant, atsiranda naujų faktų, nesiderinančių bendrame pastate. Kartais faktas tuo tarpu atrodo nereikšmingas, pradeda mokslo pastate skilimą, kurį paprastai mėginama lopyti. Gražų tokio įvykio pavyzdį matome Michelsono pagarsėjusiame bandyme nustatyti kosminio eterio vėjo buvimą. Toks mokslo pastato irimas sukelia sąmyšį, ligi ateina genialus mokslininkas ar grupė ir suranda revoliucinius aiškinimus ir jiems paremti faktus. Jie iš griūvančio pastato liekanų bei naujų faktų pradeda kitą mokslo pastatą.

Mes buvome ir tebesame panašaus revoliucinio mokslų laikotarpio liudininkai. Skirtumas su ankstyvesnėmis mokslo revoliucijomis yra gal tik tas, kad ši revoliucija yra daug platesnė, paliečianti visas mokslo šakas ir jau pradedanti atsiliepti beveik visose žmogaus minties veikimo srityse. Platesnės žmonių masės, deja, dažnai

labai mažai supažindintos su įvykusiomis moksle atmainomis, sutinka jau kasdieniniame gyvenime naujo mokslo laimėjimų apraiškas.

Didžiausia šių laikų mokslo ir jo pažiūrų revoliucijos pradžia galima laikyti istorinį Amerikos fiziko Michelsono bandymą, įvykdytą Potsdame 1881 metais ir vėliau daug sykių pakartotą, nes jo rezultatai buvo visai nelaukti ir neįtikėtini, priešingi tų laikų žinomiems faktams ir teorijoms apie kosminį eterį ir žemės judesį jame. Tasai bandymas ir buvo priežastis skilimui išdidžiajame devynioliktо amžiaus mokslo pastate. Tą plyšį mėginta lopyti. Airis Fitzgeraldas, įvesdamas kontrakcijos faktorių, o kiek vėliau didysis olandų mokslininkas Lorentzas, nustatęs lygtį elektrono masės kitėjimo greičiui mainantis, padarė žymiausias pastangas gelbėti mokslo pastatą ir derinti naujus faktus su senomis teorijomis. Nors Lorentzo lygtys pasirodė teisingos, o Fitzgeraldo faktorius sutinkamas ir naujose teorijose, bet jų aiškinimai greičiau buvo tik naujų faktų suformulavimas, o argumentai pasiliko neįtikinami. Tik 1905 m. Einsteinas paskelbė savo aiškinimą, paremtą garsiąja reliatyvumo teorija, su visomis jos revoliucinėmis išvadomis, tiek revoliucinėmis, kad reikėjo ilgesnio laiko, ligi baigėsi sąmyšis ne tik platesnėje intelektualinėje visuomenėje, bet ir tarp mokslininkų. Kai kurie bandymai, patvirtinę Einsteino apribotos reliatyvumo teorijos išvadas, buvo atlikti baigiantis pirmajam pasauliniam karui ir tais neramiais laikais praėjo nepastebėti. Tuo pat maždaug metu įvyko ir gilesnis įsibrovimas į medžiagos struktūrą po darbų tokių mokslininkų kaip ponia Curie, Thomsonas, Rutherfordas ir kt. Tie darbai sukėlė gal žymiausią revoliuciją moksle ir atvėrė naują erą.

Devyniolikto amžiaus mokslo pastatas atrodė beveik baigtas. Maksas Planckas savo "Įvade į Fiziką" rašo, kad, norėdamas dirbti fizikos srityje, jis kreipėsi į savo profesorių, klausdamas apie mokslinio darbo galimybes ir ateitį. Pastarasis jam paaiškino, kad fizika yra jau beveik atbaigtas mokslas ir nors dar yra kelios smulkmenos nepilnai išaiškintos ir sutvarkytos, bet apskritai fizika yra priartėjusi prie tokios tobulybės, kokios yra pasiekusi geometrija. Tačiau pasirodė, kad šitos smulkmenos sugriovė visą puikųjį mokslo pastatą beveik iki pamatų. Iš išdidaus optimizmo, pasitikėjimo ir tikrumo nebeliko beveik nieko. Tuose, kurie sekė tos mokslo revoliucijos eigą, pasiliko nustebimas ir pagarba žmonijos minties galybei, sugebėjusiai suprasti savo klaidas, drąsiai jas iškelti, sugriauti savo sukurtą, puikų kaip Babelio bokštas pastatą ir ant jo griuvėsių pradėti statyti naujais pamatais, platesnį mokslo rūmą, jieškant bent priartėjimo prie tiesos pažinimo. Jei Berdiajevas, kalbėdamas apie revoliuciją, sako, kad tikra revoliucija yra ne patsai griovimo procesas, naikinąs seną, atgyvenusią tvarką, bet tas mūsų vadinamas porevoliucinis periodas, kuriams kuriama nauja tvarka, tai mokslo revoliucijoje tuodu periodai yra susijungę į vieną. Tie patys žmonės, kurie griauna klaidas, drauge ir kuria, siekdami gilesnio ir tikresnio pažinimo. Mokslo revoliucijos destruktyvumas yra kūrybinis.

Trumpai apžvelkime keletą tokių revoliucinių atmainų mokslo pažiūrose ir iš žymiųjų mokslo atstovų pasisakymo pasistenkime surasti bendras linkmes, kuriomis mokslas pasuko, tiek kiek jos aiškėja iš pastangų sintetizuoti paskutiniuosius mokslo laimėjimus.

Revoliucinės mintys moksle, tarp kito, pasireiškė laiko ir erdvės sąvokose, pažiūroje į medžiagą ir energiją, palietė priežastingumo dėsnį ir determinizmą, pakeitė pažiūras į gamtos dėsnių prigimtį, į pačio mokslo tikslą ir vertę ir į jo santykį su kitomis žmonijos minties darbo sritimis.

Reliatyvumo teorijos pažiūros į laiką ir erdvę sukėlė didelį susidomėjimą ne tik tarp mokslininkų, bet ir platesnėje mąstančioje visuomenėje, nors ir nevisuomet buvo tinkamai suprastos. Tų naujų pažiūrų sensacingumas buvo gal ir tas, kad jomis moksle pasireiškė filosofijos veiksnys, ir tai po ilgo laikotarpio, kuriame, einant garsiuoju Bacono išsireiškimu — Fizika, saugokis metafizikos! —, filosofija buvo tiksliųjų mokslų neigiama.

Turime keletą laiko ir erdvės sąvokų. Pvz. erdvei apibūdinti moksle galima sutikti šias sąvokas: a) vaizduojamoji erdvė — abstraktinės geometrijos erdvė, Euklido, Lobačevskio ar kitų, trijų ar daugiau matavimų, b) pojūtinė erdvė — tai erdvė, kurią žmogus sau sukuria savo pojūčių pagalba, c) fizinė erdvė, kurioje mokslininkai talpina medžiaginius savo stebėjimų objektus ir d) Newtono prileista absoliutinė erdvė, su kažkur esančiomis pastoviomis medžiagos masėmis, kaip referencijos taškais. Panašiai ir su laiko sąvokomis: turime vaizduojamąją, pojūtinę, fizinę ir absoliutinę sąvokas. Reliatyvumo teorija panaikina savarankų laiko ir erdvės egzistavimą. Einsteinas įrodinėja, kad erdvė ir laikas neturi kiekvienas atskirai prasmės, o yra tik apraiškos kažko sudėtingesnio, susidarančio iš sujungtų erdvės ir laiko sąvokų. Matematikas Minkovskis, kilęs iš Lietuvos (Aleksote buvo jo vardu gatvė), matematiškai suformulavęs Einsteino teoriją, vadina laiką ir erdvę tik jų sintezės šešėliais. Jei erdvė ir laikas gali būti tik subjektyviomis sąvokomis, tai erdvės-laiko kontinuumas yra objektyvi sąvoka, labai svarbi ir ryškiai

pasireiškianti modernioje fizikoje. Mes gyvename keturių matavimų pasaulyje su erdvės-laiko kontinuumu, ir mūsų subjektyvios erdvės ir laiko sąvokos nėra pastovios, o priklauso nuo sąlygų, kuriose duotasis subjektas randasi, ir specialiai nuo greičio, kurį turi jo reliatyvus judesys.

Ar yra absoliutus laikas ir erdvė? Tai reiškia, ar galima laiką ir erdvę atskirti vieną nuo kito jų junginyje (išskirti erdvės-laiko kontinuumą) tokiu būdu, kad jie nepriklausytų nuo aplinkybių, kuriose randasi observuojantis subjektas, turėtų savo absoliučias reikšmes. Į tą klausimą mokslas dar atsakymo neturi, nors tas klausimas ir iškyla moksle. Štai pvz. vienas iš žymiausių teoretinių fizikų, Dirac'as, savo straipsnyje parašytame 1954 m., nagrinėdamas kvantų mechanikos klausimus, pažymi, kad tos mechanikos matematiniame suformulavime reliatyvinė pažiūra į laiką sukelia daug sunkumų ir padaro jį komplikuotą ir painų. Toms komplikacijoms išvengti reikėjo net sukurti pagelbinę kvantų mechanikos teoriją, vadinamą kvantinio lauko teorija. Ta teorija neatrodo galutina, nors jos vystymas davė įdomių rezultatų, gražiai patvirtinančių ir pačią kvantų teoriją ir atliktus bandymus. Dirac'as pabrėždamas, kad absoliutaus laiko sąvoka galėtų dabartinei reliatyvinei kvantų mechanikai suteikti paprastumo ir aiškumo ir išvaduot ją nuo sudėtingos pagalbinės kvantų lauko teorijos, pareiškia, kad absoliutaus laiko sąvoka pasidaro labai patraukli fizikams. Taip pat astronomijoje ir astrofizikoje kai kuriais klausimais iškyla absoliutaus kosminio laiko sąvokos reikalas.

Iš kitos pusės, mokslo įsibrovimas į atomų pasaulį irgi paveikė erdvės ir laiko sąvokas. Louis de Broglie savo knygoje "La Physique Nouvelle et les Quanta", vienoje iš puikiausių dabartinio mokslo sintezių, sako, kad mūsų laiko ir erdvės sąvokos, net ir taip giliai reliatyvumo teorijos pakeistos, dar visgi nėra visai tinkamos pritaikyti atominių reiškinių išaiškinimui. Dinaminis dalelių stovis negali būti aiškinamas, išeinant iš jų talpinimo erdvės-laiko kontinuume. Erdvės ir laiko sąvokos, kurios, atrodo, tinka tik mūsų pasauliui, atominiame pasaulyje turėtų būti pakeistos kažkokiomis naujomis pagrindinėmis sąvokomis, kurios leistų asimptotiškai grįžti prie erdvės ir laiko sąvokų, kai pereinama nuo atominio pasaulio reiškinių prie mūsų masto reiškinių. De Broglie pats kelia klausimą, ar galima tą uždavinį išspręsti ir ar žmogaus protas kada nors sugebės tiek išsilaisvinti iš tų sąvokų, kurios sudaro mūsų kasdieninio gyvenimo pagrindą.

Mokslo įsigilinimas į mikrokosmą, į atomų pasaulį, atnešė mokslui ir daug kitų revoliucinių naujienų. Becquerelio pastebėtas radioaktyvumas, toliau studijuotas ir aiškintas ponios Curie ir jos vyro, išlaisvindamas palyginant milžiniškus energijos kiekius, darė įspūdžio, kad energija kyla iš nieko. Tai tartum griovė principą — ex nihilo nihil — bei Helmholzo dėsnį apie energijos kiekio pastovumą. Mūsų šimtmečio pradžia šitoje srityje pasižymėjo dideliais darbais, kurie privedė prie tokių vaizdžių rezultatų, kaip kad atominės bombos sprogimas 1945 metais. Bet atominė bomba nėra pats nuostabiausias atominės ir branduolio fizikos ir chemijos rezultatas. Susipažinimas su atomo pasauliu atnešė žmonijai medžiagos intymios struktūros pažinimą, įvedė į naują, visai skirtingą pasaulį su visomis to naujo pasaulio tyrimo pasėkomis. Pasirodė, kad ne tik energijos konservavimo, bet ir medžiagos konservavimo dėsnis, vienas iš pagrindinių dėsnių Lavoisier sukurtoj chemijoj, yra netikslūs. Pagaliau aiškėja, kad tarp medžiagos ir energijos yra ryšys, suformuluotas žinomoje Einsteino lygtyje, ir kad viena gali pereiti į kitą. Pasirodė, kad Newtono idėja apie korpuskuliarinę šviesos esmę visai nėra taip klaidinga, kaip kad buvo manyta po Huygenso ir Fresnelio darbų. Garsus Amerikos fizikas A. Comptonas, 1923 metais nustatydamas ir išaiškindamas vadinamąjį Comptono efektą, įrodė, kad šviesa gali reikštis ne tik kaip bangavimų energija, bet ir pavidalu korpuskulių, — dalelių, vadinamų fotonais. Ribos tarp medžiagos ir energijos dyla. Maksas Planckas paskelbia savo kvantų teoriją tardamas, kad ir energija gali reikštis tik smulkiomis delelėmis — kvantais. Pats Planckas pradžioje buvo tiek išgąsdintas savo teorijos, kad ieškojo būdų ją sugriauti. L. de Broglie, eidamas toliau bangavimų ir dalelių dualizmo tyrinėjimuose, pareiškia, kad tas bangavimų energijos ir medžiagos dalelių dualizmas, galimas dalykas, yra bendras visai gamtos prigimčiai. Jis išveda savo garsiąją lygtį, rišančią elektroną su bangavimais ir sukuria bangavimų mechaniką, toliau plėtotą Schrödingerio ir kitų. Schrödingeris, Heisenbergas, Dirac'as (gal žymiausias šio šimtmečio fizikas-matematikas), siekia sintetizuoti bangų mechaniką ir kitą, naujai sukurtą kvantų mechaniką. Newtono klasikinė mechanika pasirodė netiksli ir nepritaikoma mikrokosmo ir makrokosmo pasauliuose, nors ji galioja mūsų matomame pasaulyje.

Dirac'as savo nuostabiai abstraktiniais matematiniais išvedžiojimais, sunkiai prieinamais net matematikams, nustato pozityvaus elektrono buvimą ir jo savybes. Jo teoriniai išvedžiojimai, paskelbti 1930 metais, pasitvirtino, kai 1932

metais Amerikos fizikas Andersonas eksperimentais nustatė pozitrono buvimą. Tai vienas iš vaizdžių naujo mokslo nugalėjimų, primenąs mums Mendelejevo naujų elementų atradimą, pasiremiant jo paties sudaryta periodine elementų lentele, ar Neptūno planetos atradimą, kurį Leverrier pasiekė tik skaičiavimais. Dabartiniame moksle toks Dirac'o matematinis išvedžiojimas ir juo paremtas naujo fakto nusistatymas nėra kažkoks pavienis įvykis. Jei mes pvz. įeisime į Henri Poincaré vardo Institutą Paryžiuje, kur vadovauja ir dirba garsusis de Broglie, ten nerasime jokių laboratorinių įrankių ir įrengimų, o tik juodas lentas ar popieriaus lapus,— to garsaus fiziko ir jo bendradarbių įrankius.

Beveik iki šių laikų matematika buvo laikoma tik fizikos padėjėja, kuri turėjo tik išspręsti eksperimentinės fizikos jai pateikiamus uždavinius ir suformuluoti išvadas. Dabar, kaip sako Sorbonos profesorius G. Bachelard savo knygoje "Nouvel Esprit Scientifique", matematika, apibendrindama patyrimą, pakildama virš pavienių, atskirų eksperimentų ir juos sujungdama į bendrą idealią sintezę, gali pati eiti pirmyn ir numatyti naujus, dar nežinomus faktus, kurie gali būti tikrinami eksperimentų keliu. Kai kurie mokslininkai net mano, kad mes negalime pažinti gamtos esmės savo pojūčiais, dalyvaujančiais net tiksliausiuose eksperimentuose. Esą, tą pažinimą galime pasiekti tik abstraktiniu būdu, matematiniais išvedžiojimais. Tai idealistinės pažiūros. Jomis sekdamas, garsus astrofizikas ir mokslo populiarizatorius James Jeans prieina prie Leonardo da Vinci postulato apie Dievą kaip Didįjį Matematiką.

Pažiūras į medžiagą gražiai pavaizduoja vieno iš didžiausių šių laikų fizikų, dano Niels Bohro, teorija. Išeidamas iš to, kad vienai iš pagrindinių medžiagos dalelių — elektronų — apibūdinti kartais reikia pavartoti korpuskuliarinį pavaizdavimą, o kartais bangavimų, jis kelia klausimą, kaip tokie du skirtingi ir vienas kitam prieštaraują pavaizdavimai gali būti pavartoti vienas greta kito, apibūdinant tą patį dalyką. Aiškindamas tą klausimą, Bohras sako, kad šitos dvi savybės sudaro kaip ir dvi medalio puses, kurių negalima matyti vienu laiku. Bangavimų ir korpuskuliarinės elektrono savybės nesueina mums į konfliktą todėl, kad jos mums neegzistuoja kartu. Šituos du elektrono pavaizdavimus Bohras vadina papildomais, tuo suprasdamas, kad šitie du vaizdai ne tik vienas kitam prieštarauja, bet ir vienas kitą papildo. L. de Broglie, aiškindamas ir komentuodamas tą Bohro teoriją, vadina ją tikra filosofine doktrina. Jis sako, jog visai neįrodyta, kad mes galėtume apibūdinti bet kurį fizinį vienetą (entité) vaizdu ar sąvoka, mūsų minties sukurta. Mes sukuriame mūsų vaizdus ar sąvokas, vadovaudamiesi mūsų kasdieniniu patyrimu. Bet tos Bohro vadinamosios idealizacijos negali būti realybei tiksliai pritaikytos, kaip perdaug paprastos ir nelanksčios. Norint apibūdinti visą realybės sudėtingumą, tenka apibūdinimui pavartoti dvi ar daugiau tos pačios fizinės būtybės tokių idealizacijų. Čia tik labai bendrai pavaizduotos šio mokslininko mintys, sukeltos naujų fizikos atradimų. Bohras ir de Broglie svarsto, ar šitos papildomumo (complementarité) idėjos negali rasti pritaikymo ir už fizikos ribų. Jiedu mini biologiją, kurioje jos gal padėtų suprasti dvigubą gyvybės reiškinio vaizdą — fiziškai-cheminį ir vitalinį. De Broglie toliau tęsia, kad tokios mūsų mastui sukurtos idealizacijos gali juo mažiau atitikti realybę, juo jos yra mums aiškesnės ir suprantamesnės. Tuo būdu išeitų, jog Dekartas klydo sakydamas, kad išvedžiojimų pagrindan reikia imti tai, kas yra mūsų protui savaime aišku ir tikra. Pasirodo, kad tos savaime aiškios idėjos gali būti kaip tik labiausiai klaidinančios.

Kaip matome, gilesnis medžiagos pažinimas privedė ne tik prie pačios medžiagos sąvokos kaip kažko absoliutaus pranykimo, bet ir sukelia tikrų filosofinių problemų, liečiančių ir realybės pažinimą ir mūsų galvojimo klausimus.

Bet susipažinimas su mikrokosmu ir ieškojimas bei nagrinėjimas jį tvarkančių dėsnių sukėlė dar daugiau žmoniją liečiančių klausimų, užgriebdamas priežastingumo dėsnius ir determinizmą. Bohro mokinys vokietis W. Heisenbergas — tarp kita ko, savo darbuose stengdamasis pasilikti fenomenalistu — kurdamas ir išvystydamas kvantų mechaniką priėjo prie išvados, plačiau žinomos Heisenbergo dėsniu arba netikrumo dėsniu. Esmėje tas dėsnis išplaukia iš Plancko nustatytų kvantų ir iš medžiagos korpuskuliarinės struktūros. Pagrinde Heisenbergas, išeidamas iš naujųjų mechanikų probabilistinių idėjų, nustatė vadinamuosius netikrumo santykius, kuriuose esminę rolę vaidina Plancko konstantos. Paprasčiau kalbant, Heisenbergo dėsnis sako, kad nėra galima tiksliai nustatyti kartu ir medžiagos dalelės — korpuskulės — padėtį erdvėje ir jos judesio, kitaip tariant greičio, stovį. Jei mes matome vieną, tai kitas darosi neaiškus, o jei sužinome antrą, tai pirmas darosi negalimas tiksliai nustatyti.

Naujos, bangavimų ir kvantų mechanikos, kaip minėjau, turi probabilistinį pobūdį — jos remiasi galimybių dėsniais. Vienok tenka čia pasakyti, kad jos nesugriovė senos klasikinės mechanikos. Ji paliko, tik apribota, taikytina tik mūsų matomajam pasauliui. Nors naujoje mechanikoje galimybinė interpretacija yra ir kompli-

kuota ir sunkiai suprantama nespecialistui, vienok, pasak de Broglie, aiškinimas fenomenų, kuriuose pasireiškia kvantai, yra įmanomas, tik pasiremiant galimybių dėsniais. Vadinasi, tik tokiu būdu galima stengtis išaiškinti mikrokosmo fenomenus. Iš čia jau tik vienas žingsnis prie mikrokosmo fenomenų indeterminizmo.

Kaip žinoma, klasikinės mechanikos lygtys pilnai nustato bent kokios sistemos ateities stovį, jei yra žinoma tos taškų sistemos išeities padėtis ir jos judesio stovis. Klasikinėje fizikoje išeities padėtis pilnai determinuoja tolimesnę fenomenų eigą. Tai yra klasikinio mokslo determinizmas.

Bet kvantų fizikoje determinizmas nustoja savo reikšmės, o jo vietą užima galimybių dėsniai, kurie čia turi visai skirtingą reikšmę ir pobūdį, negu kad jie turėjo kai kuriuose klasikinės fizikos klausimuose. Seniau galimybių dėsniai vaidino tam tikrą rolę, liečiant milžiniškus kiekius elementarinių fenomenų, kuriuos pavieniui tvarkė griežti dėsniai. Kvantų fizikoje galimybių dėsniai kaip tik veikia betarpiai pačiuose pavieniuose elementariniuose fiziniuose fenomenuose.

Atominiame pasaulyje surastas indeterminizmas sukėlė tarp mokslininkų daug ginčų. Buvo net pareikšta nuomonių, kad iš viso negali būti nedeterministinio mokslo. Į tai buvo atsakyta, kad naujoji fizika egzistuoja ir yra visų pripažinta mokslu. De Broglie pasisako, kad fizikoje dar toli gražu ne viskas aišku. Su galimais naujais atradimais galį tūti ir pakeitimų. Visai galima, kad dėl netobulumo mūsų mąstymo ir sąvokų, pritaikytų mus supančiam pasauliui, mes negalime užtektinai priartėti prie atominio pasaulio realybės, kad galėtume susekti jo fenomenuose priežastingumo dėsnius bei determinizmą. Visgi, taip atsargus savo pasisakymuose ir tvirtinimuose, de Broglie rašo, kad net ateityje negalima tikėtis grįžimo prie pilnojo, seno determinizmo. Šių laikų moksle lieka faktas, kad atominė fizika nėra deterministinė ir kad joje nėra nuslėpto determinizmo, kaip tai įrodė žymus Princetono Instituto mokslininkas J. von Neumann. Didysis Amerikos fizikas A. Compton yra aiškiai išsireiškęs, kad naujosios fizikos dėsniai negali numatyti būsimųjų įvykių, jie tik gali nustatyti jų įvykimo šansus. Dabartinė atominio pasaulio fizika priversta atsisakyti tų priežastingumo dėsnių ir tokio determinizmo, su kuriais mes esame taip glaudžiai susigyvenę mūsų matomajame pasaulyje; tai sukelia juo didesnį nusistebėjimą žinant, kad atominis pasaulis sudaro mūsų matomojo pasaulio substratą.

Priežastingumo ir determinizmo klausimai yra analizuojami ir studijuojami tokių gamtininkų kaip von Neumann, Pascuale Jordan, von Weizsaecker ir kitų, ir metafizikų, kaip J. L. Detouches ar P. Detouches-Fevrier. Tų klausimų tyrime vaizdžiai matyti fizikos susipynimas su filosofija.

Kaip atsimainė mokslo pažiūros, galima gan vaizdžiai pasekti iš pasikeitimo pažiūrų į mokslo dėsnius. Šį klausimą gražiai sintetizavo prof. L. J. Lafleur žurnale "The Scientific Monthly", rašydamas apie mokslo dėsnių esmę. Einant tuo straipsniu, iki šios mokslo revoliucijos mokslo dėsniuose pasireikšdavo šie charakteringi bruožai: a) mokslo dėsniai buvo laikomi universaliais, vienodais visur visatoje ir laiko bėgyje, b) jie buvo laikomi unitariniais t. y. visi mokslo dėsniai yra suvestini galutinai į vieną, o mokslo pažanga reiškiasi mokslo dėsnių kiekio mažinimu, padarant juos bendresniais, c) mokslo dėsniai yra paprasti, todėl tarp mokslininkų devynioliktо amžiaus gale buvo gan paplitusi nuomonė, kad galutinis gamtos pažinimas yra visai arti ir kad po 1950 metų mokslininkams paliks tik enciklopedinis darbas ir įvairių mokslo sričių detalių katalogavimas, d) mokslo dėsniai yra savaime aiškūs, e) jie yra tikslūs ir todėl juos galima matematiškai suformuluoti, f) dėsniai yra prasmingi, tai reiškia, kad kiekvienas jų nusakyme ar matematiniame suformulavime pavartotas išsireiškimas turi prasmę, kuri tiesiogiai liečia objektyvų pasaulį, g) mokslo dėsniai yra racionalūs, vadinasi, gamtoje yra tik tai, ką galima išaiškinti mokslo dėsniais.

Mokslo pažanga, įvykusi paskutiniais laikais, daugelį tų teigimų arba padarė abejotinais arba visai diskreditavo. Pvz. neišsilaikė mokslo dėsnių prasmingumas, nes suformuojant daugelį dėsnių, liečiančių elektros savybes, vartojami vaizduotini skaičiai tipo $\sqrt{-1}$, o tokio tipo skaičiams jokio ekvivalento objektyviame pasaulyje nėra. Kas gi šiais laikais palieka iš tų visų mokslo dėsniams charakteringų bruožų? Tiktai du, ir tai vienas su tam tikrais rezervais. Tai yra universalumas ir unitariškumas. Dar neseniai Einsteinas iškėlė projektą suvesti visus fizikos dėsnius į vieną, o 1953 m. bėgyje pasirodė moksliniai darbai, kurie pastūmėjo pirmyn gravitacijos ir elektromagnetizmo dėsnių sujungimo klausimą. Bet greta to šių laikų mokslas įnešė naują bruožą, būtent, kad mokslo dėsniai nėra tikslūs, o tik apytikriai; kitaip tariant, mokslo dėsniai yra asimptotinės kreivės, artėjančios prie realybės asimptotės.

Ir čia iškyla klausimas, kad jei mokslo dėsniai yra tik apytikriai, tai kodėl jie tokie yra ir kodėl tikrumas, realybė, yra nepasiekiamas.



ARBIT BLATAS

BEDARBIAI
(aliejus)

Jieškant atsakymo į tai, surandame keturias svarbiausias galimybes. Iškeliami keturi galimi atsakymai.

Pirmas: tikslūs dēsniai nepasiekiami todēl, kad jie neegzistuoja, nes gamtos dēsniai nustato fenomenams tik tam tikras ribas, kuriose vyrauja indeterminizmas (prisiminkime mano anksčiau pacituotą A. Comptono išsireiškimą). Kitaip sakant, dēsnis tiktai nustato įvykio galimumą, o įvykis yra laisvas įvykti ar ne.

Antras: tikras dēsnis yra nepasiekiamas dēl mūsų pojūčių netobulumo; pvz. prisiminkime Heisenbergo dēsnius.

Trečias galimas atsakymas: tikri dēsniai nepasiekiami dēl mūsų proto trūkumų, kuris išsivysto spręsti praktinio pobūdžio uždaviniams ir aplinkinio pasaulio problemoms, o visai nēra pritaikytas spręsti pasaulinio, visatos masto problemoms. Gamta, kaip ir jos Tvērējas, turi būti nepasiekiami protui. Tos rūšies nuomones galime nujausti pas de Broglie ir Schrödingerį. Čia mokslo pažiūros jau susitinka su religiniu mąstymu.

Ketvirtas pagaliau atsakymas liečia pagrindinį mūsų pažinimo proceso apribojimą, kurį insinuoja Niels Bohro mintys.

Kiek tai liečia klausimą apie pačią realybę, kurią apytikriai atitinka mokslo dėsniai, tai čia susiduriama su alternatyva. Galima manyti, kad, objektyviai imant, realybė yra maždaug tokia, kokią mes ją sau įsivaizduojame, nors ir dėl įvairių būtinų priežasčių mes jos niekad nepažinsime. Paimkime pvz. klausimą apie absoliutų laiką, kurio egzistavimas visai nebūtų priešingas reliatyvumo teorijai, bet kurio pažinimas kažin ar pasiekiamas. Arba vėl Heisenbergas prileidžia, kad orbitaliniai elektronai tam tikru momentu užima tam tikrą padėtį, bet tos jo prielaidos žmogus niekados neįstengs patikrinti. Galima taip pat manyti, kad realybė yra tiek nepanaši į tai, ką mes sau įsivaizduojame, kad nėra jokios prasmės kalbėti apie mūsų pavaizdavimo tikrumą.

Susitinkame ir su nuomonėmis, kad nors savo pojūčiais mes galime gauti tik netikrą realybės vaizdą, vienok žmogaus mintis gali pasiekti ir tikrą vaizdą tam tikru abstraktiniu būdu, panaudojant didžiausią abstraktinį žmogaus minties įrankį — matematiką. Tai jau grynai idealistinio atspalvio teorija, ir kažin kiek ji pajėgs suteikti tikrą realybės vaizdą, būdama grynai abstraktinė.

Kaip matyti, mokslas ir filosofija pradeda tarpusavyje pintis, ir ribos tarp tų dviejų mokslo disciplinų pradeda dilti, darosi neryškios. Žinomas astrofizikas James Jeans, savo įdomioje knygoje "Physics and Philosophy" išnagrinėjęs tas dvi žmonijos minties darbo sritis, kalba apie mokslo ir filosofijos suartėjimą. Garsiausio vardo mokslininkai savo moksliniuose išvedžiojimuose vis dažniau paliečia filosofinius klausimus ir ieško atsakymo į mokslinius klausimus filosofuodami. Pvz. Bohras ir Heisenbergas mano, kad objektas neturi savitos nuo jį observuojančio subjekto egzistencijos ir kad paskutinieji fizikos atradimai prieina prie išvados, jog riba tarp subjekto ir objekto visai nėra aiški. Nemažiau už juos garsus Schrödingeris šitą nuomonę neigia, pasiremdamas moksliniais-filosofiniais idealistiniais išvedžiojimais.

Erwin Schrödingeris savo knygą "Mokslas ir humanizmas" pradeda klausimu: — Kokia yra mokslo darbų ir tyrinėjimų vertė? Čia jis griežtai neigia paplitusią nuomonę apie mokslo darbų utilitarinę vertę ir įrodinėja, kad pavieniai, izoliuoti mokslo darbai ir tyrinėjimai turi tik tiek vertės, kiek jie sintezėje su kitais darbais ir tyrinėjimais prisideda prie atsakymo į klausimą, dar Plotino iškeltą: — Kas mes esame?

Schrödingeris, būdamas fizikas, todėl ir tvirtina, kad visos mokslo sritys yra žmonijai vienodai vertingos, ar tai bus seismologija ar filologija, ar atominė fizika ar entomologija, ar radijobiologija ar kokia kita mokslo šaka.

Kai žymus mokslo pasaulio atstovas pajudina panašius klausimus tokiu būdu, tai čia pradedama liesti ne tik filosofijos, bet ir religijos sritį. Tai dar viena, gal didžiausia revoliucinių mokslo pažiūrų atmaina. Juk devynioliktο amžiaus mokslininkai daugumoje religiją laikė kažkokiu mokslo priešu ir buvo a priori nusistatę ją diskredituoti. Sorbonos prof. Rauch visai aiškiai buvo išreiškęs panašią nuomonę. Tuo tarpu šiais laikais galima susidurti su tokiu pasisakymu kaip kad A. Comptono, kad jis yra laimingas, dirbdamas mokslinį darbą tokiais laikais, kai mokslas ne tik neatima jam tikėjimo, bet dar jį jame sustiprina.

Daugelis žymių mokslininkų, ryšium su pasireiškusiu moksle indeterminizmu ir kilusiomis dėl to diskusijomis, tiek pat karštai imasi ir diskusijų apie žmogaus laisvą valią, kurios buvimą priešrevoliucinis mokslas, deterministinis, materialistinis ir mechaninis, griežtai neigė. Tokio masto mokslininkai kaip Bohras, Heisenbergas, A. Comptonas, P. Jordanas suranda naujoje atomų fizikoje, su jos indeterminizmu, laisvos žmogaus valios buvimo patvirtinimą. A. Comptonas rašo: "It is no longer justifiable to use physical laws as evidence against human freedom". James Jeans vėl rašo, kad senoji fizika rodė mums pasaulį esant daugiau panašų į kalėjimą, kaip į gyvenamą namą; naujoji fizika pateikia mums tokio pasaulio vaizdą, kuriame, atrodo, galima sudaryti tinkamą gyvenimo vietą laisvam žmogui, namus, kuriuose bent galima mums formuoti įvykius pagal mūsų pageidavimus ir gyventi siekimų ir laimėjimų gyvenimą. E. Schrödingeris minėtoje knygoje, cituodamas šv. Augustiną ryšium su klausimu apie Dievo visagalybės ir visažinojimo suderinimą su laisva žmogaus valia, sako, kad žmogus neturėtų net mėginti šitą Kūrėjo paslaptį savo protu pažinti, nes jam tai niekad nepasiseks. Jis, minėdamas vokiečių filosofą E. Cassirer, pasisako, kad žmogaus laisva valia yra svarbiausias žmogaus etikos elementas. Niekas negali žmogaus atpalaiduoti nuo įgimto atsakomybės jausmo. Atrodo, Schrödingeris laiko savo rūšies pažeminimu ieškoti laisvai valiai pagrindų fizikos dėsniuose, ir jis griežtai pasisako prieš tos rūšies išvedžiojimus, išdėstytus vokiečių mokslininko Pascuale Jordano knygoje "Anschauliche Quantentheorie".

E. Appleton, artimas lordo Rutherfordo bendradarbis, savo inauguracinėje kalboje kaip Britų Mokslo Pažangos Draugijos prezidentas praeitais metais yra pasakęs, jog nuostabiausias moderniojo mokslo pasikeitimas yra tasai, kad jis nustoja buvęs sausas ir šaltas. Dabartinis

E U G. G R U O D I S

O D Ē S N I E G U I

Sniegas yra balti Prasidējimo tyrai, dangiška
[Sachara.
Sniegas yra Chartres, Tibetas ir Himalajai.
Sniegas yra Vaikystēs pojūčių mediena, perpjau-
[tas per pusę ananasas lotofagų dantyse.
Sniegas yra koralai, putos, gulbēs, lotosai ir strai-
[gių choras.
Sniegas yra akių šviesumas iš mokyklos suolo.
Sniegas yra medinis arklys karuselēj.
Sniegas yra jaunystēs rašalas.
Sniegas yra apsikabinimas — moters ir vyro —
[kūno marmuras, duslus aistros baltumas.
Sniegas yra asketų išsvajotas bokštas, drobēs ir
[ekstazēs prakaitas.
Sniegas yra sapno kreida.
Sniegas yra ugninēs šviesios vilnos — debesys
[virš Fuji-Buddha guolio.
Sniegas yra Dievo peisažas.

N A K T I E S D A I N A

Beržas stovi prie juodo vandens —
lyg transe — išblyškęs —
prie juodo — kaip lakas — vandens —
lyg transe — sustingęs —
prie juodo — kaip lakas — vandens.

Balta moteris atsistojo prieš veidrodį naktį —
kaip sniegas balta moteris —
prieš žvilgantį veidrodį naktį —
kaip sniegas balta moteris.

Ir veriasi juodosios gelmēs,
ir supasi Lotos ir baltosios gulbēs —

Ir stovi prieš veidrodį naktį balta moteris —
lyg transe —
liūdnai išsiilgus savo nuogo baltumo.

mokslas darosi panašus į poeziją ir filosofiją. Savo tyrinējimuose siekdamas nuo atominių mažybių iki beribių visatos dydžių, jis suranda tokias gilias paslaptis, kurios išeina toli už mūsų paprastų faktų pasaulio ribos ir suteikia vis naujų atradimų.

Eksperimentinių, tiksliųjų mokslų išdidus izoliavimasis nuo kitų žmonijos minties sričių vis labiau nyksta. Tie mokslai, dēl įvykusios mokslo pažiūrose revoliucijos, ne tik pripažįsta vertę kitoms žmonijos minties sritims, bet ir ieško jų bendradarbiavimo ir pagalbos.

Mokslininkai pradeda sutikti, kad mokslai su jų įrankiais — stebējimu ir eksperimentais — nustato naujus faktus ir mokslo dēsnius, o filosofija savo priemonēmis — apmąstymu, nagrinējimu ir išdiskutavimu — aiškina ir sintetizuoja mokslo atradimus ir jų rezultatus. Todēl ir filosofai turi būti susipažinę ir įsigilinę į mokslo laimējimus. Dar Bergsonas savo knygą "Durée et Simultaneité" pradeda nuo Einsteino reliatyvumo teorijos matematinių išvedžiojimų nagrinējimo. Kadangi lengviau pereiti prie filosofinių priemonių, gerai susipažinus su mokslo vartojamais įrankiais, negu atbulai, tai mes matome tiek garsių mokslininkų, žengiančių į filosofijos sritį. Čia galima pacituoti tokius matematikus kaip Henri Poincaré, lordas B. Russell, A. N. Whitehead, ar tokius fizikus kaip Einsteinas, Bohras, Heisenbergas, Schrödingeris ir kiti.

Naujai kuriamas mokslo pastatas dar toli gražu nēra baigtas, bet jis statomas visai naujais ir skirtingais nuo senųjų rūmų statybos pagrindais. Jis kyla ir daug platesnis ir daug harmoningesnis. Jo statyboje pritraukiamos dalyvauti daug platesnēs grupēs žmonijos minties srityje. Tai duoda pagrindo tikētis, kad naujas mokslo pastatas, nors ir ne tiek pretenzingas, kaip jo pirmatakas, bus patvaresnis, šviesesnis ir artimesnis tiesai ir idealui.



A. Kašubienė — Lietuviška pasaka (glazūrinė tapyba)

GYVENIMO KNYGA

NELĖ MAZALAITĖ

Jie iš tikrųjų labai džiaugėsi, sulaukę motinos atvykstant į Ameriką — ir sūnus, ir marti, ir jų vaikai.

— Tai keista, — kalbėjo jis, — kas galėjo manyti, jog dabar suteiks pastogę motinai tas, kuris seniai pasitraukė iš namų, kad užleistų kelią kitiems broliams lengviau tvarkytis tėviškėje. Kaip ji nenorėjo savo pirmgimio išleisti svetur, už jūrų! — atsimindinėjo sūnus, — o matai, ar negerai? Vistiek juk visi tada likę trys broliai čia atsidūrė. Gaila, kad jauniausiojo, kurio jis ir nebuvo matęs, taip ir nepamatys. Ko jam buvo prasidėti muštis su tai ruskiais, ar tai lygios peštynės?

Motina leido kalbėti sūnui, ji nesiginčijo nei aiškino, ji regėjo, jog būtų tolimi keliai, kol sueitų čia gyvenančių ir iš namų išmestųjų supratimas apie daugelį dalykų. Ji tiktai džiaugėsi, kad mato savo vaiką seniai ir galutinai prarastą ir štai, baisių netekimų mainais, jai vėl atiduotą. Ji nesipriešino kai jis pasakė, jog motiną paimsiąs sau visam laikui, kad ir kiti broliai prasigyvens. Jis norėjo globoti ją, tai jam buvo ne tiktai pareiga — sakė jis, — bet ir pasididžiavimas: juk ar nebuvo jį vadinę namiškiai, kaimynai ir parapijos žmonės, kad jis pabėgėlis ir tinginys, kad lengvos duonos ješko — tegu mato, kad jis yra garbingas žmogus ir geras vaikas.

O, taip — juto motina, — jis yra geras, ji norėjo būti jo artumoje, jai atrodė, kad dabar jai buvo grąžintas laikas atsibūti su juo: jis gi taip anksti pranyko iš jos akių, tarytum, užsisnaudus, laumės pavogė nuo jos skreito. Jie kalbėjosi be galo apie namus, nes jis vistiek nebuvo užmiršęs nieko, ir jai buvo gera girdėti jo atsimenamus vardus tėviškėje ir apylinkėje.

Šiaip ji ramiai priėmė visą jo namų ir paties krašto tvarką, ji nieku nesistebėjo nei norėjo pataisyti.

— Ir šuva savo būdoje gaspadorius, — juokėsi ji, nes ji visuomet buvo linksma ir turėjo smagų žodį kalboje. Net ir senatvėje, net pro vargus ir netekimus — ji verkė viena ir juokėsi su visais — ir tai patiko jos sūnui ir šeimai.

Ji nesikišo į namų tvarką nei vadovavo ar mokino, tačiau mokėjo susirasti kokį nors darbą — stačiai kaip žolė jai augo užsiėmimai, ji

buvo visiems reikalinga. Bet kai kuriais atvejais ji buvo užsispyrusi, namiškiai savyje truputį piktinosi, kad ji, kaimo moteris, vistiek nemano pripažinti, jog jie yra teisūs visur. Sakysim, ji neprisiėmė jokių margų linksmų apdarų, nors naujus jai pirko, ji vis ieškojo, kad nebūtų kokių blizgančių sagų, o kai marti pirmą atvažiavimo sekmadienį atnešė jai skrybėlę, gražiai ir gausiai apklotą gėlėmis, motina pavartė, pasukinėjo ir pasakė:

— Tai bent! Po tokiom kvietkom ir višta išsitektų perėti nepagauta.

Jie visi nusijuokė: jau ta mama, kaip ji moka kalbėti! Tačiau, kada sūnus pasakė, jog tai jai, užsidėti einant bažnyčion, ji ramiai paguldė skrybėlę ant kėdės ir pasižiūrėjo į visus:

— Ar Dievą juokinti? — Bet ji matė, jog jie yra šiek tiek užsinešę ir ir įžeisti savo geruose ketinimuose, ji pasakė meiliai: — Matote, vaikai, per savo amžių nemėginau jokio kepeliušo, jie ir nelimpa prie mano galvos. Va, regėjau viename lange tokį gražų mezginį — juodą šilko šaliką, tai šitą galit man nupirkti, tikrai atrodysiu neprasčiau kaip seniau mūsų baronienė.

Jie padarė taip, tie jos vaikai, ir turėjo pripažinti, net marti, net puošnios anūkės, jog senelei labai tiko prie jos baltų plaukų tas šalikas — ji atrodė, kaip kilni sena ponia iš paveikslų, — gyrė jos. Ir nuo tada, kai buvo numatoma kas nauja nupirkti motinai, pirma jos atsiklausdavo.

Tačiau kartais juk reikėjo suteikti dovaną, paslaptingą — kaip padarė mergaitės Žolinių išvakarėse, senelės gimtadienyje. Pasitarę su motina, jos atnešė naują maldaknygę, nes toji, kurią senelė vartojo, buvo baisi: aptriušusiais viršais, oda atsilapojus ir viduje puslapiai — jos matė — kai kur apdriskę, kai kur aptemę, lyg būtų smilkinti dūmuose. Stačiai negražu, net nepadoru, kad kas mato tokį daiktą artimo rankose. Ir be to, raidės buvo per smulkios senelės akims — jie gi regėjo, kaip ji rinkdavosi laikraštį, kad būtų stambiomis antraštėmis. Jos surado puikią maldaknygę: didelę, stambiomis raidėmis, minkštos odos apdaru — gražiausią dovaną.

Ir jos nerodė iš vakaro, kai jai sunešė visokių kitokių gerybių. Senelė jautriai dėkojo, net paraudo ir juokėsi, jog pirmą kartą yra taip gražiai verčiama prisiminti kada gimusi. Tiktai Žolinių rytą, sekmadienį, kada visi buvo pasiruošę važiuoti bažnyčion, viena mergaičių priėjusi iš jos rankų paėmė senąją maldaknygę ir antroji į tas rankas įdėjo naująją.

Senelė atskleidė ir tarė, jog labai dėkoja, kad jos pačios, jau nebemokėdamos skaityti lietuviškai, jai parinko tokią gražią knygą. Tokią gražią, — kartojo ji, tačiau nuo durų ji atsisuko, pažvelgė į savo senąją maldaknygę, nublokštą koridoriuje ant stalo, ir staiga prašančiai ir senu balsu pasakė:

— Neišmeskit jos.

Kažkodėl jai buvo nelinksma kelyje, bet kai atvyko bažnyčion ir visa šeimyna susėdo suolan, ji pagalvojo: — Dieve, koks Tu maloningas man, kad aš turiu tiek savųjų svetur. Ar visi gali būti tokie laimingi, kad ir tėvynėje būdami . . . Kaip aš Tau galiu atsimelsti!

Ji pažvelgė į gėlėmis išpuoštą altorių ir vėliai pasidžiaugė, kad žmonės myli ir gerbia Viešpatį, nors ir išsklaidyti didelių miestų babilonuose. Ji atvėrė dovanų maldaknygę, susirado mišių maldas ir pradėjo skaityti. Raidės bėgo didelės ir patogios, tačiau ji greitai pajuto, kad jos akys pavargo.

Ar akys? — ji suabejojo. Ji pakėlė galvą į altorių ir staiga išvydo, kad jis svetimas, papuošimai ir šventieji, ir kunigas, ir du tamsiais veidais altoriaus tarneliai, ir viskas. O jos rankos buvo tuščios, nors šiandieną ir Žolinės, gėlių šventė. Jai pasidarė labai, labai neramu ir ji vėl žiūrėjo į altorių. Kas čia atsitiko? Teisybė, jie ne lietuvių bažnyčioje, šita artimesnė, todėl skaitosi jų parapija, bet kas galėjo pakeisti Dievą? Juk ji meldėsi ir Vokietijoje nelietuviškose ir barakų kambarėliuose, kur vietoj altoriaus stovėjo medinis stalas — ir visur ji juto Dievą, kas yra čia?

Ji galvojo apie savo maldaknygę, kuri paliko ant stalelio prie durų. Atmesta, išsižadėta. Ne, ne! Tai tiktai jai davė kitą, iš geros širdies dovanojo jai naują. Joje ji randa visas maldas, kurias pažino iš anos senosios — tačiau vistiek kažko trūksta. Ji žiūrėjo į naująją ir per ją matė aną, seną, aptrintu viršu. Ir viduje sušuko —Tegu aptriušusi, tegu! Kas atlaikytų penkiasdešimts penkerius metus? Net geležis galėjo sudilti. Bet ne jos maldaknygė. Ji juto ją savo rankose nūnai, kaip tada, kai tėvas, gražiai įvyniotą, įdėtą į popierinę dėžutę, atvežė iš Tilžės ir pasakė:

— Saugok. Ir gerk iš šito Šaltinio.

Ji tikėjo tėvui, jog taip yra, ji turėjo tikėti, nes ji nemokėjo skaityti, kad pati pažintų vardą: ji buvo penkiolikos metų ir neturėjo progos, laiko, gal ir ypatingo noro mokytis. Ji net nustebo, kodėl tėvas, žinodamas, vistiek jai atvežė tokį daiktą, o ne šilko skepetą. Tačiau patį pirmąjį šventadienį ji nusinešė maldaknygę bažnyčion, ji laikė ją savo rankose taip, kad visi

matytų kokią grožybę ji turi savo pirštuose, ji sklaidinėjo lapus rimtai, kad žmonės stebėtų, kaip ji skaito. Staiga ji ėmė justi, jog galima didžiuotis, kad moki skaityti, ir taip pat ūmai išsigando, kad gal ji laiko knygą atbulą ir kas nors nužiūrėjęs turės juoko. Ji užvėrė, bet paliko tarp lapų pirštą, tegu mano kiti, kad ji kiekvieną akimirką gali atskleisti ir pradėti skaityti, o dabar yra pasinėrus į maldingas mintis.

Gi parėjus namo, pavakariais, ji priėjo prie tėvo ir paprašė:

— Tetuli, knygelę atvežei, tai ir skaityti pamokyk.

O, tasai tėvo pažiūrėjimas, kai ji pasakė tai! Tėvo akys ir tebėra ant Šaltinio viršelių, tai negali iš ten nuplyšti. Ir kiekvienas tėvo žodis iš tos pačios knygos, kai jis mokino ją, tebėra joje, kaip sėklos. Jis sėjo ir duktė ugdė jo pamokymą, ir tai buvo pirmoji pjūtis, kai ji, pati atsivėrė knygą, kur pasitaiko, ir suprato kiekvieną žodį. Ne, tai nevyko taip greitai, savaitės praėjo, kol ji atskleidė maldaknygę bažnyčioje be baimės, nors neapleido jokios šventės nesinešus ją. Ir tada ji dar daugiau troško, kad jau visa parapija matytų, ir ji skaitė visas maldas iš eilės. Paskiau ji galvojo, gal tai buvo nuodėmė, kad ji tokia pilna puikybės laikė savo knygą, ir kad pasigailėdama žiūrėjo į mergaites, kurios to negalėjo — jos atrodė jai nebylios.

Taip, — nusišypsojo ūmai senoji moteris,— tai jos puikybės nuodėmė buvo įsėdusi jos šventoje knygoje. Ir ne tiktai ta viena! O kur tos maldos, lyg išstovėtos pėdos, kai ji ilgai ir ilgai skaitė, net atgrįždama, nes maišėsi žodžiai ir veidai kaito, kai vienas jaunas vyras iš dešinės pusės vis suko galvą į moterų šoną? Į ją. Daug praėjo šventų dienų, kol sužinojo, kas jis toks, daug maldų turėjo kartoti kol jos buvo vertos patekti į Dievo ausį, taip nerami tapo jos širdis — o jai suėjo devyniolika metų.

Yra pažaliavusių pora lapų knygoje, tai nuo to, kad įdėjo rūtos šakelę ir perdaug suspaudė, kai nuleidus akis stovėjo netoli sakyklos ir klausėsi savo užsakų. Ir Žolinės švenčių, iš daugelio metų, įsispaudė žemčiūgas ir rezeta, ir rožės žiedas ir virpuliukas, viską gali pažinti, kaip darželyje. Jeigu ji dabar turėtų aną knygą rankose, tai vistiek, kaip ką tiktai suskinta puokštė žydėtų, ir jos širdis nebūtų tokia vargšė šitą gėlių dieną — pagalvojo moteris ir atsiduso. Kaip ji galėjo palikti ją ant stalo! Tai vistiek, lyg būtų nusimovus savo jungtuvių žiedą.

O, juk ir žiedo ženklas yra knygoje, tai į jį buvo įstrigęs vienas lapas ir įplyšo kampelis ištraukiant. Ir iš jos meldėsi per įvesdinimą ir vaikams atėjus į pasaulį. Žinoma, kaip galėjo visi lapai išlikti balti, jeigu tenai užkrito tiek ašarų ir jos susigėrė viduje? Kiekvieną vargą maldaknygė kentėjo lygomis, štai kodėl ji yra pasenus ir apdriskus — ne dėl amžiaus, bet kad padėjo žmogui. Kai marino vyriausią dukterį, ant maldos prie mirštančių užlašėjo vaškas nuo graudulinės ir tebėra tenai. Ir labai įspausti, kad rodos, su pačia maldaknyge drauge atsirado, guli ten keli plaukai jos jauniausiojo, kuris krito nuo bolševikų — ir nereikia Dievui aiškinti, kad jis be reikalo kovojo ir žuvo.

Viskas tenai, įvykiai ir metai sudėta, kaip kraičio skrynioje, ir tiktai tuo vienu turtu tesirūpino ji, kai vaikai bėgo jos nepalikdami. Ir tremties dienose, bado laiku, tenai ji rado atgaivą ir iš šito Šaltinio gėrė kai širdis skausmu plyšo. Ir kai buvo viena, kai jos vyras iškeliavo laukti jų visų paskui save ateinant, ir kai kas kartas vienišėjo, kiekvienam vaikui pasirenkant savo atskirus kelius ir linksmybes. Ir niekuomet ji nebuvo tiek viena, kad netaptų suraminta.

Ir jos ūkis buvo prie to Šaltinio, jos parapija — ir turės knygą savo šaltuose pirštuose — ji atvers ir gimtuosius kapus.

Ar tik tiek? Ar nebus leista jai nunešti dar toliau tėvo maldaknygę, visiškai augštai, iki pat dangaus? Juk tenai žino, kad tokių maldaknygių nėra kitur pasaulyje, jos buvo persekiojamos priešų ir tremiamos, kaip šventieji, kaip kankiniai.

Marti patraukė ją už rankovės ir senoji atsikvošėjo: — Viešpatie Tu mano, kaipgi ji praleido visas pamaldas, visas šventas mišias! Visokios svietiškos mintys valdė ją, juk kaip besiteisinsi, ji rūpinosi išviršiniais daiktais, kad ir labai šventai jie atrodo jai. Tačiau, kai taip susikrimtusi ji nuolankiai klūpėjo ir žiūrėjo į altorių — jis pasirodė jai savas, tikra Dievo buveinė, ir ji nebegalėjo jausti slėgimo dėl savo nuodėmingo išsiblaškymo. — Atleisk man, gailestingas Dieve už šiandien, — pasakė ji tylomis, — bet juk Tu žinai!

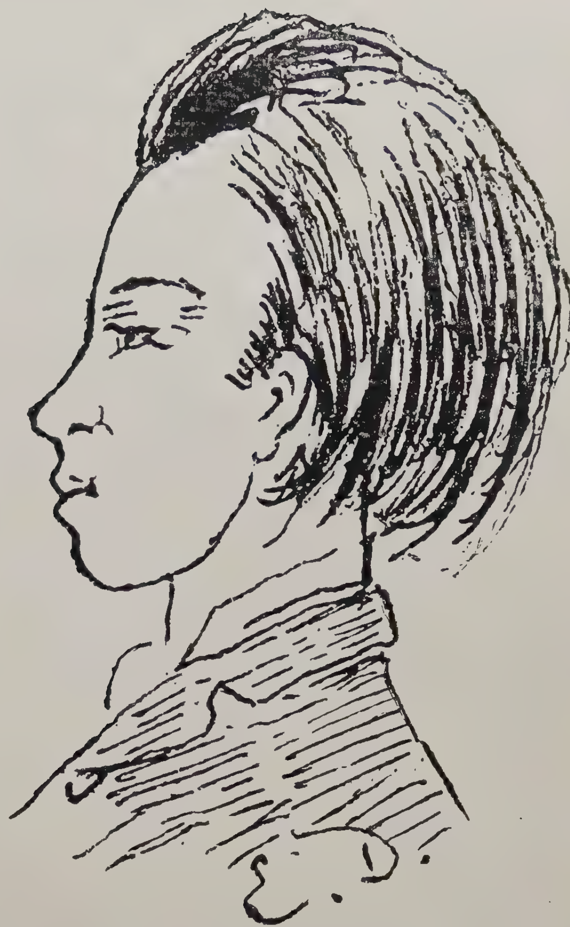
Kelyje atgal motina buvo vėl linksma, kaip kitomis dienomis, o kaip tiktai įžengė į namus, ji pirmiausia pasiėmė nuo stalelio prie durų savo seną maldaknygę ir pabučiavo ją. Ir visi staiga kažką suprato ir neklausė nieko.

Abi maldų knygas ji laikė prie savo lovos, tačiau, kai kitą sekmadienį jie važiavo bažnyčion, ji išėjo laikydama rankose savo senąją ir visi namiškiai elgėsi, tarytum tiktai šitaip ir tegalėjo būti.

A R T H U R   R I M B A U D

1854-1891

Šiemet suėjo šimtas metų, kai gimė Arthur Rimbaud, vienas iš didžiausių prancūzų simbolistų, turėjęs milžiniškos įtakos paskesnei literatūrai.



"VAIKYSTĖS" FRAGMENTAI

(Iš "Les Illuminations")

*

Aš esu šventasis maldininkas terasoje, lyg jaukūs žvėrys, besiganą ant Palestinos jūros kranto.

Aš esu išminčius šešėlio kėdėje. Ant bibliotekos lango krenta lietus ir šakos.

Aš esu keliautojas didelio vieškelio, kurs eina per nykštukų medžių mišką; man žingsnius gesina spyglių triukšmas. Ilgai stebiu auksinę melancholišką saulėlydžio dėmę.

Aš netgi galėčiau būti pamestas vaikas ant molo, vykstančio į jūros pilnatį, mažas valetas, sekantis peisažą, kurio kraštas liečia dangų.

Šiurkštūs takai. Kalvas dengia piktžolės . Sustingęs oras, Kaip toli lieka paukščiai ir fontanai! Tai bus ne kas kita kaip tik prasidedanti pasaulio pabaiga.

*

Teišnuomoja man pagaliau šį kapą, kalkėmis išbaltintą, su cemento linijų reljefais, labai giliai po žeme.

Alkūnėmis parėmiau stalą: lempa ryškiai apšviečia šiuos laikraščius, kuriuos aš neprotingas skaitau, šias neįdomias knygas.

Milžiniškam nuotoly virš mano požeminio kambario yra namai ir miglos renkasi. Dumblas raudonas ir juodas. Šmėkliškas miestas, begalinė naktis!

Žemiau yra pragarmė. Pašaliais tik globo skersmuo. Ir mėlynos bedugnės, gal ugnies šuliniai. Tai, turbūt, toks lygis, kur mėnuliai ir kometos, jūros ir pasakos vėl susitinka.

Kartelio valandom aš vaizduojuos safyrinius metalinius rutulius. Esu tylos viešpats. Kodėl atšlaitės kampe plyšio išorė bąla?

Išvertė Juozas Kėkštas

TARP SENOVĖS IR VIDURAMŽIŲ

J. JAKŠTAS

Dėl mano pastabų prie P. Maldeikio straipsnio "Dviejų kultūrų sankryžoje" (ž. Aidai, Nr. 2, 1954) atsiliepė pats autorius, nesutikdamas su manimi. Bergždžias būtų darbas leistis į tolimesnius ginčus, kurie prie jokio galo nevestų. Juk P. Maldeikis savo straipsny palietė keletą tokių svarių ir sudėtingų dalykų, kurių kiekvieno pilnesniam dėstymui praverstų ištisos studijos.

Man, pamėgusiam istorijos, daugiau viduramžių, mokslą, labiausiai gnybtelėjo autoriaus kelios pastabėlės apie antikinės kultūros ir krikščionybės santykius ir ypač apie pirmosios sunaikinimą, barbarams plūstant. Tiesą pasakius, autorius šiuo atveju nėra nuoseklus. Štai jis formuluoja gražų ir manding teisingą posakį: "Be Platono ir Aristotelio nebūtų buvę nei šv. Augustino, nei Tomo Akviniečio. Be elenizmo nebūtų buvę nė Bažnyčios Tėvų. Graikų grožinė kūryba ir jų filosofija ir Romos įstatymai tebeimponuoja ir šių dienų pasauliui". Taip pat taiklus P. Maldeikio pasakymas, kad "graikų ir romėnų antikinė kultūra pasiekė mus tik per krikščionybę". Bet kai po šių vykusių teigimų skaitai sakinį: "Atgyvenusi savo žydėjimo laikus, ji (antikinė kultūra) išsigimė ir buvo barbarų sunaikinta", pasijunti žmogus, lyg būtum šaltos srovės užpiltas. Juk tai aiški kontradikcija čia pat mestiems teigimams ir, svarbiausia, prasilenkiant su dabartinėmis mokslinėmis pažiūromis, kurioms pavaizduoti skirtas šis straipsnis.

1. *Romos imperijos visuotinumas*

Didžiausias ir pastoviausias politinis kūrinys mūsų kultūros apimty buvo, be abejo, Romos imperija. Prasidėjusi nuo mažo vidurinėj Italijoj buvusio kamieno su Romos miestu, ji išaugo per kelis amžius į milžinišką politinį kūrinį, aprėpusį visus aplink Viduržemio jūrą buvusius kraštus. Ji jungė savyje įvairias tautybes su skirtingomis pirmykštėmis kultūromis ir jas daugiau ar mažiau romėninio, atseit, nutautino. Kaip paprastai visais laikais ir visur pastebima, nutautinimo procesas ten lengviau vyksta, kur nutautinantis veiksnys yra apsišarvavęs augštesne kultūra. Taip ir Romoj vakarų kraštai, daugiausia keltų gyvenami, lengvai pasidavė Romai, tapo jos provincijomis ir ilgainiui suromanėjo. Nepasidavė romėnams ilgai tik Šiaurės Afrikos Kartaginos valstybė, kadaise iš rytų atvykusių finikiečių įkurta, ir dėl jos jie turėjo ilgai ir su kintančia laime kovoti, kol ją pribaigė. Kuriant Romos imperiją vakaruose, didelį vaidmenį suvaidino Cezaris, kai jis nukariavo Galiją ir tuo būdu praplėtė imperiją į šiaurę iki Vokiečių jūros. Tuo būdu imperija nuo Viduramžių buvo pakreipta į šiaurę ir padėti pamatai V. Europos romėninimui.

Vakarų kraštai, atsidūrę Romos imperijoj, tapo romėniškais. Jų gyventojai pasisavino lotynų kalbą, Romos dievus, jos socialinę ir ūkinę santvarką ir mokslą. Visai kitaip vyko imperijai rytuose. Čia ji susidūrė su senos ir augštos kultūros elenistiniu pasauliu, kuriam pagrindus padėjo graikai. Graikų mokslas, menas, filosofija, religija turėjo senas išdirbtas normas, ir romėnai su savais ginklais negalėjo jo nusmelkti. Užkariavusi Graikiją ir kitus kraštus, imperija neįsismelkė su savo romėniškumu į tą visuomenę. Rytų pasaulis paliko graikiškas — elenistinis, nors ir romėnų valdomas. Net daugiau. Jis veikė ir vakarinę imperijos dalį, davė pagrindus jo visokeriopai dvasinei kūrybai. Neveltui vienas romėnų rašytojas, kalbėdamas apie Romos graikų kraštų nukariavimą, išsireiškė: "Nugalėtoji Graikija gavo laukinį nugalėtoją ir įnešė mokslus į Latiumą" (atseit, į Romą). Tad Roma, nukariaudama rytų kraštus, davė progos elenistinei kultūrai sklisti visoj imperijoj ir duoti šiajai vieningą pobūdį. Iš tikrųjų, Romos imperijos kultūra tikrai gali būti vadinama elenistine romėniška kultūra.

Esmingiausias milžiniškos romėnų imperijos pažymys buvo, bent pačių romėnų įsitikinimu, jos visuotinumas. Romėnai buvo įsitikinę bent nuo to meto, kada imperija pasiekė plačiausių ribų — tai buvo Augusto metu, — kad ji aprėpia visą žmoniją, ir kas už jos ribų, tas nevertas žmonių vardo. Tai bereikšmės barbarų tautelės. Romos imperija yra visos žmonijos imperija, atseit, bent potencialiai turinti apimti visą žmonių giminę. Gražiai išreiškė šią mintį Augusto laikų poetas Virgilijus, kai jis Jupiterio lūpomis kalbėjo romėnams: "Nei dalykų nei laiko ribos aš nepadėjau. Tau suteikiau be-

galinę imperiją". Tad imperija apima visą pasaulį; iš čia ir kilo jai taikomas pavadinimas — orbis terrarum, t. y. žemės rutulys. Romos įstatymai taikomi ne paskiriems kraštams, bet visai pasaulio žmonijai, jie yra pasauliniai įstatymai (ius gentium).

Šiai ideališkai suprastai imperijai artimiausia jos reali padėtis buvo Augusto metu (t. y. Kristaus gimimo laiku), kada viešpatavo taika (pax Augusta) ir kada ji buvo labiausiai išsiplėtusi. Šis Augusto viešpatavimo ir Kristaus gimimo sutapimas davė progos Bažnyčios atstovams tvirtinti, kad Augustas, sujungdamas pasaulį ir savo įstatymais jį sutramdydamas, paruošė dirvą Kristaus atėjimui. Tuo jie išreiškė visai teisingą mintį, kad imperijos visuotinumas buvo deramas pagrindas krikščionybei plėtotis. Imperijos orbis terrarum buvo pamatas, ant kurio išaugo orbis christianus.

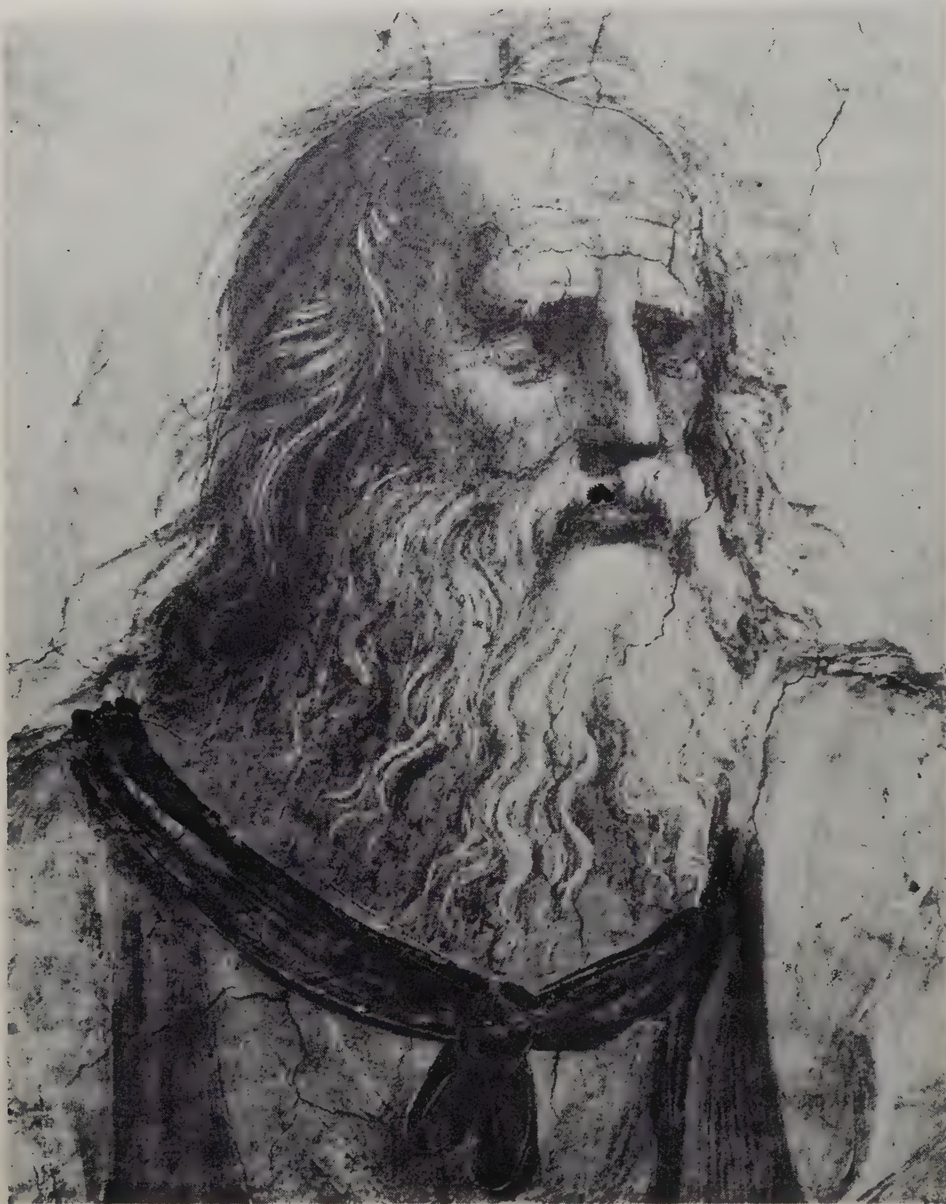
2. Imperija ir krikščionybė

Kaip jau minėta, Romos imperijos kultūrai pagrindus davė elenistinis rytų pasaulis. Su elenistine kultūra sklido imperijoj ir įvairūs orientaliniai kultai, su kuriais romėnai susigyveno ir juos pakentė. Įvairūs kultai jungėsi, maišėsi tarp savęs ir tuo būdu radosi tikybinis mišinys, sinkretizmu vadinamas. Įvairūs rytų dievai, kaip Egipto Izis ir Serapis, Persijos Mithra, Graikijos Atėna, Finikijos Baalas, Frigijos Kibėla, rado garbintojų ir vakaruose. Dėl dievų ir kultų daugybės Romos imperija turėjo itin margą tikybinį vaizdą ir tuo būdu gavo disparatinį pobūdį Tik vienas kultas davė jai vienybę ir buvo visuotinės imperijos tikybinė išraiška, būtent — imperatorių kultas. Jis radosi imperijoj elenistinio pasaulio įtakoj ir buvo savos rūšies politinis kultas. Visi imperijos piliečiai turėjo jame dalyvauti. Kas atsisakydavo, buvo laikomas valstybės priešu ir net baudžiamas.

Iš visų imperijos tautų ir tikybų išsiskyrė žydų tauta su savo tikyba. Laikydama save išrinktąja Dievo tauta ir savo monoteistinę tikybą vienintele teisinga, ji stovėjo nuošaliai nuo kitų tautų ir jų kultūrų ir nesimaišė su jomis. Žydai neapkentė savo pavergėjos imperijos ir jos pagoniškų kultų ir laikė save pranašesne tauta už savo pavergėjus romėnus. Jie ilgėdamiesi laukė Mesijo, kuris išvaduosiąs juos iš svetimųjų jungo ir, atpirkdamas Izraelį, atkursiąs savaimingą žydų valstybę. Romėnai, nors ir nemėgo žydų, tačiau pripažino jų savaimingumą. Žydai naudojosi ypatingomis politinėmis teisėmis ir galėjo nekliudomai išpažinti savo tikėjimą. Jie buvo atleisti nuo visų tarnybų ir pareigų, kurios nesiderino su jų tikėjimu, pvz., nuo imperatorių kulto, nuo karo tarnybos. Jie turėjo plačią savivaldybę namie ir kolonijose, kurios buvo paplitusios ypač rytinės imperijos miestuose.

Šioj savaimingai gyvenusioj imperijos tautoj radosi krikščionybė. Kilusi žydų tarpe ir pradžioj žydų apaštalų, Kristaus mokinių, palaikoma ir platinama, ji pradžioj buvo laikoma tam tikra žydų sekta. Mat, ji rėmėsi tomis pačiomis žydų knygomis (S. Testamentas) ir ieškojo savo sekėjų žydų tarpe. Ne kas kitas, kaip žydų diasporos davė pirmos prgos krikščionims peržengti Palestinos ribas ir sueiti į sąlytį su pagonišku pasauliu. Pirmieji Kristaus mokslo skelbėjai ėjo į žydų kolonijas, į jų sinagogas ir čia bandė pamokslininkauti. Diasporos buvo jiems atramos punktas, iš kurių jie ėmė skleisti krikščionybę pagonių tarpe. Tiesa, jau iš pat pradžių, pagal duotą Kristaus įsakymą skelbti Evangeliją pasauliui (Mork. 16, 15), apaštalai turėjo užsimojimą eiti į pagonių tarpą, peržengiant Palestinos ribas. Šiuo, taip sakant, universalizmo keliu pirmas pasuko krikščionybę šv. Povilas ir ją išvedė iš Palestinos į platųjį pasaulį.

Nors Povilas buvo žydų kilimo, dar išėjęs iš augštos fariziejų giminės ir gavęs žydišką išmokslinimą pačioj Jeruzalėj, tačiau jis nebuvo svetimas ir elenistinei savo laiko kultūrai. Gimęs ir augęs Mažosios Azijos Tarso mieste, žymiame prekybos ir elenistinės kultūros centre, jis, be abejo, neišvengė kultūrinės aplinkos įtakos. Jau savo kilimu jis buvo suaugęs su augštesne visuomene, nes turėjo romėnų pilietybę, paveldėtą iš tėvo. Romos pilietybė lengvino jam viešą veiklą ir buvo tinkama apsauga nuo priešų. Romos piliečiai buvo savos rūšies anų laikų bajorai, savo privilegijomis išsiskirią iš gyventojų masių. Jie, pvz., negalėjo būti plakami rykštėmis ir juos tegalėjo teisti pats imperatorius Romoj. Povilas, būdamas gerai išsimokslinęs ir Romos pilietis, galėjo įeiti į augštesniosios pagonių visuomenės tarpą ir jai Kristaus mokslą skelbti. Būdamas Atėnuose, pvz., jis kviečiamas į patį Areopagą, atseit, į seną garbingą seimą, ir čia piršo mokytiems graikams vietoj jų nežinomo dievo prisikėlusį Kristų (Act. 17, 28). Povilas, kaip iš jo laiškų sprendžiama, gerai mokėjo graikų kalbą ir pažino jų literatūrą, nes cituoja graikiškus autorius. Tad jis, būdamas ne tik žydas, bet dar ir elenistinės kultūros žmogus ir suaugęs su augštesne imperijos visuomene, galėjo būti sėkmingas "pagonių apaštalas", kaip jis save vadino (1. Tim. 2, 7). Kad jis buvo susijęs su imperija ir nebuvo jos priešas, rodo jo raštuose jai reiškiamas palankumas (Rom. 13, 1-7).



RAFAELIS SANTI
PLATONAS
(freska)

Jis kvietė tikinčiuosius būti ištikimais vyriausybėms ir joms nesipriešinti.

Kaip iš Povilo ir kitų pirmų krikščionių vadovų matyti, krikščionybė maitinosi dviem šaltiniais, būtent — žydų ir graikų. Be abejo, būdami žydų literatūros įtakoj, kai kurie krikščionys stengėsi atsiriboti nuo imperijos ir ir net nuo jos kultūros ir savo mokslą laikyti visai savaimingą, nieko bendro neturintį su klasikiniais mokslais. Antrame amžiuje krikščionių rašytojas Tertulijonas aiškiai išreiškė šių žydžiuojančių krikščionių nuotaiką, kai jis klausė: "Ką turi bendro Atėnai su Jeruzale, Akademija su Bažnyčia? Po Kristaus mums nėra reikalo domėtis jais, po Evangelijos teirautis juose . . . Siela yra pirmesnė už raides, žodžiai už knygas ir pats žmogus pirmesnis nei filosofai ir poetai" (N. Cochrane, Christianity and Classical Culture, 1940, p. 222/3). Tai perdėta kalba, kuri laikytina išimtine, o ne tipinga krikščionybės vadovams. Aplamai, jų tarpe vyravo konservatyvinė mintis, kur buvo stengiamasi derinti krikščionybės mokslą su klasikinės kultūros palikimu. Elenistinės kultūros srovės, kaip stoicizmas ir ypač neoplatonizmas, veikė ir krikščionių autorius ir ne be jų įtakos buvo formuluojamas Bažnyčios mokslas. Neatsitiktinai pirmųjų amžių vadovaujantieji krikščionių mokslo autoritetai, kaip Klemensas ir Origenas (abu iš Aleksandrijos), trys didieji kapadokiečiai (Bazilijus D., Grigalius iš

Nasianso ir Grigalius iš Nysos), kilo rytuose. Jie derino Senojo ir Naujojo Testamento tiesas, taip sakant, žydų įstatymus su elenistinės filosofijos pagrindais ir tuo būdu kūrė krikščioniškojo mokslo rūmus. Tuo atžvilgiu reikšmingos seniausio autoriaus, būtent Klemenso, mintys: "Kaip žydams Dievas davė įstatymus, taip filosofiją — graikams. Jiems buvo duotas kaip ir Testamentas, kuris rengė juos morališkai ir intelektuališkai į tikriausio Kristaus mokslo kelią" (cituota pagal G. Békés, Clemente Allessandrino, Enciclopedia Cattolica, III. p. 1847).

Rytuose vyko taip pat pirmieji bažnytiniai susirinkimai, kuriuose buvo apibrėžiamos dogmos. Dogmose, tose pagrindinėse Bažnyčios tiesose, kaip tik ryškiausiai atsispindi elenistinės filosofijos elementai. Juk dogmų formulavimui reikėjo metafizinių, atitrauktų sąvokų, sprendimų, jau išdirbtų filosofinio mąstymo pagrindų, kurie tebuvo vien graikų filosofijoj. Pagal graikų filosofiją buvo nusakytas Kristaus Dievožmogaus asmuo ir atsiribota nuo Arijaus klaidatikystės jau pirmame Nikėjos susirinkime (325). Elenistinio pasaulio aplinkoj išreikšta Trejybės dogma (pvz., Klemensas ją randa jau Platono moksle, Tixeront, History of Dogmas, Freiburg, 1910, t. I, p. 245), o taip pat krikšto, kūnų iš numirusių prisikėlimo ir kitos dogmos. "Dogmų formulavime graikų filosofija pereina į krikščionybę" (H. O. Taylor, The Classical Heritage of the Middle Ages, 1901, p. 121).

O ir pati vienuolystės idėja, ta įžymiausia viduramžių krikščioniškos dvasios reiškėja, taip pat turi šaknis rytuose. Juk žinoma, kad pirmieji vienuoliai radosi Egipte. Pirmas jų, Pachomijus, buvo pagoniško dievo Serapio kolegijos kulto atsiskyrėlis. Vėliau jis virto krikščioniu ir tyruose vedė nuostabų šventą gyvenimą, tapdamas aplink jį susibūrusių vienuolių galva. Jau graikų filosofijoj, pvz., Aristotely, randami nusakyti kontempliatyvinio gyvenimo pradai (vita contemplativa). Jam atsidėję kai kurie neoplatonikai ir pitagoriečiai turėjo sudarę savotiškas atsiskyrėlių bendruomenes. Bet šios antikinės vienuoliškos bendruomenės maitinosi blankiai, atitrauktais idealais ir jos negalėjo patraukti masių. Krikščioniški vienuoliai konkretizavo, pagyvino vienuoliškus idealus, kai jie atsidėjo gyvojo Dievo meilei ir Jo tarnybai. Krikščionių vienuoliai, nors ir gavo impulsą iš rytų, tačiau sukūrė savaimingą vienuolišką idealą, pagrįstą askeze, siekiančia priartėti prie dievybės ir net susilieti su ja (ekstazė).

Tikra organizacija vienuolynai virto vakaruose, kur jų atstovai, jau romėnų teisės paveikti, sudarė bendruomeniško gyvenimo nuostatus. Visa vienuoliška organizacija su sava hierarchija yra romėnų teisės genijaus padaras ir ją pagrindė romėniškos kultūros atstovai, kaip Kasianas ir ypač Benediktas Nursietis, visai teisingai laikomas vakarų vienuolynų tėvu.

Vakariečiai krikščionys rašytojai, nors būdami romėnais, ir nebuvo taip susigyvenę su elenistine filosofija ir svetimi metafiziniam galvojimui, tačiau klasikinės kultūros įtakos neišvengė. Jie ir buvo išsimokslinę romėnų mokyklose, jose išėję elementarinius septynių menų (septem artes liberales) mokslus, kuriuos vainikavo retorika. O šis mokslas buvo paremtas klasikiniais autoriais bei jų kūriniais. Tad romėnų literatų poveiky krikščionys rašytojai kūrė jau bažnytinio turinio veikalus. Eilėj žymių krikščionių rašytojų matome didelę Cicerono įtaką. Juo, pvz., sekdamas kūrė Laktancijus (III a.), ne be pagrindo krikščionišku Ciceronu vadinamas. Taip pat garsusis Milano vyskupas Ambroziejus (IV a.), sukrikščionindamas Cicerono veikalą "De officiis", parašė savo "De officiis ministrorum", kur dėstė dvasininkų pareigas. Didelėj Cicerono įtakoj buvo ir šv. Jeronimas, tas vienas didžiausių krikščionių eruditų, ir dėl to krimtosi jausdamasis esąs daugiau prisigėręs šio klasiko nei Evangelijų. Kartą prisipažino jis sapnavęs: stovįs prieš Dievo teismą ir girdįs žodžius: "Nejau tu esi krikščionis! Tu esi ciceronietis. Nes kur yra širdis, ten ir turtai" (cituota iš H. O. Taylor, O. p. 109).

Pagaliau Augustinas žuvusio Cicerono veikalo (Hortensijus) paveiktas tapo krikščionimi (Manichejum pradžioj). Aplamai, visoj Augustino kūryboj žymi platonizmo įtaka, jo pasisavinta per neoplatonizmą. Tik Augustinas, būdamas perdėm subjektyvus galvotojas, savaip dėstė ir nuo platonizmo nutolo. Jis savo genialiu protu, ypač intuicija suėmė klasikinių ir krikščionių mokslų nuotrupas ir iš jų sudarė, kad ir ne visiškai nuoseklią, krikščionybės mokslo sistemą. Ne be pagrindo jis todėl vadinamas vakarietiškos (viduramžių) krikščionybės tėvu.

Kaip matome, krikščionys kūrė ir apibrėžė Bažnyčios tiesas pagoniškoj aplinkoj, daug ką paimdami iš elenistinės kultūros. Tuo ir nusipelnė krikščionybės kūrėjai, kad jie, nepaniekindami iš esmės klasikinio mokslo laimėjimų, mokėjo įdiegti jiems naują dvasią, nurodyti jiems aiškius ir vieningus tikslus. Vietoj padrikusios, blankios elenistinės pasaulėžiūros, geriau pasakius, daugybės pasaulėžiūrų, kilusių iš tikybinio sinkretizmo, krikščionys išdirbo vieningą, aiškią, plačiosioms masėms suprantamą pasaulėžiūrą, paremtą prisikėlusio Kristaus, to laukto Mesijaus, idėja. Su savo aiškia ir pa-

trauklia pasaulėžiūra krikščionys užkariavo pirmiausia Romos imperiją, o vėliau ir visas buvusias barbariškas Europos tautas ir tuo būdu nutiesė pagrindus mūsų žemyno kultūrai bei civilizacijai. Europa, kultūros bendruomenės prasme imant, yra krikščionybės, kurios šaknys glūdi elenistiniame pasauly, kūrinys.

3. *Barbarai ir imperija*

Nuo senų laikų buvo įsigalėjusi istorijos moksle pažiūra, kad barbarų ir imperijos susidūrimas reiškė didelį istorinį posūkį. Buvo mokoma, kad barbarų plūdimas buvęs katastrofiškas reiškinys, kur imperija liko sužlugdyta. Barbarai — buvo mokoma — buvę grobikai, griovėjai, žydinčios antikinės kultūros priešai ir jos naikintojai. Sulig antikinės kultūros sunaikinimu prasidėjęs visai kitas laikmetis — tamsieji viduramžiai.

Ši vadinamoji katastrofos teorija yra tam tikro istorinio proceso padaras. Ji kilusi renesanso laikais, kada vadinamieji humanistai, nepaprastai pamėgę klasikus, ėmė žiūrėti į tuos laikus, kurie juos pačius skyrė nuo klasikų, su panieka. Jie praminė juos tamsiais viduramžių laikais. O jų kaltininkais laikė germanus — gotus, sunaikinusius klasikinę kultūrą. Humanistams svetima buvo evoliucijos mintis, kur būtų įžiūrimas laipsniškas perėjimas iš senovės į vadinamuosius viduramžius. Jiems barbarų įsiveržimas reiškė revoliuciją, kur žlugo vienas civilizuotas laikmetis ir prasidėjo kitas — barbariškas.

Humanistų pradėtoji vadinamoji katastrofos teorija įsigyveno istorijos moksle, kai ji buvo dar palaikoma ir žymių švietimo ideologijos atstovų, kaip Montesquieu, Voltaire ir kitų. Įspūdingai ją išreiškė Voltaire šiaip kalbėdamas: "Kai mes pereinam nuo Romos imperijos istorijos prie istorijos tautų, kurios sugriovė ją vakaruose, mes jaučiamės lyg keliauninkas, kuris palieka žydintį miestą ir atsiduria dygliuotoj dykumoj. Dvidešimt barbariškų dialektų paveldėjo gražią lotynų kalbą, skambėjusią nuo Ilirijos iki Atlaso kalnų. Tuo tarpu kai iki ano meto protingi įstatymai viešpatavo didesnėj pusėj mūsų žemyno, dabar ten tėra vien laukiniai papročiai (cituota iš A. Dopsch, Economic and Social Foundation of European Civilization, 1937, p. 4). Šis taip sakant revoliucinis tautų kraustymosi vaizdas plačiai prigijo istorijos moksle ir ligšiol nėra išgyventas. Per istorijos vadovėlius jis paplito šviesuomenėj ir įvairiomis progomis kartojamas.

Nuo senų laikų ne vienas autorius kėlė balsą prieš katastrofos teoriją ir pagal kruopščiai išnagrinėtus šaltinius rodė buvus lėtą perėjimą iš senovės į viduramžius. Romos imperija pamažu kito pirmiausia politiškai, o taip pat sociališkai ir ūkiškai ir tuo būdu išsivystė viduramžiai. Įsikraustydami barbarai mažai paveikė jos evoliuciją ir jie jokiu būdu jos negriovė. Barbarai nuo pat pradžių buvo paveikti imperijos ir ieškojo progos taikiai įsikurti joje. Barbarai — nepaisant keleto vietinio pobūdžio puolimų — niekuomet nepuolė imperijos, turėdami tikslą sugriauti ją. Jie laikė ją, — kaip ir romėnai, — nepajudinamu amžinu kūriniu ir derinosi prie jos.

Tuo būdu, vietoj katastrofos, sukurta vadinamoji kontinuiteto teorija, kurios pirmu žymiausiu dėstytoju laikytinas prancūzas Fustel de Coulanges. Šis mokslininkas nuostabiai aiškiu, taikliu stilium ir nepaprastu nuoseklumu parašytuose veikaluose apie senąsias prancūzų institucijas vaizdavo imperijos institucijų tąsą senoj Prancūzijoj maždaug iki Karolingų laikų. Tačiau Fustelio teorija nesusilaukė visuotinio pritarimo ir ypač nepalankiai buvo sutikta vokiečių mokslininkų, įžiūrėjusių germanų vaidmens sumenkinime net prancūzišką šovinizmą. (Mat, jo veikalai pasirodė po 1870 metų Prancūzų-Vokiečių karo).

Naujausiais laikais Fustel de Coulanges teoriją atgaivino jau visuotiniu mastu, pagrįsdamas paskiausiais mokslo duomenimis, buvęs Vienos istorikas A. Dopšas (1868-1953). Jis parodė dar pirmo D. karo metu paskelbtame veikale apie ūkinius ir socialinius Europos kultūros išsivystymo pagrindus, kaip imperijos ūkinė ir visuomeninė struktūra išsilaikė ir po vadinamojo tautų kraustymosi ir tapo pagrindu V. Europos santvarkai. Germanų antplūdžiai jos iš esmės nepakeitė. Ji kito daugiau savaime, evoliucijos keliu.

Dopšo atgaivintoji kontinuiteto teorija susilaukė plataus pritarimo. Ją priėmė tokie mokslininkai, kaip belgas H. Pirenne (1862-1935), anglas Ch. Dawson (g. 1889), amerikietis J. W. Thompson (1869-1941) ir kiti. Jos įtaka šiandien jaučiama daugelio viduramžių istorijos veikaluose, atseit, ji vyrauja.

*

Iš tikrųjų, germanų įsiliejimas į imperiją buvo lėtas, mažai pastebimas procesas, prasidėjęs nuo pirmųjų mūsų eros amžių. Dar toli gražu prieš didesnius antplūdžius IV-V a. germanai nuolatos smelkėsi į imperiją ir jos buvo priimami. Jie sudarė platų žemdirbių sluogsnį, miestuose buvo didikų tarnais ir pagaliau gausiais būriais tarnavo romėnų legionuose, būdami jų sąjungininkais (foederati). Būdami pa-

sklidę imperijoj, germanai įsiterpė į romėnų visuomenę, iš jų tarpo atsirado net augšti imperijos pareigūnai ir jie gynė pačią imperiją nuo germanų. Trumpai sakant, imperija germanų įtakoj pati barbarėjo. Kai nuo penkto amžiaus germanai, stumiami naujai iš Azijos atvykusių hūnų, pasklido beveik visoj imperijoj, jie nebuvo jau nauji žmonės. Net susėdę masėmis vakarinės imperijos provincijose, kaip Galijoj, Ispanijoj, šiaurės Afrikoj ir Italijoj, jie nepakeitė visuomeninės ir ūkinės tvarkos. Ch. Dawson teisingai nurodė, kad germanai rado imperijoj vyraujantį agrarinį ūkį su dideliais dvarais, kuriuos apdirbo daugiausiai nelaisvieji (vergai ir kolonai). Sulig imperijos decentralizacija skaidėsi ir jos ūkis, menkėjo miestai ir taip ėmė viršų uždaro ūkio sistema, kur stambieji dvarai su jiems priklausomomis apylinkėmis virto autarkiniais vienetais. Tad imperija pati vystėsi feodalizmo linkme, o barbarai, įsiterpdami į ją, to proceso nepaveikė. Žinoma, nei barbarai nei romėnai nematė imperijos "žlugimo". Pats tariamas žlugimas yra naujųjų laikų istorikų kūrinys, ypač išpopuliarintas garsaus XVIII a. anglų istoriko E. Gibono ("Decline and Fall of the Roman Empire").

Didelį vaidmenį barbarų germanų ir slavų įjungime į imperiją suvaidino Bažnyčia. Mat, kai barbarai įėjo į imperiją, ši jau buvo krikščioniška, ir Bažnyčia turėjo išsidirbusi savo hierarchiją bei organizaciją. Tad barbarų susidūrimas su imperija buvo drauge ir susitikimas su organizuota krikščionybe. Germanai anksčiausiai platesniu mastu susidūrė su krikščionybe palei Juodąją jūrą, kur jų giminė gotai jau trečiame amžiuje išeina aikštėn. Nuo to meto, matyti, juose plito iš Bizantijos einanti krikščionybė, kad jų vyskupas jau dalyvauja pirmame visuotiniame Bažnyčios sinode Nikėjoj (325). O ketvirtame amžiuje jų vyskupas Ulfilas jau duoda jiems gotiškąjį Šv. Rašto vertimą — seniausią (bent iš dalies) išlikusį germanų kalbos paminklą. Tiesa, gotuose paplito V. Bažnyčios pasmerkta Arijaus klaidatikystė, kuri tuo metu vyravo rytinėj imperijos daly. Bet gotai, kaip ir kiti rytiniai germanai, vėliau atkeliavę į vakarinę imperiją, buvo paveikti Romos Bažnyčios ir virto katalikais. Kartu su tikėjimu Bažnyčia davė germanams ir romėniškus įstatymus, — pagal kuriuos ji pati tvarkėsi, — mokslą ir net pačią kalbą, tapusią jų rašto ir mokslo kalba. Germanai, kurie susėdo buvusiose imperijos teritorijose, liko tiek paveikti romėniškos kultūros ir jos Bažnyčios, kad jie pasisavino lotynų (atseit, imperijos) liaudiškos kalbos tarmes, iš kurių išriedėjo šių dienų vadinamosios romanų kalbos. Germanai sumišo su vietos imperijos gyventojais ir buvo šiųjų absorbuoti. Tik išlikę vietų ar sričių vardai primena, kad buvusiose imperijos žemėse kadaise germanų gyventa.

Bažnyčia ir jos nešama romėniška kultūra veikė taip pat ir tas tautas, kurios įsikūrė už buvusios imperijos ribų. Šiuo atveju didelis nuopelnas priklauso germaniškai frankų giminei, kuri, tapusi katalikiška ir romėniška, davė pradžią didžiajai Karolingų imperijai, aprėpusiai beveik visą šių dienų kontinentalinę V. Europą. Šios imperijos dėka romėniška katalikiška Bažnyčia ir jos kultūra pasiekė Baltijos jūrą šiaurėje ir Dunojų rytuose. Tad Karolius D. laikytinas ne tik Romos imperijos atgaivintoju, bet ir jos plėtėju bent bažnytiniu ir kultūriniu požiūriu. Trys elementai, būtent — imperija, Bažnyčia ir barbarai (germanai ir slavai) susiliejo ir iš jų išsivystė viduramžių visuomenė. Jau ketvirtame amžiuje vakarų poetas Paulinas Nolietis gražiai išreiškė Bažnyčios vaidmenį, žiedžiant barbarus su romėnais, kai jis, kreipdamasis į romėnų misionierių slavų krašte, išsitarė: "Per te barbari discunt resonare Christum corde romana". O ši romėniška krikščioniška visuomenė yra ir mūsų europiškos kultūros bei civilizacijos pamatas. Tad ne apie romėniškos kultūros sunaikinimą, bet apie jos išlikimą bei paveldėjimą reikia kalbėti ir nurodyti mūsų kultūros gilias šaknis, ko mokslas šiandien ir siekia.



KŪRYBOS PASAULY

LITERATŪRA

NAUJOJI ŠVEDŲ LITERATŪRA

Naująją švedų literatūrą reikėtų pradėti skaityti su šio šimtmečio pradžia, nors paskutiniai praeito šimtmečio metai nėra jau taip lengva įsprausti į kokius nors literatūrinius rėmus, kaip kad to paties šimtmečio paskutinieji du dešimtmečiai, tačiau ir čia negalima apie didelius skirtumus kalbėti. Devintasis praeito šimtmečio dešimtmetis žengė tiesos jieškojimo, realizmo ir visuomeninių reformų ženkle, o tuo tarpu paskutinysis dešimtmetis trōško grožio, linko į praeitį. Naujoji karta savo pirmuosius kelius bando dar gerokai spindinčių senųjų žvaigždžių šviesoje, savitan kelin ji įžengia nuo Verner von Heidenstam debiuto 1888 ligi 1910 m. Tačiau reikia neužmiršti, kad tame laikotarpy pasirodė ir Selmos Lagerloef "Jeruzalė", ir Heidenstamo "Šventosios Birgitos pilgriminė kelionė" bei "Folkungų medis", ir Karlfeldto "Fridolino sodas" bei "Flora ir Pomona", ir pagaliau Levertino "Karalius Saliamonas" su "Morolfu". Jeigu dar pridursime, kad ir Strindbergo didžioji dramaturgija giminინga tam laikotarpiui, tai ir visai aišku pasidarys, kad senosios žvaigždės dar dominavo.

Bet tuo pat laiku pasirodo jau ir vienas kitas naujokas. **Hjalmar Soederberg** (1869-1941) dar tvirtai laikosi prikibęs prie paskutinių dviejų praeito šimtmečio dešimtmečių. Aprašydamas Stockholmą, jis eina Strindbergo pėdomis. Jo dokumentaliniai Stockholmo romanai, kaip "Klystkeliai", "Martyno Bircko jaunystė", "Daktaras Glas" ir "Rimtasis žaidimas", yra klasiški. Kaip pats pirmasis racionalistinės pasaulėžiūros reiškėjas švedų literatūroje, Soederberg jau anksti pasidaro kultūrinių debatų centrinė figūra. Tiesa jam buvo ne tik teorinė, bet ir moralinė sąvoka. Tas jo racionalizmas aistringai užangažuoja jį principiniams politiniams klausimams. Kitas esminis Soederbergo kūrybinis motyvas yra erotinis pesimizmas, ypač pasireiškęs dramoje "Gertruda" ir romanuose "Daktaras Glas" ir "Rimtasis žaidimas".

Tų paskutiniųjų praeito šimtmečio dešimtmečių elementus panašiai jungė ir Soederbergui giminingas **Bo Bergman** (1869-). Toji melancholija, taip dominavusi jo debiutiniame eilėraščių rinkiny "Marijonetė", iš lengvo užleidžia vietą kiek aktyvesnei laikysenai. Taip pat didelis skirtumas ir tarp jo novelio rinkinio "Sapnas" ir paskesniojo "Epilogai", kuriame jis polemizuoja su determinizmu, jo jaunystės pačiu svarbiausiuoju argumentu.

XIX š. paskutiniojo dešimtmečio ženkle stovi visa virtinė jaunų rašytojų, debiutavusių šio šimtmečio pirmame dešimtmety: Vilhelm Ekelund, Anders Oesterling, Hjamar Bergman, Sigfrid Siwertz, Sven Lidman. Kas tuos visus jaunuosius ypač pagavo, tai grožio kultas, pasakinių motyvų egzotika. Ekelund savo lyrikoje iš savo tėviškės Skanės (pietinė Švedijos provincija) persikelia į patetiškas vienumas, Oesterlingas eina priešinga kryptimi — nuo didžiulės ekstrados jis nulipa į paprastą, aiškią melodinę formą ("Metų dainos") ir savo motyvais iš abstrakčios grožio karalystės nusileidžia į savo tėviškės pakluones toje pačioje Skanėje. Perkaitintos atmosferos erotikoje sužydi ir Sven Lidmano lyrika, spalvinga, bet dirbtinė. Ir Siwertz debiutavo kaip lyrikas, jo melancholinis Stocholmo vietovaizdis daug kur sutampa su Hjalmaro Soederbergo. Hjalmar Bergman savo pasaulinį skausmą slėpė už nepraeinamų krūmokšnių glūdinčiame, nujautimais taip turtingame pasakojime.

Bet šio kvarteto pradžioje buvusi bendra melancholija iš lengvo prašviesėja. Nemažą vaidmenį čia vaidino ir kritiko John Landquisto įvestas bergsonizmas, kurs savo laisvosios valios pamokslais padėjo tiems jaunikaičiams atsipalaiduoti nuo XX š. pradžioje pasireiškusios pesimistiškai nudažytos marijonetinės filosofijos.

Visai savitu keliu nuėjo **Ekelund** (1880-1949), pradėdamas "Antikiniais idealais". Šis aforizmų rinkinys buvo jo atsisveikinimas su lyrika ir jausmų kultu. Jo naujosios žvaigždės palydovės buvo valia, drausmė, didvyriška laikysena. Toji jo programa buvo kiek sušvelninta, įmaišant į ją šiek tiek krikščionybės ir mistikos, bet savo asmeninės užsibrėžtos linijos laikėsi jis be jokių kompromisų. Toji visiška izoliacija davė meniškai gražių vaisių. Ekelundo originali prozos forma — savotiškas aforistinis-essayistinis stilius — ir jo nenuilstamas esmingumų iškėlimas turėjo didelės reikšmės švediškai rašantiems suomių modernistams.

Šalia Ekelundo stovi ir **Sven Lidman** (1882-) savo neišpasakytame valios įtempime. 1910 m. didvyriško nacionalizmo dvasioje jis pradeda romanų seriją apie Silfverstaahl giminę. Kai pirmojo didžiojo karo metu toji jo propaganda pasirodė klaidinga, perėjo jis "sekmininininkų" sektos gretas ir net ligi šios dienos yra vienas iš geriausių Švedijos kalbėtojų bei pamokslininkų, tarp kito ko, didelis šv. Augustino žinovas ir interpretatorius.

Ir **Sigfrid Siwertz** (1882-), švedų Akademijos narys, kalbėjo tuo pačiu vardu, tik gal netaip jau tokioje aštrioje formoje. Romanu "Mélaro piratai" jis įvilko švediškąjį bergsonizmą į klasinį dailiosios literatūros rūbą. Nežiūrint savo antiintelektualinės programos, Siwertz yra grynai intelektualinis rašytojas. Jis diskutuoja, stato, kuria, daugiau galvoja, negu vykdo. Gyvybinių verty-

bių garbinimas iškyla jo kelionių aprašymuose. Siwertz yra gana greitas visokioms aktualijoms, pvz., romane "Jonas ir slibinas" ir eilėje pjesių ("Nusižengimas", "Garbingas vyras"), kur motyvai imti tiesiog iš dienos kronikos. Paskui kurį laiką ima jo problematika plonėti, bet naujų pasiryžimų netrūksta (novelių rinkiniai "Aš vargšas nusidėjėlis" ir "Daugiau negu šešėliai").

Anders Oesterling (1884-, Švedų Akademijos narys, jos sekretorius) savo lyrikoje išlaikė augštą kokybinį standartą. Vargiai ar kas kitas to paties rango viršys jį švedų literatūroje ("Idilių knyga", "Tonai nuo jūros"). Jo kūrybinis menas prisijungia prie Goethės ir Wordsworth tradicijų. Jo kasdieninis klasicizmas įgavo jo tėviškės spalvą, savo gimtinę jis apdainuoja šviežiu, fantazijos kupinu išgyvenimu. Oesterling yra reikšmingas ir įtakingas kaip kritikas.

Hjalmar Bergman (1883-1931) savo romanu "Jo didenybės testamentas" pirmą kartą kreipėsi į vadinamą "bergslag" (vidurinės Švedijos provincijos, kur kasama rūdis) aplinką, ir toji aplinka nuolat pasikartoja paskiau tiek jo romanuose, tiek novelėse. Disharmoninė nuotaika, taip dominavusi jo jaunystės kritikoje, "Jo didenybės testamente" virsta, nors ir paviršutiniais, žaismingais nuotykiais bei bizarine karikatūra. Po "testamento" reikėjo kelis metus laukti, kol jis sekančiame romane "Markurelliai iš Wadkoepingo" vėl grįžo prie linksmesnės nuotaikos, o per tą tarpą jis parašė švedų literatūroje gal pačias tamsiausias ir karteliu persunktas knygas ("Komedija Bergslagine", "Motina Sutreje", "Mirusiojo memuarai"), kurios savo pagilinta psichologine analize ir išsikišančiu konkretaus pasakojimo menu eina lygiagrečiai su jau tradicine romano technika. "Markurelliai iš Wadkoepingo" yra lyg ir nusileidimas labiau konvencionaliam stiliaus idealui, labiau feljetoniniam stiliui, kuris buvo taip būdingas trečiojo dešimtmečio švedų prozai. Tą stilių sutinkame jo meistriškuose romanuose "Ponas von Hancken" ir "Senutė ir Viešpats Dievas", jis žymus ir jo dramų dialoguose, ryškiausiai gal "Swedenhjielms". Jo dramos kūriniai ("Marijonetės", "Audėjas Bagdade", "Vartai") labai giminingos Strindbergui. Savo gana atvirame romane "Clown Jack" Bergmanas visiškai atsiskaitė su kūryba: nuo to laiko jis daugiau nieko neberašė.

Apie 1910 m. prasilaužė ir kiti rašytojų padaliniai. Prie tokių pirmiausia priklauso trijulė: Gustaf Hellstroem, Ludwig Nordstroem ir Elin Waegner.

Savo gyvenimo nuotaika **Hellstroem** (1882-1952, Švedų Akademijos narys) labai artimas Siwertzui — melancholija ir pesimizmas dominuoja ("Chaosas"), bet pradžioje jis yra labiau socialiai, negu individualiai nusiteikęs. Ir jį buvo Bergsonas gerokai įgylęs, bet jokia veiksmo romantika jo vistik nepaviliojo. Tipiška, kad ne dailiąją kūrybą Hellstroem pasirinko savo amatu, o žurnalistiką. Patyrimai, kaip korespondento, įgyti Londone, Paryžiuje, New Yorke, davė jam daug medžiagos ir dailiajai literatūrai ("Vežikai", "Rekomendacijos"). Paminėti reikėtų ir Hellstroemo essayistinius dalykėlius apie anglų gyvenimą bei būdą. Plačiausias yra jo romanų ciklas "Žmogus be humoro" (išėjo šešios dalys). Vienas iš jo paskutiniųjų romanų — "Meilė ir politika" — paliečia netolimus praėjusio karo laikus.

Strinbergiškos ir Albert Engstroem nuotaikos yra ir **Ludwig Nordstroem** (1882-1942) ankstyvoji novelistika ("Žvejai"), kur gana realiai vaizduojamas šiaurinės Švedijos gyvenimas. Kaikurie jo veikalai kaip reportažas yra nepalyginami švedų literatūroje ("Švyturinis laivas", "Didžioji Norlandija", "Mėšlinoji Švedija"). Bet Nordstroem yra ir mistikas, primenąs 1866 m. mirusį švedų lyriką Carl Jonas Love Almquist.

Kaip apsukri reporterė įžengia į švedų literatūrą ir **Elin Waegner** (1882-1949, Švedų Akademijos narė). Ji prasimušė savo romanu "Šiaurinės muitinės liga", kur vaizduojamas moterų kontoriscių gyvenimas. Romane "Plunksnakotis" ji reaguoja, tik daug didesniu svoriu, ir į kitą gyvybinę problemą — balsavimo teisę moterims. Ir tik savo romanu iš kaimiečių gyvenimo "Asa-Hanna" ji visu rimtumu iškilo kaip tikra žmonių vaizduotoja. Maždaug tuo pat laiku, apie 1918 m., ištinka ją religinė krizė: ji pasidaro tikinti ir prisijungia prie "kvaksininkų". Tą savo krikščioniškąjį tikėjimą iš lengvo ji ėmė jungti ir su socialinės reformos programa — palaužti vyrų valdomą visuomenę, kuriai ji priskiria visas istoriniais laikais pasaulyje įvykusias nelaimes. Vietoje tos santvarkos ji siūlo grįžti prie matriarkato vertingųjų savybių, t. y. prie tos santvarkos, kurią patriarkatas išstūmė ("Žadintuvas"). Toji protesto dvasia eina per visą jos paskutiniojo laikotarpio kūrybą. Sunkiausias svoris tačiau sutelktas abiejuose jos auotbiografiniuose romanuose — "Nepasislėpsi" ir "Paslaptingas". Be to, tas savo idėjas ji meistriškai pritaikė ir savo šaunioje Selmos Lagerloef monografijoje.

Išaušus šiam šimtmečiui, pradeda Švedijoje konsoliduotis ir didieji liaudies sąjūdžiai. Tas socialinis posūkis, nepamesdamas dar savo entuziazmo, negalėjo nepalikti pėdsakų ir literatūroje. Atsiranda baisi praraja tarp melancholijos bei pesimizmo, kuriais buvo apsikrėtę daugelis jaunų rašytojų, ir tarp tos linksmos vilties ateitimi, apėmusios liaudies sąjūdžių jaunimo būrius, prie kurių didelėje daugumoje prisidėjo ir akademikai bei kiti intelektualai. Ypač pažymėtinas yra aitrus jaunojo **Torsten Fogelquist** (1880-1941, Švedų Akademijos narys) protestas 1907 m., nukreiptas prieš melancholinę literatūrą, kurią jis randa nevyrišką ir bevalią. Pats jis gi buvo aktyvus liaudies švietėjas. Pažymėtinas yra tų rašytojų, kurie buvo tų liaudies sąjūdžių literatūriniais ruporais, visai be jokių niuansų optimizmas. Svarbiausieji iš tokių yra **Karl Erik Forslund** (1872-1941) savo gamtos evangelija, romanu "Didžioji sodyba" ir **Karl Gustav Ossiannilsson** (1875-1950), kurio būgnui komponuota lyrika kaip tik buvo pritaikyta kovoti nusiteikusiems, žygiuojantiems ir demonstruojantiems darbininkų sąjūdžio būriams. Ossiannilssoną galima būtų laikyti ir proletarinio romano pionierium ("Barbarų miškas"). Bet daug teisingiau toji garbė tenka **Martin Koch** (1882-1940). Romane "Darbininkai" jis stoja prieš pasitikėjimą smurtu, kurs, nepavykus didžiajam streikui, ėmė plisti darbo jaunimo tarpe. "Rąstų slėnyje" autorius vaizduoja bendrovių varomą ūkininkams taip nenaudingą miškų eksploataciją. "Gražusis Dievo pasaulis" yra švedų literatūros gal pati giliausia psichologinė nusikaltėlio studija. Siužetas imtas iš Stockholmo pogrindžio. Šis romanas yra kartu ir mistinis pergyvenimas, prie kurio autorius dasikasė ir kur tikrovės piktasis pradas ištirpsta ir palieka tik nereikšmingus šešėlius visumos paveiksle. Po "Pamaldžių žmonių"— religinių sektų reportažinės kavalkados — Martin Koch nustojo visai rašęs ir išvyko į Paryžių, ir tik grįžęs 1920 m. išleido savo populiarias sentimentalias "Dainas". Pagaliau prieš pat savo mirtį išleido autobiografinį savo vaikystės dienų romaną "Mauritz".

Martin Koch dešinėje stovi jo bendramintis **Dan Andersson** (1888-1920). Jie kartu dirbo blaivybės sąjūdyje, bet paskui iš jo pasitraukė. Liaudies idealizmo jiems neužteko, jie persimetė į moralines bei religines problemas, kurios daug giliau skverbėsi

į juos, negu socialinės. Ir Dan Andersson, kaip ir Martin Koch, praėjo pro mistinių pergyvenimų vartus. To misticizmo pėdsakų randame tiek jo lyrikoje, tiek romane "Dovydo Rammso paveldėjimas". Savo populiarumą pasiekė Dan Andersson darbo jaunimo tarpe, bet liaupsinamas buvo ir jaunų akademikų. Tyrlaukių nuotaika, skurdas, vyriškumas, kurie kaip kontrastas atsimušė į ugningą jausmų potvynį ir nuotaiką dainuoti, yra augštutiniai "Juodųjų baladžių" ir kitos jo lyrikos tonai.

Prie tos pačios darbo jaunimo kartos priklauso ir **Ragnar Jaendel** (1895-) bei **Ivan Oljelund** (1892-1950). Jie abu pradėjo kaip pačios kairiausios briaunelės politiniai agitatoriai, bet paskui, po religinės krizės, abu užbėgo ant kitų bėgių. Krikščionybės prieglobsty Oljelund pasinėrė liaudiškai nudažytame konservatizme ("Iš didžiosios G", "Žali raiteliai"). Jaendel nusigręžė nuo smurto, kaip kovos priemonės, ir nukeliavo į meditacinį pasaulį, politiškai gi pasiliko radikalus. Jo lyrika yra intymus esminių dalykų dienoraštis. Prozoje savo viršūnę jis pasiekė autobiografiniame romane "Vaikystė".

Trečiąją tos raidos kreivę išveda **Erik Lindorm** (1889-1941). Savo revoliucinį entuziazmą jis prarado dvidešimtuosius metus eidamas. Jo lyrika ("Kalba mano širdžiai", "Mano pasaulis") dainuoja apie užgesusią ugnį, apie supliuškusias iliuzijas. Tasai nepaprastai intensyviai pergyventas išnykimo jausmas sušaldė jį ir atėmė iš jo politinio pranašo rolę. Jis persimeta į lengvą žurnalistinį humorą ir į savo bendražmogius žiūri ironijos ir simpatijos mišinio žvilgsniu.

Vienmetis su Martin Koch yra **Gustav Hedenvind-Eriksson** (1880-) Jamtlando provincijos (šiaurės Švedijoje) ūkininkaitis, paskui miško bei geležinkelio darbininkas. Atliekamu nuo darbo laiku prasitrynė rašyti. Toje savo darbo aplinkoje jis buvo ir politinis veikėjas. Jo pasakojamasis menas yra savų sunkių patyrimų vaisius, primenąs liaudies pasakojimus, nors kartais ima dominuoti kontruktyvus bei alegorinis bruožas. Savo paskesniuose romanuose jis ima labiau pabrėžti visuomenines problemas, vaizduoja sėslius ir palaidūnus, ūkininkus ir darbininkus ("Sparnuotas ratas", "Išeikvotojo palikimas", "Ant išpirktos žemės", "Ūkininko dienoraštis"). Originalios yra jo dviejų tomų Jamtlando pasakos, kur žinojimas susilieja su fantazija.

Savo nuotaika Hedenvind-Erikssonui giminingas yra ir **Olof Hoegberg** (1855-1932), kurs savo istoriniu epu "Didysis pyktis" ir savo Norlandos (šiaurinė Švedija) supramoninimo aprašymuose stovi kaip koks didžiulis masyvas literatūrinių srovių bei srovelių sūkury. Hoegberg yra pastovus, svarus, savotiškai primenąs **Fabian Mansson** (1872-1938), kuris šalia savo reikšmingo įnašo kaip politikas, prirašė ir storų, tiek dokumentariai, tiek literatūriškai puikių romanų.

Jeigu 1888-1909 metų laikotarpy dominuoja vadinamieji devyniasdešimtininkai (praeito šimtmečio paskutiniojo dešimtmečio atstovai), tai 1910-1930 laikotarpiui savą spalvą užtepė dešimtininkai, t. y. rašytojai, viešumon išėję tarp 1910-20 metų. Paskui jie savo estafetės lazdelę perkvist, Birger Sjoeberg, Pertil Malmvams, ypač prozoje, kurie bėgo ir tebebėga pirmuoju taku. Lyrika liko labiau suskaldyta.

To laikotarpio perspektyva bus ryškesnė, jeigu prie tų "dešimtininkų" priskaitysime rašytojus, gimusius apie 1890 metus, o tokių susidarys nemaža kavalkada: Paer Lagerkvist, Birger Sjoeberg, Pertil Malmberg, Harriet Loewenhjelm, Sigfrid Linfstroem, Gunnar Mascoll Silfverstolpe, Frans G. Bengsson ir Agnes von Krusenstjerna.

Joks kitas švedų dainius ligi šiol nemėgino su tokiu atkakliu įkarščiu atsipalaiduoti nuo to, kas pripuolama, kas aprėžta, kaip **Paer Lagerkvist** (1891-, Švedų Akademijos narys, Nobelio premijos laureatas). Jo dideli, kad ir paprasti simboliai iškyla virš laiko ir erdvės. Liesti pačius pagrindiniausius žmogaus gyvenimo faktus bei santykius — gimimą, mirtį, kančią, prasmę, vienišumą, bendrumą, abejojimą bei tikėjimą — yra labiau tikėjimo bei kulto reikalas, tačiau tie motyvai kaip tik ir sudaro Paer Lagerkvisto savitą sritį. Bet poetas nėra svetimas ir laiko dvasiai. Jau 1913 m., — nuo tada ir reikėtų skaityti Paer Lagerkvisto literatūrinį kelią, — savo pamfletiniame rašte "Žodinis ir vaizdinis menas" — tai savotiškas programos pareiškimas — jis kaip liūtas šoka prieš šio šimtmečio antrojo dešimtmečio psichologinį realizmą, prieš Ibseno dramaturgiją, prieš primityvizmą bei visokios rūšies psichoanalizę.

Kaip dainius Lagerkvistas prasiveržia 1916 m. savo eilėraščių rinkiniu "Baimė". Mirties baimė, kuri buvo jį jau nuo pat mažens apėmusi, pirmojo pasaulinio karo pergyvenimai, o gal dar ir gili asmeninė krizė sudaro tą bekraštę baimę: "Baimė yra mano dalia, mano gerklės žaizda, mano širdies šauksmas pasaulyje". Lagerkvistas buvo gerokai vokiškojo ekspresionizmo bimbalo įgeltas, o patinimas nuo to geluonio kaip tik ir iškyla "Baimėje".

Pirmaisiais pirmojo pasaulinio karo metais pasirodo ir Lagerkvisto pirmasis dramatinis dalykėlis — "Dangaus paslaptis". Šis vienaveiksmis kūrinys vaizduoja, kaip vienas jaunuolis melsvai juodame besisukančiame rutuly, fizinių ir dvasinių išsigimėlių apsuptame, ješko gyvenimo prasmės. Jis randa, kad viskas yra žiauru ir beprasmiška. O mergaitė, kurią jis įsimyli ir kuri beskambindama gitara ješko tos stygos, kurios skambėjimas padarytų pasaulį gražų, yra beprotė. Gi "senis su jarmulka" paaiškina, jog prasmė yra ta, kad viskas privalo aplinkui suktis. Jaunikaitis, viskuo nusivylęs, nušoksta nuo rutulio į tamsybes. Įsidėmėkime — "tamsybes". Tamsybės — tai savotiškas Lagerkvisto dangus, į tamsybes pranyksta ir jo Budelis ir Barabas.

"Dangaus paslaptis" tilpsta rinkinyje "Chaosas" (1919). Jame buvo ir eilėraščių skyrelis "Vietoje tikėjimo". Šiais eilėraščiais Lagerkvistas kiek pasisuka, suskamba nauji, daug turtingesni ir daug šviesesni tonai. Juose sutinkame švedų pačius mėgiamiausius eilėraščius: "Saulė išsipina savo kasas" ir "Gražiausia yra, kai ima temt iš lėto". Tas jo pragiedrėjimas tęsiasi ir prozos knygoje "Amžinoji šypsena" — legenda apie mirusiųjų kelius, Dievo bejieškant.

Toji naujojo gyvenimo nuotaika nuostabiai pasireiškia jo lyrikoje. Jau pačios rinkinių antraštės — "Laimingojo kelias" (1921) bei "Širdies dainos" (1926) — apie tai sako. Pirmajame rinkiny yra taip pat vienas iš švedų pačių mėgstamiausių eilėraščių, be kurio nė viena antologija neapsieina: apie poeto senos motinos drebančia ranka rašytą laišką (vertimas buvo "Aiduose"). Poetas vėl iš naujo pergyvena vaikystės namų pamaldumą ir ramybę.

Bet nereikia manyti, kad tuo Paer Lagerkvist jau ir priėjo prie pastovios, nebesudrumzdžiamos harmonijos. Viena iš būdingiausių jo kūrybinio gyvenimo žymių yra tai, kad jis nuolatos, kaip toji švytuoklė, švytuoja tarp šviesos ir tamsos. Abejingumas dažnai užklumpa jį, dažnai jis pirštu duria į demonišką žmogaus prigimtį. Tačiau, nežiūrint visko, jo tikėjimas žmogumi darosi vis didesnis. Prozos dalykėlyje "Nugalėtasis gyvenimas" (1927) jis iškelia Žmogaus Dvasią, o ta dvasia jis laiko tai, kas žmoguje yra giliausia, kas geriausia. "Žmogaus sieloje susitvėrę pasauliai", sako jis, "prieš kuriuos

visatos žvaigždynai yra tik praeiną ir bereikšmiai: gerųjų pasaulis, teisingumo, meilės, dieviškųjų pasaulis".

Tokios pat dvasios kaip "Nugalėtasis gyvenimas" yra ir jo realistinių novelių rinkinys "Kovojanti dvasia" (1930). Žmogaus dvasia prasimuša ir šviečia žmonėse.

Pasaulyje pradeda niauktis. Niauktis ima ir Paer Lagerkvist kūryboje. 1932 m. pasirodęs eilėraščių rinkinys "Prie laužo" yra apsiniaukus ir be jokių iliuzijų knyga, bet joje alsuoja ir didvyriškumo jausmas žmoguje, didvyriškumo, kuris žmoguje galingas ir pačioje suirutėje bei mizerijoje. 1933 m. sostan atsisėda Hitleris. Paer Lagerkvist nė kiek neabejodamas nusistato kovos atžvilgiu ir tvirtai apsisprendęs išeina arenon kaip laiko dainius. Jis tuoj pat smogia nacizmui: smurto garbinimui, įsitikinimų priespaudai, rasiniam persekiojimui, smogia visam sąjūdžio gyvenimo ir dvasios priešininkiškumui. Šį smūgį Lagerkvistas smogė savo novele "Budelis" (1933), kuri tuoj buvo perdirbta į dramą ir pirmą kartą entuziastiškai suvaidinta 1934 m. Bergeno teatre Norvegijoje, tais pačiais metais paskui ir Stockholme. Toji pati kova prieš smurto mokslą tęsiama ir dramose "Žmogus be sielos" (1936) ir "Laimėjimas tamsybėse" (1939) bei novelių rinkinyje "Anuo metu" (1935).

Paer Lagerkvist nepasitenkina vien tik pulti, jis rodo ir pozityvų tikėjimą žmogumi bei kultūra. Aiškiausiai tatai atsispindi "Sugniaužtame kumštyje" (1934) — tai rezultatas jo kelionių po Graikiją ir Palestiną, vakarų kultūros šventuosius kraštus. Čia jis praplečia "Nugalėtojo gyvenimo" temą: "Aš tikiu žmogumi, tomis pergalinčiomis ir išlaisvinančiomis jėgomis tame didžiuliame nustebime, ką mes kultūra vadiname". Akropolis jam yra šviesos, laisvės bei žmogaus vertės simbolis. Knyga nuo pradžios ligi galo yra savotiškas elenistinės - krikščioniškos kultūros palikimo himnas.

Tačiau Lagerkvist nenusigręžia nuo blogio egzistencijos. Ją jis išliejo "Budelyje", toks yra ir jo romanas "Neužauga" (1945). Tos dvi knygos dar kartą aiškiai pailiustruoja švedų dainiaus Tegnerio žodžius: "Blogis yra taip pat nemirtingas, kaip ir gėris". Tačiau Lagerkvist tvirtai laikosi savo tikėjimo gėrio galingumu ir blogio silpnumu. Savo iškilmingoje kalboje Švedų Akademijoje 1946 m. švenčiant Tegnerio jubiliejų, Lagerkvist tarp kitko pasakė: "Ir mūsų laikais blogis visokeriopais būdais pasireiškia. Jis nėra dingęs mūsų pasaulyje, jis niekada nebuvo pradingęs. Jeigu mes buvome neišpasakytos blogio galybės išsivystymo liudininkais, mes matėme, koks kiauras yra jo paties išsilaikymas, koks jis viduje silpnas, kaip groteskiškai jis sudarkytas, koks jis bergždžias. Ne jo šarvuota sauja sėjama gyvenimo sėkla". Ir lyrikoje jis vysto tas pačias mintis.

Paer Lagerkvisto klasinis apsišarvavimas dar labiau paryškėjo jo romane "Barabas", kuris pribaigė jam ir 1951 m. Nobelio premiją pritraukti. Daug susidomėjimo sukėlė šis romanas tiek svetur, tiek pačioje Švedijoje. Švedų spauda negailėjo jam rožių, bet nepašykštėjo ir rykščių. Romanas sukėlė spaudoje ištisas diskusijas, kur buvo paliestos tiek krikščionybės, tiek blogio problemos, nes vieni laikė Barabą krikščionimi, kiti gi būdingu bedieviu.

Kodėl pasaulis taip susižavėjo ir taip entuziastiškai sutiko "Barabą"? Nejaugi iš tikrųjų didieji krikščioniškieji motyvai pasidarė tokie aktualūs ir plačiajai masei? O gal kas nauja iškyla, tvirtam rašytojui tą temą bevystant? Taip, poetas pateikia naują aspektą. Golgotos tragedija čia perteikiama ne Marijos, o Barabo požvilgiu. Ir tatai autoriui puikiausiai pasiseka. O kodėl gi Barabo atžvilgiu taip pavyko? Todėl, kad šių dienų žmogus gali geriau žvelgti Barabo, o ne tikinčiųjų akimis. Gal dar daugiau dėl to, kad Barabas mato stebuklą, bet nenori jo pripažinti. Jis labai norėtų tikėti, bet negali. Ir Barabas, kaip šių dienų laicistinis žmogus, jaučia, kad jis skolingas Kristui, bet kaip atsilyginti, kai esi be tikėjimo, be Dievo? O toks yra Barabas. Optiškuosius elementus jis laiko iliuzijomis, į stebuklų pasaulį jis žiūri pro XIX a. pabaigos akinius. Jis nori būti "sau žmogus". Net ir paskutinę gyvenimo valandą, tardamas paskutiniuosius žodžius, nors formaliai jis yra prie krikščoinių ir prisidėjęs, jis atsiduoda ne Kristui, tai šviesai ir gėriui, o tamsybėms bei nežiniai. Dėl tų paskutiniųjų Barabo žodžių spaudoje buvo daug ginčytasi. Žodžiu, Barabas yra ateistinio, egocentriškai riboto, intelektualiai smalsaus, dvasiškai visai nepaliesto (jis niekur neparodo nė mažiausio gailesčio už savo niekšybes) ir neišsivysčiusio žmogaus tipas — tikras šių dienų "modernus" žmogus. Tačiau, atmetus tą grynai tikinčio krikščionies požvilgį, "Barabas" yra puikus augštos literatūrinės vertės kūrinys. Savo simbolių pasauliu romanas yra suprantamas tiek katalikui, tiek kultūriniam radikalui.

Ir savo 1953 m. pasirodžiusiame eilėraščių rinkinyje "Vakaro kraštas" Lagerkvistas pasilieka toji švytuoklė tarp šviesos ir tamsos.

Gailestis ir nustebimas, atsidūrus prieš tą didelę tuštumą, atsivėrusią nurašius bet kokią metafizinę viltį, sutinkamas, nors gal kiek labiau nutildytoje formoje, ir Paer Lagerkvisto amžininkų kūryboje. Nuolat gyvas nerimas sunkiasi ir **Gunnar Mascoll Silfverstolpe** (1893-1942, Švedų Akademijos narys) lyrikoje, bet jis nekišamas į priekį, o laikomas kiek atokiau. Savo esmėje Silfverstolpe yra eleginis stoikas. Daugiau retorikos išlieja **Karl Apslund** (1890-) ir **Sten Selander** (1891-, Švedų Akademijos narys), kurie savo gyvenimo nuotaika yra Silfverstolpe labai artimi. Selander yra ir lyrikas ir prozaikas, ypač puikus jis yra gamtos vaizduotojas (autorius, tarp kita ko, yra ir botanikos daktaras). Visu savo svoriu į retoriką palinkęs yra **Frans G. Bengsson** (1894-), kurs po poros lyrinių epizodėlių susidaro savo tikrąją formą — laisvą essayistiką ("Literatūrininkai ir kariai", "Draugystė atsiskyrėliui"). Savo jausmą jis slepia už demonstratyviai ir vyriškai pavaizduotos istorijos bei pačių žiauriausių karo epizodų. Jo stilistinė bravūra savo viršūnę pasiekia, aprašant švedų karaliaus Karolio XII gyvenimą.

Dar klaikesnė tyrlaukių giesmė aidi **Bertil Malmberg** (1898-) lyrikoje, kurį, neilgai pasidžiaugusį vokiškuoju idealizmu Šilerio dvasioje, ištiko didžiulė pasaulėžiūros krizė. Jis savo monumentaliai politiniais kreipimaisis skelbė vakarietiškos kultūros pražūtį ("Eilėraščiai pasienyje"). Paskui, kada Malmberg Oxfordo religiniame sąjūdyje išpažino savo melancholinį gyvenimo pajautimą, jo lyrika pasikeitė į lengvo svorio strofas ("Tuštumų fleitos"). Kaip prozos rašytojas, savo "Ake ir jo pasaulis" jis užima vieną iš pirmųjų vietų, vaizduojant vaikus.

Kosmines perspektyvas sutinkame ir Sigfrid Lindstroem (1892-) savo forma beveik tobulose prozos miniatūrose ("Balionėliai").

Prie jaunesnės "dešimtininkų" grupės reikia priskaityti ir **Harriet Loewenhjelm** (1887-1918) bei **Karin Ek** (1885-1926). Jos abi turi daug bendrų bruožų. Nepagydomas sielos suskilimas atsispindi **Agnes von Krusentjerna** (1894-1940) nepaprastai lakiame ir turtingame pasakojimo mene (romanų serija "Panelės von Pahlen", "Šlėktos" ir trilogija "Tony"). Meistriškai nutapyti yra jos bajoriškos bei augštesnės miesčioniškos aplinkos jaunų mergaičių portretai, bet jos registras vaizduojant moteris yra daug didesnis. Įsimylėjimą, erotines svajones ji perduoda jaut-

riu, tačiau nesentimentaliu pergyvenimu, tokiu pat būdu ji švaistosi ir po seksualinius laukus. Von Krusentjerna yra didelė realistė, bet ji yra ir utopizmo reiškėja. Motinystės meilė yra jos evangelija.

Beveik vienišas švedų literatūroje yra **Birger Sjoeberg** (1885-1929), kurs jau šio šimtmečio pradžioje pasireiškė savo asmeninės klaviatūros lyrika. Debiutavo jisai "Fridos knyga", kuri yra originalus, poetiškai gana augštos vertęs dainų rinkinys. Joms melodijas taip pat autorius sukomponavo. Švelniai ironišką mažo miestelio aprašymą, kuriam siužetas imtas iš vaikystės prisiminimų, Sjoberg pateikia romane "Išsprogdintas kvartetas". Romano forma kiek aštresnė, bet ir čia netrūksta lengvos, žaismingos satyros. Ir tik eilėraščių rinkinyje "Krizės ir vainikai" surinko Sjoeberg visus savo išteklius ir sukūrė tokį lyrinį stilių, kurs savo drąsiomis metaforomis ir giliu muzikalumu davė jam galimumų išreikšti jo sujaudintą, moderniškai gana komplikuotą gyvenimo vaizdą. "Krizės ir vainikai" gana ryškiai atsimuša į trečiojo dešimtmečio stilių ir sudaro patį ryškiausią savitą išeities tašką, ateinančių dešimtmečių radikaliai formą eksprerimentuojančioms srovėms.

Erik Blomberg (1894-) reikėtų laikyti pereinamąja figūra, jungiamąja grandimi tarp "dvidešimtininkų" ir sekančios didžios kartos — darbo dainių. Jo jaunystės lyrika, kaip ir kitų jo bendralaikių, išreiškia pasaulio tuštumą ir žmogaus vienatvės pergyvenimus. Bet jis kapstėsi ir dasikapstė ligi to, ką jis gyvenimo pajutimu pavadino: mėginti konsekventiškai žemiškoje perspektyvoje atkovoti tas vertybes, kurios dingo, krikščionybei bei metafizikai sukiužus, anot jo. Naujuoju jo pamatu yra kolektyvinė darbo bendruomenė, savitarpis žmonių solidarumas, o tai tegalima įvykdyti tik darbo sąjūdžio politiniu įnašu marksinėje dvasioje. Tokio nusistatymo jau anksčiau buvo kritikas, poetas ir Upsalos universiteto šiaurės kalbų docentas Nils Svanberg (1902-1939) ir visas vadinamosios komunistinės Clarté falangas — Stellan Arvidesson (1902-), Ebbe Linde (1897-), Arnold Ljungdal (1901-) ir gal pats gabiausias tos grupės talentas, tragiškai žuvusi Karin Boye (1900-1941).

Visi šie akademiniai, iš solidnios miesčionijos kilę revolucionieriai, buvo pirmosios kregždės tos literatūrinės kartos apie 1930 m., kada jau tikrai proletarinės kilmės grupė rašytojų užsikapstė į švedų literatūros parnaso pačią viršūnę. Prozaikai Eyvind Johnson, Rudolf Vaernland ir Ivar Lo-Johansson buvo patys ankstyvieji. Po jų sekė Vilhelm Moberg ir grupė "penkių jaunųjų" su Arthur Lundquist ir Harry Martinsson priešaky, juos paskui papildė dar Jan Fridegard ir Moa Martinson. Didžiausias tos kartos įnašas buvo prozos mene.

Eyvind Johnson (1900-) jau nuo pat savo debiuto daug konsekventiškiau, negu kuris nors kitas švedų rašytojas, buvo pasinešęs savo kūryboje pavaizduoti visa, kas esmingiausia aprašomajame laikotarpy. Be to, jis yra tas jojo kartos rašytojas, kurs sąmoningiausiai pasinaudojo naujosios technikos priemonėmis, kurių kontūrus lipdė Joyce ir Gide savo eksperimentiniuose romanuose. Nepamiršo Johnson, žinoma, ir psichoanalizės "laimėjimų". Jo pirmose knygose sutinkame gana pesimistinį pagrindinį toną, gerai susiderinantį su Europos pokarinėmis iliuzijomis. Kiek daugiau šviesos prasimuša jo novelių rinkiny "Dar kartą, kapitone". Politinė laiko polemika sudaro stuomenį jo gana masyviniame romane apie Kriloną, kuriuo jis nori pretenduoti į antrojo pasaulinio karo kraujo ir pasipriešinimo kroniką. Žmogiškojo idealo tonas prasikala jo romane apie Odisėją — "Krantai ištvinsta".

Jeigu Eyvind Johnsonui įtakos yra padaręs Hedevind-Eriksson, tai kitas darbo dainių pionierius — Martin Koch — gana gerokai į savo pusę yra patraukęs **Rudolfą Vaernlund** (1900-1945), kuris savo kūryboje vaizduoja, kaip nusikaltimai vilioja desorientuotą didmiesčio jaunąjį proletariatą ("Pagonys, kurie neturi įstatymų"). Jo drama "Šventoji šeima", kurios motyvu yra darbo konfliktas, yra pats pagrindiniausias veikalas taip liesoje švedų socialinėje dramaturgijoje.

Ivar Lo-Johansson (1901-) eilėje romanų bei novelių gana kruopščia dokumentacija pavaizdavo kumečių gyvenimą. "Labanakt, žeme" — tai vaikystės ir jaunystės dienų fotografija. Šis romanas buvo akstinas visai eilei proletarų rašytojų jų autobiografiniams romanams. Gana stambus romanas "Karaliaus gatvė" ("Kungsgatan", gatvė Stockholme) vaizduoja, kaip sunkiai prisitaiko proletarinis kaimo jaunimas didmiestyje. "Traktorius" — tai perėjimas nuo kumečių prie pastovios, grynais pinigais apmokamos laukų darbininkų sistemos. Savo gana gausiose novelėse ("Novelės apie kumečius") Lo-Johannsson sugavo tai aplinkai gana būdingus epizodus ir situacijas. Kaip natūralistinio gyvenimo pavaizdavimas, ši novelių apie kumečius vilkstinė neranda sau lygios švedų literatūroje. 1953 m. pasirodęs jo romanas "Kromelninkas" yra tikras deimantas darbo literatūroje. Šalia Maksim Gorkio, Lo-Johanssoną reikia priskirti prie vieno iš ryškiausių darbininkų buities vaizduotoją.

Apie kumečius rašo ir Moa Martinson bei Jan Fridegard. **Moa Martinson** (1890-), švedų raudonojo falango ištikima atrama, savo konkrečia ir gana vešlia fantazija pateikia proletarinę aplinką tiek mieste, tiek provincijoje. Beveik visur dominuoja kokia nors didvyrė, drąsiai kovojanti ir geron pusėn pakreipianti net ir beviltišką situaciją ir laiminti smagumą net ir kažkaip prislėgtose bei supainiotose aplinkybėse ("Moterys ir obelis", "Motina išteka"). Kiti jos romanai neišeina iš liaudies vaizdavimo rėmų ("Rugių sargas", "Kelias po žvaigždėmis").

Puikiu preciziškumu pasižymi **Jan Fridegard** (1897-) proza, kuriai netrūksta ir lyrinių priemaišų. Socialiai jis pats aršiausias iš visų darbo dainių, bet tasai jo kartelis yra sukoncentruotas į įvairiausių personažų reagavimo būdą. Pagrindiniausias jo veikalas yra keturių tomų autobiografinis romanas "Lars Hard" — tai pasakojimas apie kumetį berniuką, kurs dėl savo neturto įtraukiamas į įvairių nusikaltimų mašineriją. Bet Fridegard turi ir religinę gyslelę (tarp kita ko, jis yra spiritistas): labai nemaloniose situacijose jis leidžia Lars Hard patirti ir jėgų pasisemti iš mistikos laisvinančio džiaugsmo. Reikšmingas yra ir jo istorinis romanas "Medinių dievų kraštas", kur senovės vergų ir laisvųjų kontraste jis įžiūri paralelizmą šių dienų socialinėms nesantaikoms.

J. Lingis

(Bus daugiau)

ATITAISYMAS

Straipsnyje "Bendruomenės drumzlės", **Aidai**, 1954 m., 7 nr., įsibrovė šios atitaisytinos klaidos: 1. Vietoj "...ar tik nebus "Eglutė", "Margutis" ir "Ateitis" daug daugiau nusipelnę" turi būti "...ar tik nebus "Eglutė", "Tėviškėlė" ir "Ateitis" daug daugiau nusipelnę". 2. Vietoj "...skaitytųsi su daugumos ir vyresniųjų "savęs išlaikymo" ir konstruktyvaus prisitaikymo gairėmis" turi būti "...skaitytųsi su daugumos ir vyresniųjų "savęs išlaikymo" ir konservatyvaus prisitaikymo gairėms".



KNYGOS ir ŽURNALAI

APIE LAIKĄ IR ŽMONES

Jonas Aistis: APIE LAIKĄ IR ŽMONES. Išleido Terra. Chicago. 249 p.

Mums trūksta literatūrinių atsiminimų ir medžiagos apie kūrybinį mūsų rašytojo procesą. Pastaruoju atveju vokiečiai turi susikrovę visą mokslą apie tai, kaip poetas, dramaturgas ar beletristas išsiugdo temas, kaip jis kuria personažus, kokią evoliuciją padaro knygos sąranga ir stilius, ligi pasiekia galutiną formą. Tokiems ir panašiems klausimams vokiečiai yra meistrai. Jiems yra ir iš ko rinktis — iš rašytojų juodraščių, užrašų, atsiminimų, autobiografijų ir dar kitokių šaltinių.

Lietuviui literatūros istorikui arba kritikui į tą rašytojo vidaus katilą sunkiau įžvelgti, nes stokojam medžiagos, išskyrus pačią jų kūrybą. Užtai kai kurie mūsų poetai ar dramaturgai iš istorijos lapų mus pasiekia lyg kokie atvaizdai, atmušti ant medalio: oficialūs, šalti, giliau neatsiskleidžią. Tokiais medaliais pavirto Kudirka, Basanavičius ir dar kiti. Beveik nepatogu juos vaizduotis kitaip, negu oficialioje pozoje. Vis dėlto jie patys nebuvo tokie oficialūs. Antai Basanavičius savo atsiminimuose visai atvirai praskleidžia savo praeities epizodus.

Negalima pasakyti, kad būtų visai nebuvę nuotrupų ir apie kitus rašytojus. Apie Donelaitį šį tą pasako jo pastabos parapijos knygose. J. Tumas yra pažėręs visą eilę gyvų paveikslų apie smulkesnes ar stambesnes kultūrinio mūsų gyvenimo figūras. Kai kurie jo šios rūšies vaizdai toki spalvingi, kad jau virsta ištisu grožiniu kūrinėliu. Apie save nemažai žinių davė Žemaitė. Gražios autobiografinės medžiagos paliko Vydūnas (žr. "Kalėjimas"...) Valančių mums gali dar labiau pagyvinti kai kurios smulkmenos iš jo pastabų. Tokių pabirų būtų galima prirankioti ir apie kitus, ypač jei dar būtų galima pasiekti laiškus, nors jais mūsų vyresnieji nebuvo perdaug gausūs. Paskutiniu metu itin vertingų atsiminimų davė M. Vaitkus.

Jono Aisčio "Apie laiką ir žmones" bene pirmoji mūsų knyga su aiškia paskirtimi: duoti medžiagos apie kitus rašytojus ir apie save. Todėl šis veikalas pasiliks literatūriniu šaltiniu, kurį atskleis istorikas, papildydamas žinias apie Kazį Binkį, Antaną Miškinį, Tumą, Jurgį Savickį, Liudą Girą ir dar kitus.

Savo naujos knygos pobūdį, gal net ir metodą, nusako pats Jonas Aistis šiais žodžiais:

"Taigi, kai prisimenu laiką, noriu visus tuos šaunius ir mielus žmones šaukti vardu, pavarde ir laipsniu.

"Jie šiandien jau stovi debesyse. Stovi šalmuoti, žvilgančiais nertiniais šarvais, auksu adytomis kapomis ir olimpiškai giedriomis šypsenomis. Juos prisimenu kitokius: paprastus, graudžius, nerimtai linksmus, išdidžius, smarkius ir nusilenkusius ligi žemės" (8 p.).

Iš jų visų pilniausias ir artimiausias prieš mus atsistoja Antanas Miškinis. Jis iš knygos lapų išlipa gyvas — su savo išvaizda, posakiais, silpnybėmis, kūrybiniu procesu ir kasdieninėmis detalėmis.

Kazys Binkis statytinas antroj vietoj. Jis piešiamas olimpiško orumo, šiokiadienio šaunumo ir kažkaip giedriai graudžios kasdienybė rėmuose. Kiek liečia jo visuotinesnį įrėminimą, galima ir nesutikti. Pavyzdžiui: "Ne Kirša, ne Sruoga, bet jis (Binkis) buvo ateinančių poetų stabas" (20 p.). Jis gal buvo toks anam ratui, kuris buvo artimesnis J. Aisčiui. Jeigu ieškoti, kas iš tos kartos labiausiai atrodė naujų poetų stabas, tektų sustoti ties Putino vardu. Tiesa, jis nebuvo naujovininkas, bet čia jau kita šneka.

Tumas pavaizduotas panašia meile kaip ir Binkis.

Liudo Giros plačiau paliestas tik vienas šonas — anekdotinis. Graži šio skyriaus pradžia: "Yra žmonių, kurių vieno pilnas miestas ir pilna šalis. Toks buvo Liudas Gira. Jo netekdavo ilgai ieškoti. Pakakdavo pastovėti betkuriame gatvių susikryžiavime, ir, žiūrėk — išlenda jis iš už kampo, kaip ožys, kratydamas savo retų gyvaplaukių rusvą barzdą" (155 p.). Didelė dalis skyriaus apie Liudą Girą atitenka vienai ekskursijai Nemunu, ir šis intarpas išsimuša iš vagos. Tačiau šį epizodą galima laikyti apskritai atsiminimų gabalu, turinčiu ir gražių gamtos momentų. Bet tokis nuklystantis metodas kaip tik yra būdingas Jono Aisčio prozai.

Skyrius "Adonis" — apie Petrą Juodelį — turi daugiau asmeninės draugystės prasmės. Mat, nors ir gabus būdamas, gal net gabesnis kritikoj už tokį Korsaką, jis taip ir liko neišnaudojęs šios savo dovanos.

Keletą įdomių bruožų randame ir apie Jurgį Savickį. Gal įdomiausiai čia išryškintas jo prieraišumas prie savo žemės ir jos atminimo, — šių savybių nenudildo nė anas kosmopolitinis lukštas, kurį pagal profesiją buvome linkę uždėti ant Jurgio Savickio. Iš knygos "Apie laiką ir žmones" jis mums kartais pasivaidena lyg koks berželis nuo Dubysos krantų. Šiame skyriuje būtų tekę pakeisti vieną kitą veiksmažodžio laiką, kuris dabar daro įspūdį, lyg dar būtų kalbama apie gyvą asmenį.

Tuo ir baigiame apie kitus rašytojus, pereidami prie paties Jono Aisčio. Tai du skyriai: "Poesis et veritas" ir "Knygos — mielosios draugės".

Savo turinio tirštumu, medžiagos įvairumu šios dvi dalys prilygsta skyriui apie A. Miškinį ir kai kur jį pralenkia. Šiaip ar taip, tai pirmų rankų medžiaga, iš kurios galima semtis keleriopą lobį: apie poeto — Jono Aisčio — gyvenimą ir aplinką, apie jo kūrybinį brendimą ir darbą, apie jo lyrikos versmes ir paskirus vaizdus, ir dar apie daug ką. Tokia medžiaga mūsų raštuose yra naujiena.

Paimkime vieną klausimą: Kas išugdė tą ilgesingą, kažkaip melsvai romantišką toną Jono Aisčio lyrikoje? Čia gali būti ir daugiau veiksnių, bet pirmykštė jų versmė štai kur:

"Kitame trobos gale, kur aš mokiausi gana nuobodaus skaitymo meno, pro langą buvo matyti šilas. Jis buvo mano burtų šventykla . . . Kiekviename medyje mačiau gyvą žmogų, tai visas šilas atrodė, kaip žmonių būrys. Kiekvieną rytą eidavau prie lango ir skaitydavau artimesnes pušis, ar visos jos dar vietoje, ar kuri nors neišėjo . . . Tasai šilas buvo mano poezijos mokykla . . . Paskui mes persikėlėm gyventi kitapus miestelio, ant kalno, kur vienos lygumos. Nesimatė jau Nemuno, bet matėsi, kaip gulbė šilų vandenyse, baltas Pažaislis ir prieš saulėtaką, kiek augščiau akiračio, numėlę Vilniaus augštumos. Ten buvo ilgu ir nyku. Matėsi ir tasai mano šilelis, bet jau kaip mėlynas žaltys, kalnais ir kloniais išsirangęs, galvą nuleidęs slėnin.

"Mane poetu tasai gamtovaizdis ir padarė. Visa buvo gražu, nuostabu ir prasminga. Ten įgudau ieškoti ryšio ir prasmės. Net kuolelis pievoje prasmingas" (215-16 p.).

Tai čia ir turime tas šaknis, kurios vėliau pažadino tokius savus Jonui Aisčiui posmus kaip šisai ir daugelis kitų, davė jiems pamatinę spalvą:

O jūs, melsvi šilai, o nykios platumos!
Aš jūsų sielvarto, jūs sopulio dalis...

Tiesa, šio šaltinio išryškinimas lyg ir susikerta su ankstesniu pasisakymu, būtent: "Mano poezijos vienintelis akstinas ir vienintelis šaltinis buvo gyvi žmonės: Juodelis, broliai Miškiniai, Binkis ir dar vienas kitas" (80 p.). Gal bus teisingiau pirminiu šaltiniu laikant aną tėviškės šilą, gimtąjį gamtovaizdį, o žmonės buvo skatinanti aplinka ir akstinai. Kalbant apie žmones, galėtume kukliai pastebėti, kad didelis "Eilėraščių" pluoštas sukasi apie neminimą laurą ar beatričę. Apie jas apskritai tepasakoma: "Jos visai buvo paprastos, pilkos, bet visos buvo nuostabios, tos mano kadaise sutiktos mergaitės: švelnios, kaip lapeliai, gražios, kaip Dovydo psalmės. Mane jos ir išmokė mėgti ir branginti grožį: gal būt, pilką ir nežymų, kaip jos, bet, kaip jos, nuostabų ir mielą" (186 p.).

Knygoje yra ir epizodų, kurie stovi ant savo kojų, kaip atbaigti grožinės literatūros vienetai. Iš jų galima priminti K. Binkio pasakojimą apie savo seserį Leosėlę, apie elnius ant Nemuno ir dar kitus. Vienas iš geliančiai graudžių savo paprastame grožyje vaizdų, tai kai motina jam, dvejų metų vaikui, parodė Nemuną, saulėje varantį ledus (213-214 p.).

"Apie laiką ir žmones" knygoje būtų tekę išlyginti kai kuriuos teigimus. Skyriuje apie Miškinį sakoma: "Mūsų gyvenimas tolydžio grindėsi maurų pluta ir paliestas dvokė" (73 p.). Kitur beveik apie tuos pačius laikus parašyta: "Jie (Maironis, Jakštas, Tumas) mirė pačiame nepriklausomybės žydėjime, kai mes kilome ir medžiagiškai, ir dvasiškai" (126 p.). Skyriuje "Poesis et veritas" perdaug pabrėžiamas apkartimas kritikais, kurie poeto nesuprato ir skaitytoją suklaidino. Gaunamas įspūdis, kad suprato tik profesorius prancūzas, išklausęs tik dviejų jo posmų. Kaip jis iš vertimo galėjo spręsti kalbines ir melodines šios lyrikos savybes? Galop man pačiam teko recenzuoti glėbį knygų — ir autoriai sakydavo, kad juos supratęs . . .

Teks patikslinti ir kai kurias smulkmenas, pvz., Herbačiauskas tegalėjo būti kapsas, ne zanavykas, jeigu iš viso su juo derinasi kokia regioninė etiketė. Knygos "Laisvės metu" autorius buvo ne Dėdė Antanasas. Prie tokių smulkmenų prisegtina ir aplanko pastaba, kad "Dievai ir smūtkeliai' pasirodė "prieš devynerius metus".

Draugėn suėmus belieka tarti štai kas: "Apie laiką ir žmones" parašyta šiltai, artimai ir nuoširdžiai. Knygos tonas įvairus — čia lyriškai gailus, čia ilgesingas, čia anekdotiškas ir sąmojingas. Visur jauti, kad čia į tave kalba gyvas širdies balsas.

Aug. Raginis.

GIEDRA VISAD GRĮŽTA

Tuo vardu pereitų metų pabaigoj "Tremties" leidykla Vokietijoj išleido K. Barėno novelių rinkinį. Jį sudaro 8 novelės ar novelei artimi kūrinėliai. Su šia knyga autorius, ligšiol žinomas kaip aplamai spaudos bei pusblicistikos darbininkas, pasirodo ir kaip beletristikos kūrėjas.

Moderuotas rytiečio augštaičio būdas bei temperamentas persidavė ir į šias noveles, kurių turinį sudaro kaimo gyvenimas, išskyrus stovyklinio gyvenimo dalykėlį "Veidai už lango". Tačiau autorius kaimą čia vaizduoja ne žemaitine prasme, atskleisdamas jo realistinę buitį, bet jam pirmiausia rūpi pats to kaimo žmogus. Čia artėjama į krėvinį nuosaikųjį realizmą.

Šių novelių pavadinimas nėra atsitiktinis, bet veikiau nusakantis patį knygos pobūdį. Gyvenime yra, kaip ir gamtoj, daugiau ar mažiau debesų, bet jie nuslenka, ir vėl grįžta giedra. Ją skelbia ir humoras kaip optimizmo laidas. To optimizmo, giedros grįžimo randi "Pusbernyje ir pusmergėj", nors čia humoro pagrindą sudaro keistumas, ir "Balandžiuose", kur net atstatytas seniūnas nori porą balandžių padovanoti pravažiuojančiam prezidentui, ir "Medyje", ir net "Mano dėdėje Vaitiekuje", kur šiurkštus charakteris blykteli šviesos liepsnele. Tik kaikur, kaip "Keliuke", randi lyg neužbaigto veiksmo, kai jam trukdo aiškiau pasireikšti nenustatyta riba tarp dviejų žmogaus linkimų — geresniojo ir blogesniojo, šiuo atveju tarp įžūlumo ir bailumo.

Dvi šios knygos noveles tektų išskirti kaip bandančias giliau atskleisti veikėjo sielą, jo charakterį. Tai "Veidai už lango", kur parodyta dukters meilė motinai, ir "Teta Karolina", kur rodoma vaiko sielos evoliucija, besivystanti tarp realizmo ir lyrizmo. Čia ir gamta prabyla nuoširdžiu pergyvenimu: "O rugiuose kai sumėlynuoja rugiagėlės visais dangaus lazurkais pro pabalusį žalsvų rugelių retumą, kai iškart visos aguonėlės prasiveria liepsnoti gyvu liepsnojimu, ir gelsvam drugiui šitoje liepsnojimo grožybėje apsąla širdis — tik jis pakelia sparnus, tik pakelia, lengvus sparnus sunkiai, kaip akmenis, pakelia ir užmiršta judinti: toks nuostabiai gražus tas retų rugelių pablyškęs žalumas, tas rugiagėlių mėlynas lazurkas, kaip ten viršuj dangaus". (p. 162).

Kaikur rašytojas nepašykštėjo tamsesnio vaizdo dar apkrauti tamsinančiais šešėliais, bet jis nėra visuotinai šališkas, kaip nevienas mūsų šių dienų beletristas. Jis ir ne pesimistas, o nuo pesimizmo šešėlio veik gelbstisi šviesesniu linkimu į humorą, komizmą.

Išviršinės formos atžvilgiu čia stengiamasi sakinio neperkrauti barokiniu balastu, ieškoma jo paprasto, natūralaus. Lengvas ir dialogas. Visa tai, žinoma, arčiau širdies, negu perkrautas arba, priešingai vėl, sulaužytas sakinys, nenatūralus ir nepritaikytas dialogas. K. Barėnas čia bus gerai nusiklausęs, kaip jo sieloj tebeskamba natūrali rytiečio augštaičio šneka. Tuo keliu jis turėtų eiti ir toliau, kad galėtų mums duoti ir daugiau tokios beletristikos, kuriai jau štai pradžioj rodomas visai geras laidas.

A. T.

Į LAISVĘ

Į LAISVĘ (politikos žurnalas). Leidžia **Lietuvių Fronto Bičiuliai.** Vyr. redaktorius **Juozas Brazaitis.**

Kai kurie partiečiai Lietuvių Frontą būtinai nori laikyti partija. Vis dėlto tai yra kitokia, negu įprastinės politinės partijos. Nuo politinės partijos LF skiriasi keliais atvejais. Pirmiausia, jis gimė be steigiamų susirinkimų ir be programų, o rezistencinės kovos lauke. Gimė kovai, kai partinių kovotojų neužteko.

Antra, kiek šių eilučių autoriui žinoma, ši "partija" nesiruošia, bent šiuo tarpu, stoti į rungtynes su politinėmis partijomis grynai politiniam darbe išlaisvintoj Lietuvoj. Pagaliau ši "partija" bodisi tokia veikla, kuri partijoms įprasta ir maloni.

Todėl sakyčiau, kad LF yra tik rezistencinės kovo draugų sambūris,

kurį vienija rezistencinės kovos dvasia, bendrų praeities kovų prisiminimai, o gal ir ateities uždaviniai (nebūtinai politiniai).

Ir jeigu būtina ieškoti panašumo į partiją, tai bene didžiausias bus tas, kad ir LF išleido žurnalą. Taip juk visos mūsų partijos daro. Tiesa, tai tęsinys Lietuvoje leisto pogrindinio to paties vardo leidinio, bet tarp šio ir ano meto leidinio yra nemaža skirtumo. "Į Laisvę", kaip rodo pirmieji trys numeriai, yra politikos žurnalas. Tačiau mūsų lietuviškos politikos sritis yra siaura, tad ir politikos žurnalą užpildyti aktualia dabarties politikos medžiaga neįmanoma. Tenka užgriebti praeitį ir ateitį ar su politika mažiau susijusias sritis.

Praeitį liečiančius straipsnius galima suminėti pvz. J. Brazaičio "Srovė ir uola" (Nr. 1), A. Damušio "Pasiruošta ir įvykdyta" (Nr. 3), "Dokumentų šviesoje" (Vliko ir Lozoraičio santykių istorija) ir kt.

Turint galvoj ateities Lietuvą, išspausdinti du straipsniai bendru pavadinimu "Į pilnutinę demokratiją", ("Valstybė ir kultūra", nr. 2, ir "Žmogus ir ūkis", nr. 3). Tai kaip tik ir davė progos kai kam "nudžiugti", kad frontininkai tapo partija, nes jau ruošia programą. Tačiau vargu tai galima vadinti programa. Šių straipsnių autorius ar autoriai (visuomeninių studijų biuras) vadina juos "svarstymais" apie ateities demokratinę Lietuvos santvarką. Panašius klausimus svarstė ir miškuose pasislėpę Lietuvos partizanai, kaip matyti iš J. Daumanto knygos "Partizanai už geležinės uždangos". Redakcija kviečia tais klausimais skaitytojus pasisakyti, juos pasvarstyti.

Ir iš tikrųjų bent kai kurios jų vietos yra dar gerokai svarstytinos. Nieko negalima prikišti straipsniui apie valstybės ir kultūros santykius, kiek tai liečia jo principinę dalį, tačiau kitaip atrodo jo praktiniai pasiūlymai, konkrečiai švietimo organizacija. Vienoje vietoje sakoma, kad valstybė "nekompetentinga spręsti mokyklos auklėjamąją kryptį ir **jos dvasią"**, tačiau už kelių eilučių teigiama, kad "kai kurie mokyklos turinio ir **jos dvasios** dalykai neginčijmai yra tiesioginis valstybės mokyklinis rūpestis" (Nr. 2, 29-30, p. m.). Čia autoriai užmiršta, kad **visi** "dvasios dalykai" yra pasaulėžiūriniai dalykai, ir jeigu valstybei nepripažįstama teisė tvarkyti pasaulėžiūros dalykus, tai išimčių čia būti negali. Autoriai valstybės priežiūrai atiduoda tautinį auklėjimą, užmiršdami, kad ir tautinis auklėjimas yra susijęs su pasaulėžiūra. Vienaip jį supranta krikščioniška valdžia, kitaip liberalinė ar socialistinė ir dar kitaip komunistinė. Šiaip ar taip, šioje vietoje nuoseklumo trūksta. Nėra vykęs ir pasiūlymas, kad valstybė periodiškai atsiklausinėtų tėvų, kokios mokyklos krypties jie norėtų. Nors teorijoj tai gal ir teisinga, tačiau praktiškai būtų sunkiai įgyvendinama, ir dėl to reikia ieškoti ir, atrodo, galima rasti geresnę išeitį.

Iš esmės nieko negalima prikišti ir straipsniui "Žmogus ir ūkis". Juo reikalaujama, kad demokratybės principas būtų gyvendinamas ir socialiniame bei ūkiniame gyvenime. Teisingai pabrėžiama, kad nuosavybės turi turėti visi, ir kad visi jos turėtų, ji turi būti normuojama. Tačiau keistoka, kad autoriai randa reikalo pabrėžti, jog "turi būti nustatyta žemės ūkio vienetui mažumo riba", bet neranda reikalo nė užsiminti apie didumo ribą, kuri yra dar svarbesnis dalykas. Didumo ribos klausimas buvo ne kartą svarstomas mūsų spaudoj, jis svarstomas įvairiuose pasaulio kraštuose, net Jungtinėse Tautose, taigi yra aktualus klausimas, bet straipsnio autoriams jis nerūpi. Naujausi žemės reformos projektai siūlo šeimos dydžio ūkius, t. y. tokius ūkius, kurį apdirbtų viena ūkio savininko šeima. Tuo būdu lengvai išsprendžiamas ir žemės ūkio darbininkų samdinių klausimas. Atrodo, lyg str. autoriai galvotų apie dvarų būtinumą, nes ne vienoj vietoj kalba apie žemės ūkio darbininkus, atseit kumečius ir bernus. Šio klausimo apėjimas nerodo autorių pažangumo.

Nemaža vietos žurnale skiriama ir dabarties aktualijoms. LF pripažįsta vienos augščiausios politinės institucijos būtinumą. Jis ir dabar remia Vliką, kur jis atrodo remtinas, pvz. jo pastangose Bonnoje. Bet suprantama, kad apskritai LF negali būti Vliku patenkintas taip, kaip patys Vliko žmonės yra savimi patenkinti.

Tai pagaliau ir suprantama prisiminus, kad LF vadai nėra iš profesijos ar prigimties politikai, bet kultūrininkai. Sunku įsivaizduoti kultūrininką, kuris turėtų "laiko" ir kantrybės per tiek metų ginčytis dėl Lozoraičio teisių ar dėl to, kiek kuris "blokas" Vlike turi turėti vietų. LF vadai savo "politikos" darbą pradėjo spaudoj, mirus "Rytui" ir gimus "XX amžiui". Natūralu, kad ir dabar jų rezistencinis veikimas daugiausia reiškiasi spaudoj ir apskritai kultūros darbe, kuris yra ir pačios lietuvybės išlaikymo pagrindas. Linkėtina todėl, kad ir "Į Laisvę" neliktų tik smulkių visokių veiksnių žygių registratorium, bet, kaip J. Grinius savo laiške redakcijai rašo, originalesniu, plačios srovės laikraščiu, "kuriame laisvai galėtų pasisakyti visi geros valios lietuviai".

Beje, dar viena pastabėlė. Ar tie, apie kuriuos čia kalbėta, žino savo organizacijos formalų vardą? Visuose numeriuose rašoma dvejopai: LF (Lietuvių Frontas) ir LFB (Lietuvių Fronto Bičiuliai). Tad kas jie iš tikrųjų yra — frontininkai ar tik bičiulininkai?

Ig. K.

* * *

• Gabijos leidžiamas, o J. Aisčio ir Stepo Zobarsko redaguojamas literatūros metraštis sklandžiai varomas pirmyn: Jau kaikurie spaudos rėmėjai jį užsiprenumeravo iš anksto, įmokėdami 5 dol. ir tuo paremdami leidėjo pastangas. Metraštis turės apie 500 pusl., bus įrištas ir kainuos 6 dol. Jis leidžiamas spaudos atgavimo 50 metų sukakčiai paminėti. Iš anksto užsiprenumeravusiems metraštis duodamas už 5 dol. Užsisakyti galima šiuo adresu: Gabija, 335 Union Ave., Brooklyn 11, N. Y. Prenumerata priimama iki spalio 15 d.

• Leonardas Andriekus parengė spaudai eilėraščių rinkinį "Atviros marios". Iliustracijas nupiešė T. Valius. Knyga pasirodys šiais metais.

ATSIŲSTA PAMINĖTI

Jonas Aistis: APIE LAIKĄ IR ŽMONES. Išleido Terra, Chicago. 249 p.

Jurgis Blekaitis: VARDAI VANDENIMS IR DIENOMS. Eilėraščiai. Išleido Terra. Chicago, 1954. 70 p.

Juozas Kralikauskas: URVINIAI ŽMONĖS. Išleido Lietuviškos Knygos Klubas. Chicago, 1954. 280 p. Kaina $2.75.

Karolė Pažėraitė: DIDVYRIŲ ŽEMĖ. Garnio leidykla. San Paulo, 1954. 133 p.

Anatolijus Kairys: AUKSO SĖJA. Eilėraščiai. Išleido "Nemunas", Chicago, 1954. 85 p. Kaina $2.00.

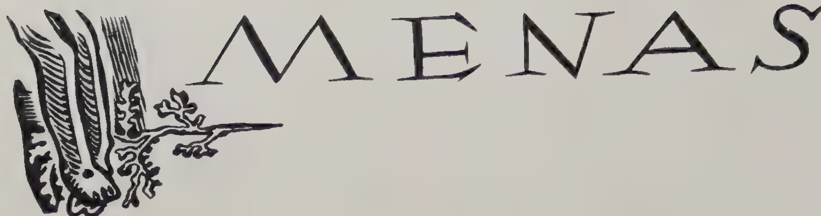
CROSSES by V. Ramonas. Tr. by Milton Stark. Lithuanian Days Publishers. Los Angeles, 1954. 329 p. $4.00.

Dr. A. Šešplaukis: PRATIMINĖ LIETUVIŲ KALBOS GRAMATIKA. Mokyklai ir namams. Išleido Bendrija, 1954. 97 p.

Vytautas Alantas: SVETIMOS PAGAIRĖS, Nidos Knygų Klubas Nr. 3, 255 p.

Vladas Andriukaitis: AUDRA ŽEMAIČIUOSE (Vytauto Didž. laikų apysaka, 218 p. Išleido Gabija, kaina $2.20.

Iš kur galėjo kilti vardas Lietuva (etimologinis tyrimas), 23 p. Išleido Sandara, 1954 m., kaina 25 centai.



DAIL. JONO MACKEVIČIAUS PALIKIMAS

Dail. Jonas Mackevičius kūrybai atidavė apie 50 metų, atžymėdamas juos retu darbštumu. Jo palikimas yra nemažas. Dalis jo kūrinių bekeliaujant (ypač Kaprio saloje) nuėjo į turistų rankas, ir juos vargiai kas besurinks. Patys geriausi paveikslai pasiliko Lietuvoje.

Dail. J. Mackevičius brendo kaip tik tuo metu, kai V. Europoje menininkai užsidegę jieškojo naujų pasisakymų būdų, kurdami naujas meno sroves ir naujas meno "gramatikas". Tie sąjūdžiai pasiekė ir lietuvius menininkus, ir jie daugiau ar mažiau modernėjo. Tačiau visa tai J. Mackevičiaus nepalietė. Išaugo jis iš rusiško realistinio akademizmo ir jam paliko ištikimas visą amžių. Gausioje jo kūryboje nerasime nei kokios evoliucijos nei kokių tarpsnių. Jis vientisas — saikingas realistas. Tiesa, kai kuriuose peisažuose pastebėsime nežymią impresijonistinę nuotaiką.

Jo kūrybinis pasaulis nekomplikuotas. Į žiūrovą jis kalba savo paprastumu, skaidrumu. Visur užakcentuojamas piešinys, tobula teptuko technika. Žiūrovui belieka tik stebėti ir gėrėtis natūralia vaizduote.

Kiek daugiau sudomina jo pasirinktas siužetas ir jo sutvarkymas. Mokėjo jis surasti įdomią gamtos iškarpą, ją iki smulkmenų suvesti piešinyje ir spalvoje. Spalva gi buvo surasta pačiame piešiamame daikte ir atsargiai pernešta į drobę. Gražiai jis pagavo Kaprio salos jūrą, architektūrą, skęstančią pilkai violetiniuose šešėliuose bei mėlyno dangaus fone, išsirpusias vynuoges, glicinijų žiedus. Ir lietuviškame gamtovaizdyje jis taip pat surado saulėtumą ir giedrumą.

Šalia itin gausių peisažų dail. J. Mackevičius buvo vienas iš pirmųjų mūsų istorinių paveikslų kūrėjų. O tų paveikslų taip reikėjo atsikūrusiai Lietuvai. Vytauto Didžiojo metai nuvedė jį iki jo asmens. Jam skyrė keletą drobių — Vytautas ties Juodosiom jūrom, Vytautas Naugarduko žemėje ir kit. (Originalai kabėjo V. D. Karo Muziejuje Kaune). Sustojo jis ir ties šv. Kazimieru, Panevėžio katedros kupule pavaizduodamas vieną jo stebuklą.

Istoriniai paveikslai kaip tik rodo glaudų ryšį su jo mokykla. Rusuose istorinė tapyba buvo stipri, ją puoselėjo didelis dailininkas Ilja Repinas, buvęs J. Mackevičiaus mokytojas. Jis perteikė ir patį istorijos pamėgimą ir priėjimą. Tad ir Mackevičiaus paveikslai nėra istorinio fakto iliustracijos, bet ištisos istorinės studijos. Čia iki detalės išstudijuotas ano meto kostiumas, ginklai ir gyvenimo papročiai. Istorinė tikrovė kai kur nustelbia meninę tikrovę.

Grįžti į praeitį galėjo paskatinti ir kitas faktas. Jo senelis buvo dailininkas Elviras Andriolli. (Tikra jo pavardė buvo Andrulis, gimęs 1836, miręs 1893 m.). Jo garsios Adomo Mickevičiaus veikalų iliustracijos su romantiška Lietuvos praeitimi turėjo ne tik skatinti į meną bręstantį dailininką, bet ir jo dėmesį sutelkti ties praeitimi.

Savo gyventu laiku Mackevičius priklauso modernizmo epochai, bet visa savo kūryba jis grįžta į 19 amžių, į tuos laikus, kai buvo madoje realistiniai peisažai, istorinė tapyba. Iš tų laikų mes savo istorijoje beveik nieko neturime. Į juos ir įsirikiuoja J. Mackevičiaus palikimas.

Svarbesnės dail. J. Mackevičiaus gyvenimo datos:

Gimė 1872 m. birželio 18 d. Ryguvoje. Studijavo Maskvoje ir baigė: 1894 m. — Dailei Skatinti Mokyklą, 1896 Kunigaikštytės Tenišievos Dailės Studiją ir 1901 m. — Imperatoriškąją Dailės Akademiją. 1907 m. dalyvavo pirmoje lietuvių dail. parodoje Vilniuje. Nuo 1914 m. iki 1929 m. gyveno Kaprio saloje. 1924-1926 m. jo kūrinių parodos buvo surengtos Kaune ir kituose miestuose. 1929 m. grįžo į Lietuvą ir buvo Kauno Meno Mokyklos mokytoju iki 1940 metų. 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos į vakarus, mirė 1954 m. liepos 25 d. Šveicarijoje, Roveredo kaime.

Paulius Jurkus

• Kanados lietuviai dailininkai rugsėjo 5 d. Lietuvių Namuose buvo surengę parodą, kuri tęsėsi tik 2 dienas, tačiau ją aplankyti turėjo progos labai daug žmonių, tuo laiku iš visos Kanados suvažiavusių į Lietuvių Dieną. Parodos rengimo ir darbų vertinimo komisijų pirmininku buvo Telesforas Valius. Parodoje dalyvavo šie dailininkai: J. Akstinas, J. Bakis, V. Bričkus, J. Dagys, E. Docienė-Šidlaitė, G. K. Račkus, A. Tamošaitienė, A. Tamošaitis ir T. Valius. Iš viso buvo išstatyta 41 darbas.

• Prof. Adomas Galdikas vasarą ir rudens sezoną praleido Maine valstybėje, Greene apylinkėje pas pranciškonus, studijuodamas šio krašto gamtą ir škicuodamas paveikslams. Ten jis nupiešė Tėv. Justino Vaškio portretą.

• P. Kiaulėno sveikata šią vasarą buvo pablogėjusi. Dabar dailininkas jaučiasi geriau ir nepraranda kūrybinės nuotaikos.

• Dail. Viktoro Vizgirdos darbais bus iliustruotas "Aidų" lapkričio mėn. numeris.

• A. Valeška baigė dekoruoti šv. Kryžiaus parapijos salę Čikagoje. Anksčiau jis išdekoravo lietuvių parapijos bažnyčią Waukegan, Ill.

• V. K. Jonyno 4 grafikos darbus įsigijo New Yorko miesto biblioteka, kuri turi didžiausią grafikos muziejų Amerikoje. Biblioteka nusipirko modernius tris medžio raižinius — šv. Antaną iš 1950 m., Kristaus užgimimas — 1949 m., Piemenėliai Kalėdų naktį — 1950. Be to, trispalvę litografiją Bacharach pilis prie Mainzo iš 1950 m. Visi paveikslai pasižymi paprastumu ir didele ekspresija.

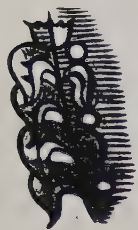
Lapkričio mėn. Maine valstybinis universitetas rengia Jonyno kūrinių parodą. Bus išstatyta apie 75 medžio raižiniai, litografija ir akvarėlė.

• Vitalis Dragunevičius, baigęs Freiburgo Institute skulptūrą, atsitarnavęs Amerikos kariuomenėje ir kaip veteranas gavęs stipendiją, ketverių metų studijoms išvyko į Paryžių.

• Romas Viesulas, iki šiol parodose dalyvavęs su savo grafikos kūriniais, dabar Matrix galerijos New Yorke surengtoje parodoje išstatė tapybos darbą. Dail. R. Viesulas rengiasi vienas pats suruošti savo kūrinių parodą.

• J. Rimša iš Peru valstybės grįžo į Argentiną. Jis yra numatęs savo kūrinių parodą suruošti Amerikoje ir Paryžiuje.

• Dail. V. Petravičiaus ir K. Žoromskio darbų šį rudenį bus Fr. Oehlschlagerio meno galerijoj jungtinėje dailininkų parodoje.



VISUOMENINIS GYVENIMAS

KULTŪROS IR POLITIKOS GRUMTYNĖS

Paskutiniu laiku iš visų pusių nusiskundžiama, kad mūsų visuomenėje mažėja dėmesys lietuviškai spaudai. Apie rašyto žodžio vargus jau ir visai atvirai nevengiama pakalbėti mūsų laikraščių puslapiuose.

Vienas tokių atviriausių šiuo reikalu pasisakymų be abejonės bus dr. Jono Balio straipsnis "Knygos ir kitais kultūriniais klausimais", išspausdintas birželio 5 d. "Draugo" kultūros priede, ir P. Stravinsko atsakymas antrašte "Apgailėtinas nesusipratimas", įdėtas to paties dienraščio liepos 1 d. numeryje. Dr. Jonas Balys išneša viešumon tikrai skaudų atsitikimą, būtent, kad už jo "Lietuvių tautosakos lobyno" III knygą teatsilygino tik 45%. Veikalas buvo išsiuntinėtas tiems, kurie jau prenumeravosi I ir II tomą. Šio trečiojo gi toks didelis nuošimtis žmonių neapmokėjo ir neatsiliepė. Autorius raminasi dėl to "neišeisiąs elgetauti", bet tame straipsnyje, kalbėdamas apie neseniai įsisteigusį pigių knygų leidėjų klubą "Nidą", prieina išvados, kad JAV, kur gyvenimo lygis yra augštesnis, lietuviai mažiau domisi savo kalba pasirodžiusiais raštais, kaip Anglijoj ir Australijoje. Sąryšyje su tuo dr. Jonas Balys pažymi, kad mūsuose perdaug yra mušamasi į politiką, o per mažai paisoma kultūrinių reikalų. Autorius rašo: "...jokia kita tautinė grupė neišleidžia tiek visuomenės sudėtų pinigų politikavimo manijai, kaip lietuvių". P. Stravinskas, pripažindamas lietuviško rašto sunkią padėtį, dr. Jono Balio priekaištą laiko "apgailėtinu nesusipratimu" ir įrodinėja politinės veiklos naudą bei šioje srity dirbantiems atlyginimo reikalą.

Šių dviejų autorių straipsniai bent dalinai ir parodo tas politikos ir kultūros grumtynes emigracinėje arenoje, kurioms negalima užmerkti akių.

Metant žvilgsnį į kultūrinį lauką, ypačiai į lietuvišką raštą, be kurio jis tuojau užvirstų varpučiais, dr. Jono Balio patirtas nemalonumas su "Lietuvių tautosakos lobyno" III knyga yra tik dalelė tų negerovių, kurios šiandien ištinka spaudos darbuotojus. Čia daug galėtų pasakyti lietuviškų laikraščių administracijos, ypatingai metų pabaigoje, kai žmonės, skaitę laikraštį, nejaučia pareigos atsilyginti nei atsiliepti, lyg, rodos, jo leidimas nieko nekainuotų. Šia tema turėtų ką pranešti ir spaudos platintojai, kurie, iš pasiaukojimo vaikščiodami paduriais mato nelinksmą vaizdą. Tuo tarpu verta paklausyti bent vieno tokio, būtent kun. J. Kuzmickio, veikiančio Anglijos lietuvių bendruomenėje, kur dr. Jono Balio daviniais dėmesys lietuviška knyga esąs didesnis, kaip Amerikoje. "Metų bėgyje aplankiau apie porą šimtų lietuviškų namų. Kita tiek kuklių kambarėlių aplankiau, ieškodamas viengungių ir atsiskyrėlių. Per metus pamatau daugybę stiklelių ir stiklinių, daugybę įvairių išradingiausių baldų ir įtaisų, tačiau labai maža lietuviškų knygų, o dar mažiau knygų spintų. Šiandien sunku atrasti lietuvišką knygą net pas ne vieną buvusį mokytoją ar augštą Lietuvos valdininką. Šiandien kartais sunku aptikti žmogų, kuris nauja lietuviška knyga susidomėtų ir bent pasklaidytų, jei jau neįsigytų. Lankau žmones ir kartu nešuos lietuviškų knygų, žurnalų ir laikraščių. Deja, nedaug kas visu tuo domisi. Labai nedaug" (Tėvų Kelias, 1954 m., nr. 5-6).

Pagaliau mūsų spaudos padėtį didžiai sunkina ir ta aplinkybė, kad senoji karta retėja arba nebeprimato. Jaunoji gi, tremtinių atžala, taip pat ne per daugiausia teikia šviesių vilčių. Antai šį pavasarį jaunimo žurnalo "Ateities" paskelbtoje anketoje, kur klausiama, kiek vienais metais perskaityta neprivalomų angliškų ir lietuviškų knygų, persvara teko angliškai spaudai. Iš anketos davinių išvedus vidurkį, pasirodė, jog lietuviškų knygų kiekvienam per metus tenka tik 3.6, o angliškų 6. Gerai, kad jaunimas buvo atviras ir iš jo šiek tiek sužinojome, kur stovime. Kiek lietuviška knyga rūpi čia gimusiai lietuvių kartai, yra žinoma ir be anketos. Tie liūdni reiškiniai šiandien turi kelti didį nerimą.

Bet kas bus vėliau, kai mažėjant skaitytojams, pradės mažėti ir pačios knygos? Dabar, skundžiantis spaudos vargais, yra beveik visiškai nutylima lietuvio rašytojo padėtis, kurią galima pavadinti daugiau nei tragiška. Emigraciniame laikotarpyje mūsų rašytojai ir humanistinių sričių mokslininkai yra visiškai palikti ant plyno lauko. Tas pats pasakytina ir apie dailininkus. Sunkus darbas fabrikuose, kur išsemiamos ne tik fizinės, bet ir dvasinės galios, nėra suderinamas su tikra kūryba, kokios šiandien dar reikalauja mūsų kritika. Rašymas jau yra pats savyje sunkus darbas, reikalaująs ir gero poilsio. Dabar gi kuriama daugiausia senu įsibėgėjimu, panaudojant nuo fizinio užsiėmimo nutrauktas būtino poilsio valandas. Mūsų kuriančioji tautos dalis yra palikta privačiai iniciatyvai, kai tuo tarpu politinė veikla remiasi organizuota visuomenės pagalba.

Keliant šią mūsų emigracinės buities sopulingą apraišką dienos švieson, nenorima nuvertinti politinės akcijos, kuri savo uždaviniu pasistatė Lietuvos vadavimą iš komunizmo vergijos. Tai mūsų visų gyvybinis reikalas, vertas kiekvieno lietuvio paramos. Čia tik norima pažymėti, jog sėkmingame Lietuvos vadavimo žygyje turi bent lygiagrečiai stovėti kultūrinis ir politinis momentas. Veikla politikos lauke reikalauja, kiek tik įmanoma, palenkti visus tarptautinius įvykius mūsų laisvės bylai ir patiems atitinkamai šviestis pagal pasirinktus socialinio gyvenimo principus, kad sugrįžus į laisvą valstybę, būtų galima demokratišku veikimu kelti jos gerovę. Suprantama, jog visam tam darbui jau šiandien reikalinga piniginė visuomenės parama. Kultūrinis momentas reikalauja, kad išliktume dvasia pajėgūs ir šios rūšies lobių parneštume savo broliams tėvynėn. Ten juk viskas sunaikinta. Jaunimas bus nepalankiai nuteiktas Vakarų kultūrai, senieji pavargę, išmirę... Bet padėtį žymiai pablogins ir tai, kad rasime gerąsias knygas sunaikintas arba išmėtytas iš bibliotekų. Kaip tada prisidėsime prie padėties pataisymo, jeigu šiandien politiniai reikalai ims viršų ant kultūrinių ir šie nusistums paskutinėn vieton? Pagaliau, mažėjant dėmesiui kultūrinei sričiai, ypačiai raštams, mažės ir tautinis sąmoningumas, o tuo pačiu ir aukos laisvės kovai. Šiandien jau stovime prieš tą pavojų.

Iš kitos gi pusės ar bereikia didesnės tragedijos, kad taip smarkiai nykstant lietuvių kalbai, pasigendant gramatikų bei sintaksių mokyklose, mūsų kalbininkai vargsta prirakinti prie juodo fizinio darbo. Tas pats ir su grožinės literatūros kūrėjais, humanistinių sričių mokslininkais, meno

žmonėmis. Kai šiame emigraciniame laikotarpy reikalinga patiems išsilaikyti nuo atšiaurių vėjų ir susikrauti atsargų ateičiai, mūsų didieji talentai skursta fabrikuose. Lietuvių tautos daliai laisvajame pasaulyje už tai krinta atsakomybė. Pačios Apvaizdos patvarkymu iš Lietuvos pasitraukė didžioji ir kūrybingiausioji šviesuomenės dalis. Norint, kad jinai nesunyktų, būtinai reikia organizuotos paramos iš visuomenės pusės. Talentas žybtelėja retai. Kas žino, kiek jų besulauksime iš pačios jauniausios kartos, jeigu taip mažai bus skaitoma lietuviškų knygų. Tuo tarpu tokia didelė lietuvių rašytojų dalis skursta pamiršti fabrikuose. Kas šiandien klausia, kokioje įmonėje dirba Kirša, Brazdžionis, Jankus, Nyka-Niliūnas, Kėkštas, Bradūnas, Nagys, Radauskas ir kiti? Liūdna, kad net amžiaus palenkti rašytojai, kurių žodžiu kadaise maitintasi mokyklose, nesusilaukia pagalbos.

O kaip būtų gražu, jei šalia politiniams reikalams dedamų atsargų, būtų koks fondas ir kultūriniams. Kiek apie jį prirašyta, kiek prišnekėta, bet, deja, jo neturime. Kuriančiam žmogui labai daug reikštų, jeigu, iš šalies gavus paramos, būtų galima pasirinkti lengvesnį darbą ir savaitėje turėti bent tris laisvas dienas, įskaitant sekmadienį, kūrybai. Senoji Amerikos lietuvių karta, taip gausiai rėmusi politinius Lietuvos reikalus, yra parodžiusi reikiamo dėmesio ir kultūriniams. Nekalbant apie dažnas rinkliavas šiai sričiai, pagarbiai minėtina prieš pirmąjį didįjį karą įsisteigusi "Motinėlės" draugija augštuosius mokslus einantiems remti. Jeigu ne jos pagalba, kažin ar būtų taip išskleidę savo talentus Šalkauskis, Putinas, Pečkauskaitė, Kuraitis ir daugelis kitų, nepriklausomybės metais stovėjusių pirmuose intelektualinio gyvenimo baruose. Šiandien stipendijų reikalas yra susiaurėjęs, ir kas skaudžiausia, kad, be paramos, jau pilnai paruoštos darbui jėgos privalo skursti.

Šis skaudus klausimas yra būtinai reikalingas mūsų visuomenės dėmesio. Jį, žinoma, lengviausiai būtų galima išspręsti, susiorganizavus į tvirtą ir vieningą bendruomenę. Bet ir dabar negalima jo taip palikti, kad paskui nebūtų per vėlu. Čia atsiveria neužmatomas laukas diskusijoms, projektams ir konkretiems žygiams. Tuo tarpu gi, grįžtant prie dr. Jono Balio atvirai iškelto nemalonaus fakto, rodančio, jog tikrai mažėja dėmesys lietuviškai knygai, tenka visomis jėgomis pasitempti, kad ateinančiais metais pakiltų jos tiražas. Jeigu gerų knygų būtų galima atspausdinti bent 3000-4000 egz., rašytojų ir mokslininkų padėtis pagerėtų. O tuo tarpu matome atvirkščią vaizdą: kai kurių knygų pasirodo tik 300 egzempliorių, o daugelio — nesiekia tūkstančio egz. Jeigu dar kuriančioji mūsų tautos dalis būtų paremiama iš šalies, viskas palinktų šviesesnion pusėn.

Teikti organizuotą finansinę pagalbą tik politiniam veikimui, o palikti privačiai iniciatyvai kultūrinį, yra pavojinga. Abu jie turi eiti bent lygiagrečiai. Kitaip mūsų gyvenimas emigracijoje taps panašus į vienon šalin pasvirusį vežimą.

L. Andriekus

ATEITININKŲ KONGRESAS

Lietuvoje ateitininkų sąjūdis buvo visiems pažįstamas. Visi žinojo, kad po ateitininkų vėliava yra susitelkę gausūs būriai susipratusio, drausmingo, susidraugavusio, inteligentiško jaunimo, jungiamo dviejų visuomeninių galimybių — religijos ir lietuvybės. Visi suprato, kad tai didelės reikšmės ir potencijos sąjūdis. O kaip su ateitininkų sąjūdžiu yra tremtyje? Ar tas įspūdingas ateitininkų sąjūdžio solidumas, okupantų žiauriomis prievartos priemonėmis naikinamas tėvynėje, yra bent kiek atstatytas tremtyje? Ar šis sąjūdis tikrai yra tiek pat atsparus ir paveikus gyvenime, kiek kondensuoti ir gilūs jo principai? Ar ateitininkų akcentuojamas kūrybiškumas tikrai yra gyvenimo faktas, yra sumanymų vykdymas, ar daugiau tik pageidavimo, projektavimo ir reklamos dalykas? Pagaliau, ar ateitininkai, užuot konkrečios iniciatyvos ir kuriamųjų užsimojimų, užuot statę ir sprendę aktualius klausimus konkrečiai, nėra subanalėję tik savo principų deklamavimo bendrybėse?

Šiuos klausimus sau stato patys ateitininkai. Juos ateitininkams stato ir ateitininkų sąjūdžiui nepriklausąs jaunimas ir visa lietuvių bendruomenė. Šiems klausimams atsakyti apsčios medžiagos pateikė rugsėjo 4-5 Chicagoje vykęs 5-sis iš viso ir 1-sis Amerikoje ateitininkų kongresas, kuriame dalyvavo 147 atstovai (nuo 26 ateitininkų 1) ir per 800 svečių (registracijos komisija suregistravusi 760, toliau neberegistravo). Apie tūkstančio susipratusių, inteligentiškų, organizuotų lietuvių katalikų iš visos Amerikos ir net kitų kontinentų susirinkimas tremties sąlygomis, be abejojimo, yra rimtas įvykis, toli išeinąs už paties ateitininkų sąjūdžio ribų. Ne be pagrindo kaikurie skeptikai tremties ateitininkų sąjūdžio atžvilgiu, kongreso paveikti, turėjo pripažinti — o vis dėlto ateitininkai yra. Atseit, nori nenori, turi su jais skaitytis.

Savo pobūdžiu ateitininkų sąjūdis yra mokslą einančiojo jaunimo ideologinis sąjūdis, kurį natūraliai pratęsia jo sendraugiai. Jaunimas yra jo dirva, sendraugiai — jo derlius. Nepriklausomoj Lietuvoj, nežiūrint, kad nuo 1930 m. ateitininkų moksleivių organizacija valdžios buvo uždrausta, ateitininkų sąjūdį sudarė trijų pakopų piramidė: apačioje, didžiąją dalį moksleivijos apjungusi, slapta veikianti moksleivių ateitininkų sąjunga, viduryje ateitininkai studentai ir piramidės viršūnėje sendraugiai. Ir ateitininkų kongresuose šioks piramidinis kiekybės santykis būdavo ryškus. Gausiausiai reikšdavosi moksleivija, paskum studentija ir piramidės viršuje sendraugiai.

Ir tremtyje sąjūdžio pobūdis nėra pakitęs, bet jo atskirų dalių kiekybinis santykis — taip. Tremtyje pirmąją piramidės pakopą sudaro ateitininkai sendraugiai. Vien Amerikoje jų yra per 900, o iš viso laisvajame pasaulyje apie 1,200. Antroj vietoj eina ateitininkai moksleiviai, kurių Amerikoje yra per 400, o iš viso — 800. Studentų ateitininkų tėra 298 Amerikoje ir iš viso 420. Pačiame Chicagos kongrese gausiausiai dalyvavo sendraugiai, po jų studentai ir piramidės viršūnėje — ateitininkai moksleiviai. Bent toks aiškus įspūdis susidarė apsilankius atskirai vykusiuose moksleivių, studentų ir sendraugių posėdžiuose. Žinoma, moksleiviai ir studentai drauge gerokai prašoko sendraugius ir bendras kongreso vaizdas buvo, palyginti, jaunatviškas. Apskritai kongresas labai įtaigiai paliudijo ateitininkų sąjūdžio gajumą tremtyje.

Bet ar jis paliudijo, kad tos dvi visuomeninės galybės, — religija ir lietuvybė, — kuriomis ateitininkų sąjūdis yra atsirėmęs, yra jame įsišaknijusios ir padariusios jį pajėgų atlaikyti priešingų galybių poveikį? Jei ateitininkų sąjūdžio katalikiškumas pirmiausia rūpi patiems katalikams, tai jo lietuviškumas apeina visiems lietuviams. Džiugu konstatuoti abiem atžvilgiais kongreso teigiamą liudijimą ateitininkų naudai. Ir tas liudijimas ne vien formalus, iš kongreso programos nurašytas, bet iš kongreso dvasios ir darbų einąs.

Kardinolo Stritch kvietimas ateitininkams stoti amerikiečių katalikiškajai akcijai į talką yra neabejotinas pripažinimas ateitininkų sąjūdžiui reikšmingo vaidmens katalikų gyvenime. Lietuvoje katalikiškajai

akcijai ateitininkų sąjūdis turėjo lemiančio poveikio. Tuo atžvilgiu savo paveikumo jis nėra nustojęs ir tremtyje. Amerikos Lietuvių Katalikų Federacija iš to galėtų pasidaryti toli siekiančių išvadų, nes pagal kardinolo Stritch kvietimą įsijungti į katalikiškąją akciją ateitininkai gali tik per savo tautinę bendruomenę, per Amerikos lietuvių katalikiškąją akciją.

Greta kongreso katalikiškumo ypatingai ryškus buvo jo lietuviškumas. Dar daugiau. Lietuviškas buvo ir jo katalikiškumas. Lietuviškos buvo jo pamaldos su lietuviškomis giesmėmis, lietuviški buvo pamokslai ne tik žodžiu, bet ir turiniu. Lietuvos, lietuvių tautos kamieno ir laisvojo pasaulio lietuvių likiminiai klausimai buvo vedamąja idėja ir tikslu visų pagrindinių kalbų, pranešimų, paskaitų. J. E. vysk. Brizgio, prel. J. Balkūno, dr. A. Damušio, kan F. Kapočiaus, S. Lušio, P. Maldeikio, dr. J. Meškausko, dr. K. Pakšto, prof. S. Sužiedėlio ir V. Žvirzdžio skirtingų pavadinimų, skirtingo turinio, skirtingų aspektų, skirtingomis aplinkybėmis, skirtingais argumentais pagrįstos paskaitos, pamokslai, prakalbos turėjo vieną bendrą idėją, konkrečiai išreikštą prof. S. Sužiedėlio paskaitos antraštėje — Ateitininkai lietuvių tautos egzistencinėje kovoje. Šiuo atžvilgiu ypatingos reikšmės kongresui suteikė ir Krašto Laisvės Kovų Sąjūdžio Įgaliotinio Vakaruose atsiųstas sveikinimas.

I-ojo pasaulinio karo metais tremties ateitininkai Rusijoje buvo tapę tuo lietuviškuoju katalikiškuoju žvirgždu, kurio nepajėgė sumalti Rusijos revoliucijos ir bolševizmo girnos. Chicagos kongresas paliudijo, kad dabartinės tremties ateitininkija nori ir stengiasi tapti mūsų tautinio atsparumo žvirgždu, kurio nepajėgtų sumalti jokios nutautinimo girnos. Ateitininkai nori ir stengiasi tapti laisvojo pasaulio lietuvių bendruomenėje lietuvybės stuburu. Chicagos kongresas paliudijo, kad Ateitininkų Kongrese Telšiuose 1935 m. priimtoji deklaracija, — kad "Ateitininkų Federacija yra tikriausia prasme tautinė organizacija", kad "Tėvynės meilė, tėvynės rūpesčiai, tėvynei dirbti ir pasiaukoti pareigos, krikščionių religijos idėjų šviesoje ir šilumoje įgyja daug kilnesnį ir vertingesnį turinį", — tremties ateitininkams yra tapusi dar prasmingesnė, dar labiau įpareigojanti ir vadovaujanti.

Kongresas pasisakė ir ateitininkų organizacinio susitvarkymo klausimais, pritardamas vadovybės pasiūlytai tremties sąlygoms pritaikyti Ateitininkų Federacijos Konstitucijai.

Ateitininkų kongresai visada yra turėję puikių meno parengimų. Ta tradicija buvo gražiai išlaikyta ir Chicagos kongrese, pradedant susipažinimo vakaro pačių ateitininkų studentų atlikta programa ir baigiant banketo menine dalimi su mažaisiais kanklininkais. O koncertas su solistais P. Bičkiene, J. Vazneliu, smuikininku Matiuku ir V. Baltrušaičio paruoštu ir vadovautu choru tikrai buvo puiki tautinio meno šventė. Chicagos ateitininkų choras savo lygiu maloniai nustebino ir tos srities meno žinovus.

Kongreso metu gretimoje salėje buvo suorganizuota ir ateitininkų spaudos paroda. Tai ne tik iškalbingas liudytojas ateitininkų indėlio tautinėje kultūroje nepriklausomos Lietuvos metais, bet ir dabartinėje tremtyje. Ateitininkų spauda ir tremtyje savo srityje sau lygios neturi.

Kongresą sveikino Lietuvos vyskupai tremtyje ir Latvių vysk. Rancanas, prel. M. Krupavičius, gen. konsulas J. Budrys, kon. Daužvardis, kazimieriečių, marijonų, pranciškonų, saleziečių vienuolijos, ALTas, Vyčiai, Katalikų Federacija, Moterų Sąjunga, Skaučių Seserija, Kunigų Vienybė, "Varpo" korporacija, latvių studentų sąjunga "Gintaras" ir kt.

Per Apaštalinį Delegatą Washingtone Šv. Tėvas Pijus XII atsiuntė kongresui savo palaiminimą.

Kongresas priėmė eilę nutarimų ir deklaracijų lietuvybės išlaikymo klausimais. Kongresas pasveikino kenčiančią ir kovojančią Lietuvą, JV Prezidentą, Lietuvos vyskupus tremtyje, Vliką, min. Žadeikį, dr. Maceiną, dr. Ivinskį, Illinois gubernatorių, Chicagos burmistrą, Kersteno Komitetą, Altą, Pax Romana, ALRKF ir kt.

Kongresui vadovavo A. Repšys, V. Vaičiūnaitė ir V. Žvirzdys, sekretoriavo — V. Kleiza, A. Sužiedėlis ir D. Valančiūtė.

Kad kongresas visais atžvilgiais labai įspūdingai, pozityviai ir kūrybiškai praėjo, tai, be abejojimo, liudija didelį jo organizatorių sugebėjimą ir atsidėjimą. Tačiau visa to visuotiniam kongreso sėkmingumui nebūtų užtekę, jei lygiagrečiai nebūtų gyvai pasireiškęs bendras ateitininkiškasis idealizmas. Kai choro dalyviai, palikę studentų stovyklą, skubėjo į repeticijas, kai iš New Yorko, Philadelphijos ir kitur ištisos ateitininkų šeimos, tėvai ir vaikai, tūkstančius mylių mašina sukorė, kad dalyvautų kongrese ir po jo spėtų grįžti laiku į darbą, tai tas taip pat daug lėmė kongreso pasisekimui. Apskritai kongresas paliudijo ateitininkų sąjūdžio kūrybiškumą ir gyvąją dvasią. **V. Vaitiekūnas**

ĮVYKIAI

• Rugsėjo 16 d. Willoughby, Ohio, mirė gen. Vladas Nagius-Nagevičius, Lietuvoj nuo 1918 m. buvęs karinės sanitarijos viršininkas. Jis įkūrė ir išugdė Kauno karo muziejų, tapusiu tautinių iškilmių centru. Gen. V. Nagius buvo medikas ir archeologas, šias mokslo šakas studijavęs Rusijoje. Prieš Lietuvai atsistatant, velionis tarnavo rusų laivyne gydytoju.

• New Yorke, Carnegie centro patalpose, prieš Jungtinių Tautų rūmus, rugsėjo 20-21 d. įvyko pavergtųjų Europos valstybių seimas, atstovaująs 100 milijonų netekusių laisvės žmonių. Seime dalyvavo Albanijos, Bulgarijos, Čekoslovakijos, Estijos, Latvijos, Lenkijos, Lietuvos, Rumunijos, Vengrijos laisvinimo organizacijų atstovai. Dabar paruošti tik svarstytinų klausimų projektai. Seimo pilnatis šaukiama spalio pabaigoje. Virš seimo pastato plevėsavo pavergtųjų tautų vėliavos.

• Spalio 23-24 d. Bostone šv. Petro ir Povilo parapijoje įvyks šv. Juozapo lietuvių Romos Katalikų Darbininkų Sąjungos seimas. Šios organizacijos pirmininkas dabar yra V. J. Kudirka iš Norwoodo.

• Rugsėjo 18 d. New Yorke buvo paminėta Juozo Ginkaus 65 m. sukaktis. Sukaktuvininkas yra žinomas visuomenės veikėjas Amerikoje, daug pasidarbavęs lietuvybei. Jau 26 metai, kai jis išlaiko ir vadovauja savaitinei radijo valandai Brooklyne.

• Dr. Kęstutis Valiūnas, "Neries" bendrovės dalininkas, prekybos reikalais rugsėjo 19 d. išvyko į Tolimuosius Rytus. Kelionėje išbus apie 3 mėnesius.

• Lietuvos Vyčių metinis seimas Pittsburghe rugpjūčio 25-26 d. praėjo sėkmingai. Posėdžiuose pasiryžta dar labiau stiprinti lietuvybę savyje ir kituose. Bandoma organizuoti jaunučių ir sendraugių kuopos. Praėjusiais metais organizacija padidėjo 185 nariais. Seimo dienomis rytais buvo pamaldos. Programa paįvairinta gerai pasisekusiu pobūviu.

• Dr. K. Griniaus, buvusio Lietuvos prezidento, atsiminimams išleisti sudarytas komitetas, kuriam pirmininkauja dr. Pijus Grigaitis. Antrasis atsiminimų tomas išeis 1955 m.

• Dr. Vl. Literskis, Vasario 16 gimnazijos direktorius Vokietijoje, spaudoje paskelbė atsišaukimą, kuriame pranešama, kad ši mokslo įstaiga "dabar stovi prieš žlugimo pavojų". Finansinė gimnazijos padėtis pavadinta kritiška. Čia mokosi 200 mokiniai, kurių kiekvienas turi rėmėjų būrelį Amerikoje. Bet 80 rė-

mėjų būreliai jau beveik visi metai neprisiunčia aukų. Tai ir įstūmė gimnaziją į ekonominius sunkumus. Dabar ji tik už kasdieninės apyvokos daiktus turi 20,000 DM. skolų. Skola smarkiai auga, nes kas mėnesį nesulaukiama 7,000 DM. aukų, anksčiau atėjusią iš užmario. Gimnazijos direktorius kreipiasi į visuomenę, prašydamas sustiprinti aukų siuntimą: "Gelbėkite nuo žlugimo Vasario 16 gimnaziją! Darbininkai, mokytojai, gydytojai, kunigai ir kitų profesijų lietuviai, nelaukdami aukų rinkėjų, siųskite nors kuklią auką gimnazijai'", atsišaukime rašo dr. Vl. Literskis. Aukas galima siųsti per Balfą arba tiesiog šiuo adresu: Litauisches Gimnasium, Huettenfeld b. Lamperheim, Germany, U. S. Zone.

• Tėv. Klemensas Žalalis, O. F. M., vienas iš nedaugelio Šv. Rašto specialistų tarp lietuvių, šios srities mokslą dėstęs Montrealio ir Wappingers Falls pranciškonų seminarijose, rugsėjo mėn. išvyko į Romą, kur rengsis Šv. Rašto doktoratui. Iki šiol tėra vienas lietuvis Šv. Rašto daktaras — prel. V. Tulaba.

• **Krėvei statys paminklą.** — Tam reikalui sudarytas komitetas, kuris į visuomenę kreipėsi tokiu pareiškimu:

"1954. VII. 7 d. didysis mūsų dailiojo žodžio kūrėjas Vincas Krėvė, palikęs mumyse amžinai gyventi audrųjį Šarūną, rūškanąjį Skirgailą, gamtos augintinį kerdžių Lapiną, giedrąjį gyvenimo išminčių dėdę Vainorų ir daugelį kitų, Jo iš Dainavos milžinkapių prikeltų ar šiaudinėje pastogėje sutiktų žmonių, — patsai atsigulė amžino poilsio Philadelphijos šv. Kryžiaus kapinėse.

"Lietuvių visuomenės yra garbės pareiga nors kukliu lietuviško stiliaus paminklu atžymėti vietą, kur svečioje žemėje, toli nuo gimtojo Merkio ir Nemuno, priglausti Šarūno dainiaus palaikai.

"Paminklo statymo reikalu tiesiogiai rūpinasi Philadelphijoje sudarytasis komitetas, kuris vietos lietuvių banke turi savo einamąją sąskaitą (Kreve Memorial Account S 19789: Liberty Federal & Loan Association, 202 North Broad St., Philadelphia 2, Pa.).

"Lietuviškoji visuomenė labai prašoma siųsti aukas augščiau nurodytu banko adresu. Patogumo dėliai maloniai kviečiam atskirose vietovėse sudaryti aukų rinkimo komitetus.

"Aukotojų simbolinio ryšio su Nepamirštamuoju Dainaviečiu ženklan aukų lapai bus įmūryti paminkle".

Krėvės paminklo statymo komitetas: Vincas Maciūnas, pirm., Vytautas Mykolaitis, I. vicepirm., Antanas Vasiliauskas, II. vicepirm., Konstantinas Ostrauskas, I. sekr., Marija Krasauskaitė, II sekr., Alfonsas Jurskis, iždo globėjas, Jonas Puzinas, iždo globėjas.

Komiteto adresas: 247 E. Albanus Street, Philadelphia 20, Pa.

• Kun. V. Pikturna buvusių politinių kalinių sąjungos centro valdybos vardu prašo visus laisvajame pasaulyje gyvenančius politinius kalinius pranešti savo adresą ir išreikšti pageidavimą, kuriame JAV mieste turėtų būti sąjungos centras. Sąjunga nori šį rudenį pravesti valdybos rinkimus korespondenciniu keliu. Kun. V. Pikturnos adresas: 213 S. 4th St., Brooklyn 11, N. Y.

• Rugpjūčio 7 d. Anglijoje Nottinghame įvyko pirmas Anglijos lietuvių sąskrydis. Dalyvavo apie 600 žmonių, atvykusių iš įvairių vietų.

• Prie Vokiečių vyriausybės Bonnoje dabar yra du lietuviai atstovai — dr. P. Karvelis, atstovaująs Vliką, ir dr. Gerutis, paskirtas S. Lozoraičio, kaip rašoma Lietuvos Pasiuntinybės Washingtone komunikate, "palaikyti iš Lietuvos diplomatinės tarnybos pusės santykius" su Vokietijos užsienių reikalų ministerija. Priėmimui atstovo, kuris reprezentuotų Lietuvą, vokiečiai nori Vliko ir dipl. šefo susitarimo, pristatant atstovavimui parinktą asmenį.

• Vysk. V. Brizgys spalio pabaigoje mano išvykti į Kolumbiją lankyti ten gyvenančių lietuvių, kurie jį pakvietė. Pakeliui mano sustoti Venecueloj. Kolumbijoje lietuviai yra labiausia susitelkę Medelline ir Bogotoje. Bogotoje įsteigus "lietuvių namus", veikimas labai pagyvėjo.

• Lietuvos miškininkų Sąjungai šiemet suėjo 25 metai. Tas įvykis buvo paminėtas Čikagoje.

• Antroji Kanados lietuvių Diena šiemet įvyko Toronte rugsėjo 4, 5, 6 d. Su šia iškilme sutapo Amerikos lietuvių sportininkų pasirodymas ir dailės paroda. Iškilmingiausia ir turiningiausia diena buvo sekmadienis, pradėtas pamaldomis ir baigtas koncertu. Tą dieną Massey salėje pagrindiniu kalbėtoju buvo V. Sidzikauskas. Be to dar žodį tarė gen. konsulas V. Gylys, federalinio parlamento narys P. Hellyer, Estijos ir Latvijos gen. konsulai, Ontario parlamento atstovas Yarenko, lenkų atstovas ir Liet. Bendr. pirm. J. Matulionis. Šventės nuotaiką pakėlė dainomis St. Gailevičiaus vedamas choras "Varpas". Koncertinėje dalyje dar dalyvavo op. sol. E. Kardelienė ir sol. L. Paulionis. Ateinančiais metais Kanados Liet. Diena numatoma Montrealyje.

• Los Angeles lietuviai susirūpino prof. Mykolo Biržiškos, Nepriklausomybės akto signataro ir žymaus mokslininko, rašytojo bei visuomenės veikėjo, sunkia medžiagine padėtimi. Pasiryžus jam konkrečiai padėti, tos kolonijos lietuvių pasitarime buvo išrinktas specialus komitetas, kurio pirm. yra Jonas Uždavinys, vicepirm. Chas. Lukšis, ižd. kun. Jonas A. Kučingis, to miesto parapijos klebonas, sekr. dr. P. Pamataitis. Komitetas prof. Mykolui sušelpti šių metų gruodžio 1 d. skelbia aukų vajų ir prašo visus pasaulio lietuvius prie jo prisidėti. Aukos siunčiamos iždininko vardu šiuo adresu: Rev. J. A. Kučingis, 2704 St. George St., Los Angeles 27, Calif.

• Toronto Prisikėlimo bažnyčios ir salės statyba sparčiai žengia pirmyn. Pastato meninei pagalbai pakviestas dail. T. Valius. Statybą archit. dr. St. Kudoko priežiūroje vykdo inž. J. Augustinavičius. Elektros įvedimo planus daro inž. A. Ketvirtis, o apšildymo — inž. A. Juozapavičius, abu iš Toronto. Jau pradėta organizuoti biblioteka, kuri bus naujoje salėje.

• Rugsėjo 13-17 d. Bredoje, Olandijoje, įvyko Tarptautinis Katalikų Migracijos kongresas, kuriame buvo svarstytos su imigracija ir emigracija susijusios problemos. Kongrese dalyvavo kan. J. B. Koncius ir Iz. Rugienius. Balfo pirmininkas kongrese pasakė kalbą, iš komunistų užimtų kraštų pabėgusiųjų vardu.

• Lietuvių Enciklopedijos IV tomas išeis lapkričio mėn. gale. Nuo šio tomo nutraukiamas ir naujų prenumeratorių priėmimas. Dabar, užsisakant enciklopediją, dar galima gauti ir pirmuosius tomus.

• Lokas išrinko pirmosios tarybos rinkimams pravesti komisiją.

• Rugpjūčio 21-23 d. Toronte įvyko JAV ir Kanados liet. ev. liut. sinodas. Jo tikslas suburti religinėn vienybėn šios tikybos išpažintojus. Sinode buvo aiškiai užakcentuota ir lietuvybė.

• Spaudos žiniomis dabar Belgijoje yra 440 lietuvių. Tarp jų 29 seserys vienuolės. Mišrių šeimų esama 58, o grynai lietuviškų tik 25.

AUKOS AIDAMS

Pranė Lapienė, Stony Brook, L. I. — 20 dol., dr. J. Kudirka, Baltimore, Md. — 4 dol., Julija Puodžiukaitienė, Waterbury, Conn. — 1 dol.

Už aukas žurnalui paremti nuoširdžiai dėkojame.

AIDAI SKIRIA PREMIJĄ UŽ MOKSLO VEIKALĄ

1. Kultūros žurnalas "Aidai", leidžiami TT. Pranciškonų, skiria premiją už lietuvių mokslo veikalą, išspausdintą atskira knyga ar periodinėje spaudoje 1953 ir 1954 metais.
2. Premija, $500 sumoje, skiriama už humanistinių mokslų veikalą (teologijos, filosofijos, literatūros mokslų ir meno mokslo, istorijos, kalbotyros, geografijos, archeologijs, folkloro, visuomeninių mokslų ir k.).
3. Premija nebus skaldoma tarp atskirų autorių.
4. Autoriai arba leidėjai veikalus komisijai atsiunčia ligi 1955 metų vasario 1 dienos "Aidų" redakcijos adresu: A. Vaičiulaitis, 85-64 144 St., Jamaica 35, N. Y. Pažymėti, kad tai siunčiama premijos komisijai. Neatsiųsti veikalai nebus svarstomi.
5. Premijos komisija bus paskelbta vėliau.
6. Premijai galima siųsti ir suminėtų mokslų srities rankraščius.

P A D Ė K A

Prel. Pranciškus M. Juras "Aidų" premijų Fondui paaukojo 500 dol., tapdamas šių metų premijos už mokslo veikalą fundatoriumi. Didžiai gerbiamam Prelatui už tokią žymią paramą nuoširdžiai dėkojame.

AIDŲ LEIDĖJAI

R e d a g u o j a — Antanas Vaičiulaitis

R e d a k c i j o s n a r i a i — T. Leonardas Andriekus, O. F. M., Juozas Girnius, Alfonsas Nyka-Niliūnas

M e n i n ė p r i e ž i ū r a — Telesforas Valius

L e i d ž i a — Tėvai Pranciškonai

A d m i n i s t r a c i j o s a d r e s a s — Aidai, 680 Bushwick Ave., Brooklyn 21, N. Y.

D a i l i n i n k o a d r e s a s — Telesforas Valius, 84 Pine Crest Rd., Toronto, Ont., Canada

R e d a k c i j o s a d r e s a s — Antanas Vaičiulaitis, 85-64 144th St., Jamaica 35, N. Y.

